

OBSAH

1. úvod.....	3
1.1. vymezení problému a formulace otázek.....	5
1.2. přehled hlavních pramenů.....	6
1.3. koncept outland use.....	7
2. dosavadní studium osídlení vimperska	10
3. geomorfologické členění a přírodní podmínky vimperska.....	13
4. vývoj mapového obrazu Šumavy.....	15
5. rozbor osidlování vimperska	
5.1. úvod.....	17
5.2. osidlování Vimperska v historickém kontextu.....	18
5.3. osidlování na základě dat o první zmínce o vesnici.....	24
5.4. osidlování na základě rozboru půdorysů vesnic a tvarů jejich plužin.....	26
5.5. osidlování na základě údajů o počtech domů a obyvatel v letech 1869 – 2001.....	30
5.6. etnoekologický rozbor Vimperska.....	32
5.7. shrnutí procesu osidlování Vimperska.....	34
6. případová studie - osídlení Vimperska na základě archeologických pramenů – rozbor osad Knížecí Pláně, Polka a Skláře	
6.1. úvod.....	36
6.2. Knížecí Pláně	
6.2.1. vymezení sídelního území a charakteristika mikroregionu.....	37
6.2.2. stručná historie.....	38
6.2.3. půdorysná struktura vesnice a plužiny a vnitřní vývoj sídelního území.....	39
6.2.4. etnoekologický rozbor a koncept outland use.....	43
6.2.5. terénní relikty	44
6.3. Polka	
6.3.1. vymezení sídelního území a charakteristika mikroregionu.....	45

6.3.2. stručná historie.....	46
6.3.3. půdorysná struktura vesnice a plužiny a vnitřní vývoj sídelního území.....	47
6.3.4. etnoekologický rozbor a koncept outland use.....	49
6.3.5. terénní reliкты	51
6.4. Skláře	
6.4.1. vymezení sídelního území a charakteristika mikroregionu.....	53
6.4.2. stručná historie.....	54
6.4.3. půdorysná struktura vesnice a plužiny a vnitřní vývoj sídelního území.....	55
6.4.4. etnoekologický rozbor a koncept outland use.....	57
6.4.5. terénní reliкты.....	59
7. shrnutí poznatků z případové studie a jejich srovnání s obecným osidlováním	
Vimperska.....	61
8. závěr.....	63
9. summary.....	65
10. seznam literatury.....	67
10.1. seznam zkratk použitých v textu.....	70
11. seznam obrazových příloh.....	71
12. přílohy.....	73

1. ÚVOD

Tématem mojí diplomové práce bude pokus o nástin struktury, zákonitostí a dynamiky osidlování Vimperska na základě mapových a archeologických pramenů, a to jak ve středověku, tak hlavně v novověku. Klíčem k poznání kolonizace území, které při současném administrativním členění spadá pod Vimperk jako obec s přenesenou působností, budou nejen historické souvislosti, ale také kontext přírodních podmínek, geomorfologie, pedologie či etnoekologie a pak především identifikace jednotlivých kolonizačních vln na základě času a prostoru, ve kterém probíhaly. Výzkum částečně vychází z mojí bakalářské práce, která se zabývala archeologií zaniklé novověké vesnice Paseky, jež se taktéž nachází na Vimpersku, a která byla založena v jedné z posledních kolonizačních vln, které můžeme na tomto území registrovat. U této vesnice jsem zkoumala jak její prostorové uspořádání, tak její vnitřní vývoj v čase a nedílnou součástí bylo zjištění její hospodářské situace na základě etnoekologického rozboru zemědělsky využívané části jejího katastrálního území. O podobný výzkum se pokusím i v jedné z kapitol mojí diplomové práce.

Samotné časové vymezení tématu, které zahrnuje středověk i novověk, také není náhodné. Vimpersko, které se nachází ve střední části Šumavy, je prostorově zřetelně rozděleno na rozlohou menší severovýchodní část, která zaujímá šumavské podhůří s nadmořskou výškou kolem 500-600 m a kde probíhala kolonizace především v období středověku a na plošně větší jihozápadní hornatou část, která se nachází v nadmořské výšce až do 1362 metrů, a která byla trvaleji a hustěji zasedlována až v mladších dobách. Ačkoliv by se dalo namítnout, že z hlediska archeologie by mohla být zajímavější především oblast zasažená středověkou kolonizací, tak pravdou zůstává, že je od sebe nemůžeme takhle snadno oddělit. Nové vesnice vznikaly hlavně z hospodářských pohnutek, obsazovala se dosud zemědělsky nevyužívaná či jen velmi málo využívaná půda a ta pokud možno v takovém rozsahu a kvalitě, aby dokázala svoje obyvatele bez problémů uživit i v nepříliš příznivých letech. Jak víme, bonita půdy ve většině horských oblastí nebývá pro zemědělství nijak příhodná a Šumava v tomto směru není výjimkou. Počátky intenzivního využívání

těchto takzvaných marginálních půd, což jsou všechny půdy, kterým je z hlediska zemědělských kritérií přisuzovaná nižší kvalita, a to nejen kvůli špatným fyzikálním vlastnostem, ale i vzhledem k jejich nevhodnému či perifernímu umístění (Klír 2008, 13), spadají obecně právě do období mladšího středověku či raného novověku. Navíc zemědělství probíhalo po celé toto období podle podobných principů a často se v této souvislosti mluví o takzvaném dlouhém rolnickém středověku (Petráňovi 2000). Tento fakt musíme mít při srovnávání jednotlivých území na paměti a výsledky bychom měli přinejmenším porovnávat, pokud už s nimi při výzkumu nebudeme pracovat společně. Další výhodu můžeme spatřovat ve skutečnosti, že v horských oblastech, ačkoliv samy o sobě skýtaly spoustu prostoru, nebylo toho zemědělsky využitelného a pro osídlení vhodného území tolik, aby měly vesnice tendenci nějak zásadně se přesouvat či měnit svoje vnitřní uspořádání. Částečné poznání stáří půdorysů vesnických osad je proto možné především prostřednictvím pozdně středověkého a novověkého vývoje, a to hlavně v oblastech, ve kterých má vesnické uspořádání tendenci zůstat delší dobu archaické. Domnívám se tedy, že nám novověká kolonizace a její prostorové zákonitosti v horském terénu Šumavy mohou zpětně poskytnout mnoho informací o principech osidlování nepříliš vzdálených podhorských oblastí v období středověku, případně o kolonizaci území ve vyšších nadmořských výškách ve vnitrozemí České republiky.

Stanovené téma, tak jak je nastíněno výše, potom rozdělím do dvou samostatných okruhů. V tom prvním se budu zabývat obecnými zákonitostmi kolonizačních procesů na celém území Vimperska a jejich souvislostmi a vazbou na terén, půdy, půdorys osad, historické události či statistické údaje o počtech domů a obyvatel po roce 1869. V tom druhém se potom zaměřím na několik vesnic vyčleněných z celé zkoumané oblasti a pokusím se o komparaci vnitřního uspořádání jednotlivých sídelních enkláv, jejich prostorovou podobu a vývoj či o jejich etnoekologickou strukturu.

Domnívám se totiž, že studium vesnic samo o sobě nám nemůže poskytnout ucelenou představu o tom, jak fungovaly, jelikož všechna vesnická sídla jsou nedílnou součástí sociálně-ekonomických vztahů v jejich okolí. Z toho důvodu by se dle mého mělo usilovat o poznání celku, ve kterém se usedlosti nacházely a nesměřovat výzkum pouze na rozbor samotných vesnic či jejich sídelních forem.

1.1. VYMEZENÍ PROBLÉMU A FORMULACE OTÁZEK

Na úplný úvod práce je třeba vymezit si území, které je předmětem našeho výzkumu, charakterizovat problémy, kterými se budeme zabývat a v neposlední řadě formulovat otázky, na které budeme ve výsledcích hledat odpověď.

Vimpersko, které leží ve střední části Šumavy, si pro potřeby naší práce určíme jako oblast, kde vesnice administrativně spadají pod Vimperk jako obec s přenesenou působností. Správní obvod města Vimperk je plošně vymezen územím obcí Bohumilice, Borová Lada, Bošice, Buk, Čkyně, Horní Vltavice, Kubova Huť, Kvilda, Lčovice, Nicov, Nové Hutě, Stachy, Strážný, Svatá Máří, Šumavské Hoštice, Vacov, Vrbice, Zálezly, Zdíkov a Žárovná. V tomto správním obvodu se nachází celkem 94 katastrálních území, pod která spadá 153 existujících případně již zaniklých vesnic. Ve své práci však budu počítat se 161 vesnicemi či jejich částmi, ježto u výše zmíněného počtu chybí některé zaniklé vesnice a především sklárny a na ně navázané osídlení, které však nechci ze svého výzkumu vypustit.

Cílem práce je v základu postihnout zákonitosti, charakter, strukturu a prostorovou dynamiku osidlování Vimperska od středověku po současnost. Bude zde snaha odhalit rozdíly případně shody v principech a průběhu kolonizačních vln středověku a novověku, a to především v prostorových aspektech a v rámci vazeb na historické události, půdy a krajinu. Ve výsledku bych se ráda přiblížila k odpovědi na otázku, ve kterém historickém období byly položeny základy uspořádání vesnic a jejich zemědělského a výrobního zázemí tak, jak je známe dnes a jestli se především ta novověká uspořádání nějak zásadně měnila, či nikoliv.

Hlavním těžištěm práce by měla být případová studie několika vesnic založených pokud možno v různých kolonizačních vlnách, tak jak budou identifikovány na základě statistických údajů. Cílem bude postihnout jejich historii, prostorové uspořádání, princip osidlování vyčleněného území a jeho hospodářské využití. Srovnáním dosažených výsledků s průběhem osidlování celého Vimperska bychom měli ověřit správnost našich úvah.

Abychom však mohli docílit uspokojivých závěrů v případové studii daného území, musíme nejprve formulovat základní otázky pro rozbor celého Vimperska. Na začátek se zaměřím na osidlování ve světle historických událostí a na jeho logická východiska. Dalším krokem bude rozbor souvislostí mezi dobou kolonizace a terénem, ve kterém se odehrávala.

V tomto směru nám bude k užitku především nadmořská výška jednotlivých vesnic a rok první zmínky o nich. V grafu tyto údaje porovnáám a posléze vyhodnotím případnou závislost jednoho na druhém. Když už budeme vědět, jak kolonizace na zkoumaném území postupovala v závislosti na čase, dalším logickým krokem je pochopení souvislostí mezi dobou vzniku vesnice a přírodními podmínkami či bonitou půdy, na kterých se nacházel jejich zemědělsky využívaný extravilán. Na tento fakt se váže půdorysné uspořádání vesnic a jejich plužin. Dalším krokem k detailnějšímu pochopení osidlovacích procesů bude obecný rozbor statistických údajů o počtech domů a obyvatel tak, jak je známe z Historického lexikonu obcí ČR, jehož data začínají rokem 1869 a končí až po roce 2000. Otázku, zda vesnice vznikaly na území, které bylo pro hospodářské účely nejvhodnější a jakým způsobem lidé využívali možnosti, které jim příroda nabízela, nám pomůže zodpovědět etnoekologický rozbor (podrobněji bude proveden až ve druhé části práce).

Hlavní metodou mého výzkumu je analýza novodobých mapových podkladů s cílem zjistit, jakým způsobem bylo osídlení Vimperska utvářeno a jak velký je rozsah změn v uspořádání vesnických jader a systémů plužin především od raného novověku do současnosti.

V případové studii vybraného území potom budeme vývoj krajiny analyzovat z hlediska jejích ekosystémových možností, její skutečné využití se pokusíme postihnout na základě interpretace terénních reliktnů a jejich analogiích v kartografických dokumentech.

1.2. PŘEHLED HLAVNÍCH PRAMENŮ

Jelikož je mým hlavním cílem postihnout strukturu a dynamiku osidlování Vimperska v prostorovém, krajinném aspektu, mými základními prameny jsou především mapy. Na nich můžeme sledovat postup kolonizace v průběhu času a od okamžiku vzniku map stabilního katastru je podrobně dokumentován už i vývoj uspořádání vesnic jako takových. Tento fakt je důležitý hlavně pro případovou studii, výhodou je i to, že v podstatě všechny mapy stabilního katastru z Vimperska dnes najdeme v elektronické podobě na webovém portálu

<http://archivnimapy.cuzk.cz/>. Důležitou skutečností je i fakt, že srovnání údajů ze starých map například s leteckým snímkováním či novými mapami umožňují až mapová díla sestavená na základě trigonometrické metody, což jsou právě Indikační skici stabilního katastru (Trpáková – Trpák, 2005).

Internet je dnes z pohledu kartografie velmi užitečným pomocníkem, neboť nabízí rozmanitou škálu pohledů na krajinu. Nejdostupnější jsou mapy turistické, z nichž každá zobrazuje trochu jiné detaily. Některá třeba vynechává pomístní jména, další je podrobně zaznamenává, v jiných nalezneme zakresleny především turistické zajímavosti, některá zobrazuje například i staré kamenné mezní pásy. Pro můj výzkum nejvhodnější a nejdetailněji zpracované mi přijdou mapy na webovém portálu <http://mapy.1188.cz/>, s nimiž také nejvíce pracuji.

Další velmi užitečnou a snadno dostupnou věcí jsou satelitní mapy ve vysokém rozlišení, které najdeme například na portálech GoogleEarth, Feedjit.com, <http://maps.google.com/> nebo webové adrese www.mapy.cz/.

Výpověď kartografických pramenů potom doplňují fyzické relikty kulturní krajiny, jako jsou úvozy, meze, terasy, záhony, boží muka a další. Pomoci nám mohou například i pomístní názvy, které často postihují vývoj historické krajiny.

Písemné prameny se až na malé výjimky snažím cíleně nevyužívat. Je jasné, že pokud chceme opravdu detailně postihnout jakýkoliv historický vývoj, nemůžeme písemné prameny úplně ignorovat. Přesto se pokusím je do studie nezahrnout, a to také proto, abych zjistila, jak kvalitní a rozsáhlé informace nám mohou poskytnout prameny kartografické, relikty antropogenního původu a především samotné uspořádání a ekosystémové možnosti krajiny.

1.3. KONCEPT OUTLAND USE

Na tomto místě bych se ještě ráda zmínila o jedné z možností řešení podobných otázek, jako si kladu v předkládané práci. V roce 1996 proběhla v Torsby ve Švédsku konference na téma Utmark nebo také Outland, na které se příspěvky zabývaly především

vývojem, případně využitím okrajových zón v některých zemích. Na základě této konference byla roku 1998 vydána publikace s prezentovanými příspěvky s názvem *Outland Use in Preindustrial Europe*.

Význam pojmu *Utmark/Outland* není jednotný. Někteří ho definují jako část ekonomického, sociálního a kulturního systému, který však zahrnuje také centrum (tzv. *Inland*). *Outland* i *Inland* jsou dvě odlišné části téhož a jsou na sobě bez výjimky závislé. Druhý pohled vnímá *Outland* jako externě využívané území závislé na nějaké centrální oblasti (například Grónsko vázané na Evropu). Pojem *Outland* však postihuje také osídlení v místech mimo hlavní zemědělskou oblast, které má svoje specifické ekonomické i kulturní projevy, a které může hrát v souvislosti s centrální oblastí v různých dobách různou roli. Zde se jedná především o horská území či o periferie velkých států, jako je např. Rusko (*Andersson 1998*).

Ať už si však vymezíme pojem jakkoliv, faktem zůstává, že *Outlands* jsou sice okrajové zóny, ale nejsou izolované a jsou vždy více či méně ovlivňované tím, co se děje v jejich centrálnějším okolí. Často se také setkáme s tím, že pro centrální oblasti produkují nějakou specifickou surovinu nebo výrobek, jako třeba sklo, dřevo, železo či sůl.

V evropském kontextu se problémem periférií zabývají hlavně země, ve kterých okrajové oblasti zaujímají významnou část jejich území. Mám na mysli hlavně Skandinávii, Rusko, Grónsko, ostrovní oblasti nebo území Alp.

Horská pásma po obvodu České Republiky jsou v jistém slova smyslu také takovou periferní oblastí a Vimpersko není výjimkou. Dlouhou dobu bylo pouze tranzitním místem a trvaleji osidlováno začalo být až v období středověku, významná zemědělská oblast se z něj také nikdy nestala. Charakteristickým znakem je pro toto území fakt, že místní výroba byla téměř výhradně závislá na exportu některých typických produktů do vnitrozemí (nejprve zlato a sklo, později surové dřevo a z něj dělané výrobky – sirky, dřevěný drát, papír). Obdobný vztah, jaký je zde očividný mezi periférií (Šumavou) a centrální oblastí (zbytek Českých zemí případně Bavorsko), můžeme najít i v měřítku pouhých mikroregionů. Není neobvyklé, že některé vesnice tu mají monopol na výrobu například dřevěného uhlí, které dodávají do sklárny, která se nachází v blízkém okolí, nebo naopak některé osady jsou závislé na pracovních místech v některém z dřevozpracujících podniků a jiné potom do tohoto provozu dodávají tu hlavní surovinu, totiž dřevo.

Domnívám se, že takovéto „outlands“ můžeme najít v jakékoliv oblasti, záleží pouze na tom, jak si tento pojem vymezíme. Nicméně jsem přesvědčená, že jistý prvek závislosti nějakého území na jiném případně oboustranně výhodná kooperace se dá nalézt i v oblastech, kde bychom to podle shora uvedeného vymezení ani nečekali.

2. DOSAVADNÍ STUDIUM OSÍDLENÍ VIMPERSKA

Osídlování Vimperska tak, jak jej v plošném rozsahu chápu ve své práci, nebylo nikdy předmětem zájmu jako celek. Výzkum se zde rozpadá do mnoha a mnoha kategorií, které se v základu zabývají obvykle jiným tématem a postup a podoba kolonizace je pouze přidruženým prvkem, který z předchozích zjištění nutně vychází.

Výjimkou je snad pouze práce RNDr. Marie Novotné CSc., která vyšla roku 2001 na Pedagogické fakultě Západočeské univerzity v Plzni, a která byla součástí většího projektu Sociologického ústavu AVČR. Řada mikroregionálních studií měla za úkol detailněji přiblížit vždy nějaký příhraniční region, v tomto případě Vimpersko, které bylo plošně vymezeno v podstatě shodně, jako ho člením v mojí práci. Území zde však nezabíhá tak daleko do vnitrozemí, ježto se zabývá pouze obcemi, které se nacházejí ve vzdálenosti do 15 kilometrů od státní hranice s Bavorskem. Jelikož je studie zpracována v rámci sociologického ústavu, valná většina práce je proto věnována obyvatelstvu (trh práce, sídlení, dopravní obslužnost a propojenost), hospodářství (služby, cestovní ruch) případně regionálnímu či příhraničnímu rozvoji. Kapitoly, které by mohly být zajímavé i z hlediska archeologie, zde však marně hledáme. Práce sice obsahuje historický rozbor území, nicméně ne se všemi údaji lze bez výjimky souhlasit. Zajímavou kapitolou je pojednání o sídelní struktuře šumavského venkova obecně, která rozebírá, v jaké době a v jakém krajinném typu vznikal ten který sídelní typ vesnice a proč. Autorka se zde rovněž domnívá, že se šumavské sídelní typy v posledních padesáti letech podstatně změnily, což je jedna z věcí, kterou se ve své práci pokusím potvrdit nebo vyvrátit.

Mnoho výzkumů bylo a je věnováno úsekům Zlaté stezky jakožto komunikacím, které osídlení na Šumavě nepochybně pomáhaly formovat. Nejnovější je trilogie publikací od autorské dvojice Kubů – Zavřel (plánováno je knížek pět), kterou vydalo Prachatické muzeum mezi roky 2007 a 2009, a která přehledně a velmi detailně pojednává jak o využití všech tří úseků stezky na našem území (Prachatické, Vimperské a Kašperskohorské), tak o postupném osídlování, které bylo na tyto obchodní komunikace vázáno. Využití dílu o Vimperské větvi stezky je zde tudíž nasnadě.

Další obsáhlou kapitolou, která se dotýká i výzkumu kolonizace Vimperska, jsou sklářské hutě zakládáné na Šumavě, a to již od středověku, neboť Šumava byla jedním z nejstarších sklářských středisek v Čechách. Jsou totiž dalším důležitým prvkem, na který se váže postupné osidlování tohoto území. Tímto tématem se zde zabývá především Jiří Fröhlich, který svoje archeologické výzkumy o střední Šumavě publikoval souhrnně roku 1989 v práci *Sklárny střední Šumavy (Fröhlich 1989)*. Vimpersko navíc v 18. století, v době největšího rozmachu sklářství na Šumavě, patřilo k jednomu z předních středisek výroby. Do stejné kategorie náleží pak také výzkumy věnované pateříkovým hutím, v okolí Vimperka například huť Josefa Meyra v Lenoře, taktéž jeho huť přímo ve Vimperku – Adolfově, sklárny osady Račí (Šeravská Huť nebo Březská Huť) či Michlova Huť. Tomuto tématu se věnovali například Bedřich Štiess a Josef Blau. Nicméně problémem je, že se sklárny obvykle po několika letech stěhovaly z jednoho místa na druhé, často měnily svoje názvy a není vždy jisté, co vznikalo dříve, zdali sklárna u existující vsi, nebo sklárna, u které se později kumulovalo osídlení. Z tohoto důvodu se detailnějšímu rozboru osídlení vázanému na sklárny nebudu věnovat, ježto to přesahuje náplň naší práce.

Na Vimpersko částečně zasahuje také takzvaný Královský hvozď, což bylo lesnaté území rozkládající se především kolem horských hřebenů Ostrý a Svaroh, a které bylo součástí Českého království již za Přemysla Otakara II. Intenzivní osidlování této oblasti, do které na Vimpersku spadalo panství Zdíkov, má počátek až v 16. století. Souhrnně se tímto tématem zabývá ve své práci *Královský hvozď před třicetiletou válkou* Vladimír Holý (*Holý 2007*), většina ostatních článků či publikací pojednává především o obyvatelích hvozdu, takzvaných Královácích.

Problematice vesnic a jejich zániku v námi zkoumané oblasti se zatím nejpodrobněji věnoval projekt *Zmizelé Sudety (kolektiv 2007)*, který zachycuje postupně všechna území v republice, na kterých došlo k vystěhování obyvatel a bourání osad po druhé světové válce. Tento projekt se ale nezabývá archeologií, ale spíše jejich historickým vývojem. Obdobným projektem je také databáze *Zaniklé obce a objekty po roce 1945*, která je přístupná na internetu na adrese www.zanikleobce.cz/index.php. Zde najdeme vyjma historických popisů především dobové fotografie, plány a pak také snímky aktuálního stavu zaniklých památek. O

zaniklém středověkém osídlení pojednává práce Františka Roubíka *Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách*.

V horských oblastech Vimperska se archeologický výzkum v podstatě od konce 2. světové války nemohl z pochopitelných důvodů rozvíjet. Třetina území byla pro veřejnost uzavřená zcela a byla pečlivě střeženým vojenským prostorem, další třetina byla otevřená jen občas. Nicméně ani po pádu Železné opony se na důslednějším archeologickém výzkumu osídlení nic nezměnilo a většina pozornosti se soustředí na zkoumání pravěkých a částečně i středověkých lokalit. Přitom množství novověkých vesnic, které byly v našem pohraničí po druhé světové válce zbourány, nemá v evropských zemích obdoby. Navíc se zde dnes pohybujeme na území, které je buď národním parkem, nebo alespoň chráněnou krajinnou oblastí, tudíž jsou tady pozůstatky v terénu o trochu méně vystavené stavebním aktivitám či intenzivnímu využívání krajiny, než je tomu v jiných oblastech. Máme k dispozici zatím nečerpáný pramen o osidlování i o následné archeologizaci památek a domnívám se, že bychom ho měli tudíž využít.

3. GEOMORFOLOGICKÉ ČLENĚNÍ A PŘÍRODNÍ PODMÍNKY

VIMPERSKA

Celá oblast šumavského regionu byla z horopisného hlediska členěna různým způsobem. V současné době se uznává členění, jež bylo publikováno v práci Tadeáše Czudka a kol. v roce 1972, *Geomorfologické členění ČSR*.

Celé sledované území náleží do geomorfologického celku Šumava a Šumavské podhůří, přičemž na Vimpersku tak, jak jsme si jej vymezili, lze dále odlišit čtyři rozdílné geomorfologické celky: Šumavské pláně, Boubínskou hornatinu, Vimperskou vrchovinu a částečně také Bavorovskou vrchovinu. Jako *vrchovina* se označuje reliéf s výškovou členitostí mezi 150 – 300 metry, který se obvykle nachází v nadmořské výšce 600 – 800 metrů. *Hornatina* je charakteristická reliéfem s výškovými rozdíly mezi 300 – 600 metry, přičemž se nachází v nadmořské výšce nad 800 metrů. Jako *planiny* či *pláně* je označován výškově málo členitý reliéf ve větších nadmořských výškách obvykle v pásmu vrchovin a hornatin (*kolektiv 2003a, 117*).

Největší část Vimperska zaujímají Šumavské pláně (celkově pak tvoří asi 40% rozlohy Šumavy), které se vyznačují plochým reliéfem s nadmořskou výškou okolo 1000 metrů, z nichž vystupují jednotlivé vrcholky hor. Údolí zde bývají mělká a otevřená a jsou vyplněna rašeliništi a drobnými vodotečemi. Nejvyšší část tvoří na sledovaném území Kvildské pláně s vrcholem Velká Mokrůvka (1370 m).

Boubínská hornatina se rozkládá mezi městy Vimperk a Volary, přičemž dominantou je masiv Boubína s vrcholem ve výšce 1362 metrů.

Vimperská vrchovina potom zaujímá část Vimperska a Prachaticka a přibližně středem území probíhá údolí řeky Volyňky. Reliéf je zde poměrně členitý, přičemž nejvyšším bodem je vrch Běleč (922 m n. m.).

Bavorovská vrchovina, která do sledovaného území zasahuje jen okrajově, tvoří severovýchodní okraj Šumavského podhůří a její reliéf je poměrně plochý a málo členitý (*kolektiv 2003a, 118 – 119*).

Popisovanou oblast lze rozdělit na dvě klimaticky odlišné části: na pohraniční pásmo Šumavy, které náleží do chladné oblasti středoevropského středohorského typu podnebí a na přilehlou severovýchodní část Šumavského podhůří, kterou je možné řadit do mírně teplé oblasti. Celkově se ve zkoumaném území projevují malé roční výkyvy teplot a vysoké srážkové úhrny stejnoměrně rozložené během roku (*kolektiv 2003a, 37*).

4. VÝVOJ MAPOVÉHO OBRAZU ŠUMAVY

Jelikož pro studium vytyčeného území používám především mapy, je myslím vhodné ještě se krátce zmínit o vývoji mapového obraz Šumavy a plánech, se kterými pracuji.

Samotné označení Šumava se poprvé objevuje až roku 1565, kdy ho použil Antonius Bonfini, italský básník a historik, který byl na dvoře Matyáše Korvína pověřen vytvořit kroniku o dějinách Uher (http://cs.wikipedia.org/wiki/Antonio_Bonfini). Jinak se pro toto území používal termín „Les“ (kolektiv 2003a, 29). Český název Šumava se v kartografickém zobrazení objevuje poprvé až roku 1843, a to na mapě Čech kartografa Václava Merklase, jež byla součástí takzvaného Malého zeměpisného atlasu.

S neurčitou představou o Šumavě se můžeme setkat na mnoha středověkých, renesančních či raně novověkých mapách (například mapa Matyáše Klaudyána, Johannese Crigingera nebo mapa rakouského kartografa Johanna Christopha Müllera – tzv. Müllerovo mapování), nicméně na žádné z nich není osídlení zaznamenáno tak přesně a do takových podrobností, aby nám tyto plány posloužili k lepší orientaci ve vymezených problémech (kolektiv 1959).

Müllerova mapa se však později stala podkladem pro takzvané josefské vojenské mapování. To probíhalo v letech 1764 – 1767 a zmiňovaná mapa při něm byla rozdělena do 273 sekcí, zvětšena a do vzniklých plánů byl zakreslován podrobnější topografický obsah.

V roce 1817 bylo nezávisle na vojenském mapování zahájeno v Rakousku mapování katastrální. V Čechách probíhalo v letech 1826 – 1830 a 1837 – 1843, přičemž námi zkoumané území Šumavy bylo zakreslováno převážně v letech 1837 – 1838. Většina těchto plánů, stejně jako vojenských map, je dnes již přístupná v elektronické podobě, a to jak na portálu Českého úřadu zeměměřičského a katastrálního (<http://archivnimapy.cuzk.cz/>) tak na webových stránkách Laboratoře geoinformatiky (<http://oldmaps.geolab.cz/>).

Z map stabilního katastru posléze vycházelo druhé, takzvané františkovské vojenské mapování, které na území Čech probíhalo mezi léty 1842 – 1847 a 1850 – 1852. Toto

mapování je však méně kvalitní, než to první a velmi rychle jej bylo potřeba nahradit nějakým lepším.

Třetí, takzvané františkojosefské vojenské mapování monarchie bylo potom zahájeno roku 1869 a trvalo až do roku 1887. Oblast našeho zájmu byla mapována mezi roky 1878 – 1879. Z těchto map se posléze vytvářely i turistické plány, které velmi rychle nabývaly na oblibě. Šumava byla podrobněji zobrazena například na mapách okresních hejtmanství (katovské, sušické, prachatické...), své vlastní mapy později začal vydávat i Klub českých turistů (*kolektiv 2003a, 30 – 34*).

Moderní kartografie dnes nabízí mnoho druhů map a pohledů na krajinu Šumavy. Můžeme využívat mapy přírodních podmínek (třeba geologické nebo pedologické mapy, mapy srážek), ale i například na internetu volně dostupné satelitní snímkování či stará ortofota.

5. ROZBOR OSIDLOVÁNÍ VIMPERSKA

5.1. ÚVOD

První část mojí práce je tvořena obecným rozbohem zákonitostí kolonizace na celém území Vimperska v době středověku i novověku. Cílem je pokusit se nedestruktivními metodami výzkumu zjistit, ve kterém historickém období byly položeny základy uspořádání vesnických sídel a jejich zemědělského zázemí v takové podobě, jak je známe v dnešní době a podle jakého klíče kolonizace probíhala. K tomu nám poslouží analýza historického kontextu a statistické údaje o počtech domů a obyvatel po roce 1869, rozbor prostorového uspořádání sídel v návaznosti na první zmínku o nich v písemných pramenech, půdorys vesnic a tvary jejich plužin a v neposlední řadě krajinné, půdní a etnoekologické aspekty oblasti, ve které se vesnice nacházejí.

Ačkoliv se budeme pohybovat ve velkém časovém rozpětí (v některých případech skoro 800 let), máme výhodu v tom, že především v horské oblasti Šumavy zůstávala podoba již osídlených míst dlouhou dobu archaická. Významným předělem ve struktuře osídlení byla druhá světová válka a nucený odsun německého obyvatelstva z pohraničí. Na mnoha částech zkoumaného území (lokality ve vyšších polohách nebo naopak v údolích) také nedošlo k využití krajiny pro kolektivní socialistické zemědělství, neboť se zde nemohly v plné míře uplatnit velkovýrobní technologie. Politický vývoj po druhé světové válce sice krajinu a její osídlení razantně změnil, výhodu však můžeme spatřovat ve faktu, že minimálně třetina zkoumaného území byla v jistém slova smyslu archeologicky „zakonzervována“, a to především díky nepřístupnosti pohraničí. I dnes, přes nárůst turistického ruchu a stavební aktivity, zůstává mnoho oblastí se zaniklým osídlením nedotčeno a bohužel i nezmapováno. Vimpersko má navíc vysokou přírodní hodnotu, jelikož je valná většina jeho území součástí Národního parku Šumava případně Chráněné krajinné oblasti Šumava.

Oblast našeho zájmu je sice na podrobný rozbor příliš velká, domnívám se však, že v obecné rovině je ve výzkumu potřeba postihnout větší území, abychom se dobrali

komplexnějších závěrů a abychom eliminovali možnost, že kvůli malému vzorku docílíme buď chybné interpretace, nebo že se nám podaří z množství lokalit vybrat právě ty, které by v případě rozboru větší části území spadaly spíše do kategorie „výjimka“.

5.2. OSIDLOVÁNÍ VIMPERSKA V HISTORICKÉM KONTEXTU

Abychom lépe porozuměli zákonitostem středověké i novověké kolonizace sledovaného území, které dnes administrativně spadá pod Vimperk jako obec s přenesenou působností, musíme se pustit do detailnějšího rozboru statistických údajů, starých i nových map a v neposlední řadě i terénu samotného. V následující kapitole se zaměřím nejdříve na kolonizaci jako takovou v souvislosti s historickým vývojem Vimperska.

Na území Vimperka jako obce s přenesenou působností se dnes nachází celkem 161 existujících i již zaniklých obcí či jejich částí. Vysídlené a částečně, i zcela zbourané vesnice tvoří více jak třetinu všech registrovaných lokalit (celkem 55), přičemž jejich počet stoupá, čím blíže se nacházíme ke státní hranici s Německem. Zánik sídel na tomto území spadá především do období po 2. světové válce. Zaniklých středověkých osad na Vimpersku je pouze 17, jak uvádí ve své práci František Roubík, z čehož 10 je lokalizováno. Šest osad stále existuje jako samota nebo část jím blízké vesnice (např. Nedvídkov u Šumavských Hoštic nebo Brdo u Včelné – *Roubík 1959, 134*). U 148 lokalit potom máme doložen rok první zmínky, který ovšem nemůžeme považovat za skutečný rok vzniku vesnice. Dá se však předpokládat, že minimálně u mladších založení se toto datum blíží době, kdy vesnice skutečně začala existovat.

Vimpersko je geograficky zřetelně rozděleno na část severovýchodní, jež zaujímá šumavské podhůří a na jihozápadní část, která je tvořena horským pásmem Šumavy. Při jednoduchém vynesení údajů o datech založení do mapy je stejně jednoznačně rozdělena i oblast středověké kolonizace regionu a oblast kolonizace novověké.

Identifikovat první vesnici, která na Vimpersku vznikla, není vůbec snadné. Některé prameny uvádí, že úplně první osadou byly Bohumilice, jejichž počátky se datují snad už do

10. století. Roman Podhola ve své práci „Ozvěny šumavských zvonů“ z roku 2006 uvádí, že ves dříve známá pod názvem Bohumělice byla zřejmě v majetku kapituly pražského kostela sv. Víta již v 10. století, přičemž kostel Nejsvětější trojice s farou zde vznikl až roku 1240 (Podhola 2006, 52). V některých pramenech se však uvádí první zmínka o Bohumilicích až k roku 1352 (Hajník 2007, 9; kolektiv 2006a, 234), což mi přijde pravděpodobnější, a to i z toho důvodu, že samotná svatovítská kapitula (dnes Metropolitní kapitula u sv. Víta v Praze) vznikla až roku 971 (www.mekapha.cz/cz/historie/). Tuto úvahu by potvrdil i fakt, že až do roku 1227 na Vimpersku žádnou další novou osadu neregistrujeme. Bohumilice by tedy byly široko daleko jedinou vesnicí po více než 250 let. Je tedy pravděpodobnější, že prvními založeními byly Setěchovice a Vlkonice v šumavském podhůří (obě první zmínka 1227).

Vimperko jako takové patřilo v tomto období nejprve do majetku bavorského premonstrátského kláštera Windberg (založen Albrechtem I. z Bogenu na místě původního sídla rodu), a to poté, co český kníže Vladislav II. za své vlády klášteru věnoval čtyři vesnice na Sušicku (kolektiv 2009, 42). Pozdějšími majiteli se stali pánové z Janovic. Ti od 13. století vlastnili i část takzvaného Královského hvozdu (území, rozkládající se kolem horského hřebenu Ostrý a Svaroh, jež bylo součástí Českého království již za vlády Přemysla Otakara II. a významněji osidlováno bylo až v průběhu 16. století), z něhož se později vydělil do našeho území spadající statek Zdíkov (Holý 2007; [http://cs.wikipedia.org/wiki/Královský_hvozď](http://cs.wikipedia.org/wiki/Kr%C3%A1lovsk%C3%BD_hvoz%C4%99); www.ekoregion-uhlava.cz/kralovsky-hvozď). Vimperk samotný, který je dnes nejdůležitějším městem v zájmovém území, byl nejdříve kolonizační osadou, která nabyla na významu až roku 1263, kdy zde Purkart z Janovic s přídomkem z Vinterberka (kolektiv 1979, 84) založil hrad, který měl společně s hradem Hus chránit statky pánů z Janovic, které se na Vimpersku nacházely (kolektiv 2003a, 369).

Počet nových lokací od té doby stále narůstá, výrazný sídelní boom lze pozorovat především v průběhu 14. století hlavně v podhorské části zkoumaného území, kdy se dozvídáme hned o 46 nově vzniklých vesnicích. Tato vrcholně středověká kolonizační vlna je zde spojena se založením Vimperské větve Zlaté stezky, která vznikla především z důvodu přetížení do té doby jediné Prachatické větve. První nespornou zmínku o existenci samostatné vimperské větve máme z roku 1312 (Kubů – Zavřel 2007, 23). Jelikož zde stezka

procházela zcela neosídleným horským územím v délce přes třicet kilometrů, bylo v tomto úseku potřeba vybudovat opěrné body, kde by si karavany mohly odpočinout a přenocovat. V první polovině 14. století proto došlo k založení hned několika nových sídlišť. Jejich přesnou dobu vzniku neznáme, ale z listiny císaře Karla IV. z 20. července 1359 se dozvídáme, že touto listinou císař propůjčuje pánům z Janovic v léno hrady Vimperk, Kunžvart a Hus a 36 vesnic v okolí Vimperka - například Pravětín, Skláře, Klášterec, Solnou Lhotu nebo Srážný (*Kubů - Zavřel 2007, 23*).

Na přelomu 14. a 15. století tato vlna kolonizace naráz končí a až do konce první třetiny 16. století zde registrujeme pouze dvě nová založení (k roku 1467 se prvně zmiňuje Masákova Lhota, k roku 1512 potom Vícemily). Tento fakt odpovídá obecnému vývoji osídlení v Českých zemích v husitském a pohusitském období i v následující době poděbradské. V tomto čase již Vimpersko náleželo do majetku Kaplířů ze Sulevic, kterým bylo dáno v zástavu králem Václavem IV. ve 2. polovině 14. století, a kteří jej vlastnili až do roku 1494, kdy jej bezdětný Petr Kaplíř ze Sulevic odkázal Zdeňku Malovcovi z Chýnova (*Hajník 2007, 9*). Ani zdejšímu kraji se v době husitské a poděbradské nevyhnuly ozbrojené konflikty. Vimperk samotný byl vypálen hned dvakrát, poprvé roku 1423 při tažení Jana Žižky, podruhé ho dobyla a vypálila roku 1468 vojska pasovského biskupa v rámci boje proti Jiřímu Poděbradskému (*kolektiv 2003a, 372*). Přesto se Kaplířům podařilo dosáhnout toho, že je Vimperk králem Vladislavem II. Jagellonským roku 1479 povýšen na město a získává mimo jiné právo obehnat se hradbou a pořádat výroční trh (*Hajník 2007, 9*).

Ve druhé třetině 16. století nastupuje na tomto území druhá kolonizační vlna, která co do počtu nových vesnic není zdaleka tak silná, jako ta vrcholně středověká. Na rozdíl od výše uvedeného 14. století, ve kterém na Vimpersku registrujeme 46 nově vzniklých osad, je za celé 16. století poprvé zmiňováno jen 22 vesnic. Hlavní kolonizační úsilí této doby je vměstnáno mezi roky 1530 – 1554, definitivně je přerušeno kolem roku 1625 a další, poslední kolonizační vlna přichází až na počátku 18. století. O co méně nových vesnic vznikalo, o to byl na druhé straně celý kraj bohatší, a to především z obchodu na Zlaté stezce, který v této době dosahuje svého vrcholu. Nová založení registrujeme nejen podél Vimperské větve Zlaté stezky (například Lipka – 1531), ale již také podél té nejnovější, Kašperskohorské, která vznikla na popud císaře Karla IV. až v průběhu 14. století. Roku 1569

vzniká na území Kvild (gefilde), které jsou sice zmiňované již v listině Jana Lucemburského ze dne 23. května 1345, ale zřejmě šlo tehdy jen o pozemky bez stálého osídlení, celní a strážní osada Kvilda, která je zároveň nejvýše položenou trvale osídlenou obcí v Čechách (1062 m. n. m.). Do této doby vedla stezka mezi pasovským Kreuzbergem u Freyungu a českou Horskou Kvildou zcela pustým územím (*Kubů – Zavřel 2009, 30*).

V 16. století patří Vimpersko nejprve stále Malovcům, ale jelikož se tito roku 1547 zúčastnili neúspěšného povstání proti Habsburkům, bylo jim po jeho porážce panství zkonfiskováno a poté zde až do roku 1601 vládli Rožmberkové, konkrétně Vilém z Rožmberka (*kolektiv 2003a, 375*). Výraznou součástí této kolonizační vlny je především zakládání sklářských hutí v okolí Vimperka. Existence některých z nich však nepřesahovala několik málo let, proto se zde jimi důkladněji nezaobírám. Šumava jako taková je jedním z nejstarších sklářských středisek v Čechách, zmínky o výrobě pochází již z poloviny 14. století. Celkově na sledovaném území najdeme v průběhu let 19 sklářských hutí (a některé zprávy signalizují, že jich mohlo být i více – *Fröhlich 1989, 16*), přičemž v této kolonizační vlně je jich nově zmiňováno plných devět. Jejich vznik navíc registrujeme v poměrně malém časovém rozpětí, a to mezi lety 1552 -1554 (v roce 1552 jsou zmiňovány Huť pod Boubínem a Huťský Dvůr a k roku 1554 pak Vltavská Huť – Havránka) a potom mezi roky 1600 – 1627, kdy se zde nachází čtyři nové hutě (1600 – Šeravská Huť; 1601 – Tomášova Huť, 1606 – Korkusova Huť; 1617 – Kryštofova Huť). V kontrastu k tomu jsou zde za celé období let 1600 – 1685 uváděny jen dvě nové vesnice (v roce 1610 Ždánov a k roku 1624 Javorník).

Konec této kolonizační vlny lze připisovat především dvěma pro kraj významným událostem. Na konci 16. století výrazně poklesl obchod se solí na Zlaté stezce, a to hlavně kvůli sílící obchodní konkurenci ze strany bavorských vévodů a rakouských Habsburků. Druhým důvodem byla třicetiletá válka. Kromě dalšího úpadku obchodu v kraji (především Prachatická větev stezky byla v této době používána spíše jako spojovací a zásobovací linie pro bojující armády a vzniklo podél ní i několik polních opevnění, například čtvercová pěchotní reduta Volarské šance) bylo roku 1619 stavovským generálem Arnoštem Mansfeldem dobyt a opět vypáleno město Vimperk (*Kubů – Zavřel 2007, 29*). To už v této době patřilo i se svým okolím Jáchymovi Novohradskému z Kolovrat, a to až do roku 1630, kdy je tento panství nucen z finančních důvodů prodat a kdy ho kupuje kníže Jan Oldřich

z Eggenberku (www.vimperk.cz/142/cz/normal/historie-vimperka/). Eggenberkové potom panství vlastní až do roku 1719. Po celou dobu války se ve Vimperku a okolí střídavě ubytovávala různá vojska, která musela být místními obyvateli živena. V roce 1641 byl Vimperk dokonce obsazen švédským vojskem (*kolektiv 1979, 138*). Navíc v důsledku války výrazně poklesl počet obyvatel, takže mnoho usedlostí bylo pustých a hektary půdy ležely ladem. Od roku 1600 do roku 1719 je na území Vimperska prvně zmiňováno devět osad, přičemž pět z nich jsou sklářské hutě a pouze čtyři skutečné vesnice (1610 – Ždánov; 1624 – Javorník; 1685 – Pokovy Hutě a 1708 – Žlíbky).

Počátky poslední kolonizační vlny můžeme hledat kolem roku 1720. Situace na Vimpersku byla politicky i hospodářsky již nějakou dobu ustálená, což se projevuje i na faktu, že roku 1719 po vymření rodu Eggenberků získává dědictvím zdejší panství kníže Adam František Schwarzenberg a jeho rod zde vládne až do roku 1947, kdy Vimpersko přechází do rukou státu. Až do zrušení poddanství roku 1848 náleží některé okrajové části Vimperska pod statek Velký Zdíkov hraběte Thun-Hohensteina, panství Čkyně a statek Skalice (*Podhola 2006, 51*). Tato kolonizační vlna je jako jediná téměř výhradně německá (německý jazyk se postupně prosazuje i na celém zkoumaném území, což je zřejmý trend i ve zbytku Českých zemí) a také se soustřeďuje především do příhraničního pásma a osidluje dosud opomíjená vysokohorská území. Celkem zde zaznamenáváme 57 nových vesnic, což nám tuto kolonizaci určuje jako nejsilnější ze všech zmiňovaných ve zkoumané oblasti. Koncem 17. a na počátku 18. století začínají opět prosperovat sklárny a brusírny skla, průmyslová revoluce se projevuje i na množství nově postavených dřevozpracujících podniků (pily, sirkárny, výrobní dřevěného drátu nebo papírny), které těží především z polohy v dosud jen málo dotčených horských lesích. Takto intenzivní kolonizaci umožnila i relativně rychle se rozvíjející infrastruktura, především potom nově vybudovaná železniční trať, na níž začal od 15. října 1893 provoz v úseku Strakonice – Volyně – Vimperk a dne 9. července 1900 bylo navázáno železniční spojení, které vedlo z Volar přes Lenoru do Vimperka (www.ckrumlov.info/docs/cz/region_histor_zeldop.xml). Kontinuální přibývání vesnic a samot končí rokem 1869, poté už žádnou novou osadu neregistrujeme, zaznamenáváme pouze přibývání domů a obyvatel v již existujících vesnicích.

Následný vývoj osídlení a především obyvatel nám podrobněji objasňuje Historický lexikon obcí České republiky, který sestává z údajů z pravidelného sčítání lidí a domů. První údaje se vztahují právě k roku 1869, poté od roku 1880 navazují záznamy v desetiletých intervalech, které jsou přerušeny nebo časově posunuty pouze v období první a druhé světové války. Během obou válečných konfliktů zcela pochopitelně ubývá obyvatel, a to nejen v důsledku úmrtí, ale i různé migrace. Druhá světová válka potom představuje v osídlení Vimperska a pohraničních oblastí České republiky obecně zásadní mezník. Po Mnichovské dohodě, na počátku října 1938, bylo české pohraničí obsazeno německými vojsky a v podstatě celé Vimpersko bylo připojeno k Říši. V Bavorsku proto byly v rámci vládního okresu Niederbayern und Oberpfalz vytvořeny tři nové okresy, jedním z nich byl i okres Prachatice – Prachatitz (*kolektiv 2003a, 20*). Po válce, kdy bylo Vimpersko osvobozeno americkou armádou, začíná naopak cílené vysídlování německých obyvatel z celých Sudet. Odsun probíhal mezi roky 1945 – 1947 a zaniklo při něm osídlení v několika desítkách obcí na celém Vimpersku, především potom v příhraničních oblastech. Od dubna 1951 začala být totiž podél hranic s Německem a Rakouskem zřizována takzvaná zakázaná pásma. Prvním byl pruh území od hranice do hloubky až dvou kilometrů, ze kterého bylo veškeré obyvatelstvo vystěhováno. Na něj pak navazovalo hraniční pásmo hluboké dva až deset kilometrů. Do hraničního pásma mohli civilisté jen na zvláštní povolení od svítání do setmění, jinak se směli pohybovat pouze po veřejných cestách. Volně přístupná byla záhy jen třetina Šumavy. Zbývající dvě třetiny představovaly hraniční pásmo a pásmo vojenské (www.plzenskykraj.kct.cz/prechody/opona.html/).

Probíhaly pokusy tyto prázdné vesnice posléze uměle zasídlit obyvateli z českého vnitrozemí, většinou však byly v průběhu 50. a 60. let nejprve ponechány samovolnému rozpadu a posléze srovnány se zemí. Na Vimpersku takto zaniklo celkem 55 osad.

5.3. OSIDLOVÁNÍ NA ZÁKLADĚ DAT O PRVNÍ ZMÍNCE O VESNICI

Primárním krokem k poznání dynamiky osidlování zkoumaného území Vimperska byla tvorba grafů, které vychází z počtu obcí prvně zmiňovaných v určitém časovém rozmezí. Při vymezování jednotlivých časových úseků, podle kterých jsem poté vesnice dělila, jsem postupovala nejdříve ve stoletém intervalu, potom v padesátiletém a nakonec jsem graf ještě zjemnila na údaje po dvaceti pěti letech.

První, nejméně podrobný graf odhaluje v podstatě jen fakt, že na sledovaném území probíhala jak středověká, tak novověká kolonizace, přičemž ta novověká se jeví být co do počtu nových založení silnější (obr. 1). V podrobnějším grafu se naopak jeví středověká kolonizace mnohem intenzivnější než novověká (hlavní sídelní boom potom probíhá mezi roky 1350 – 1400). Navíc se nám jasněji vyprofilovala ještě třetí kolonizační vlna, která nastupuje ve druhé třetině 16. století a končí třicetiletou válkou.

V tomto padesátiletém intervalu jsem pak vytvořila grafy dva (obr. 2). Rozdíl byl jen v tom, že u jednoho z nich začíná rok jedničkou a končí nulou (např. 1551 – 1600), ve druhém případě začíná nulou a končí devítkou (např. 1500 – 1549). Cílem bylo zjistit, na kolik tato drobná změna v přístupu k datům změní výsledky, které získáme. V základním rozdělení na tři kolonizační vlny se nic nezměnilo, ale rozdíly nastaly ve vnitřním rozložení jednotlivých vln. V té středověké se v prvním případě jeví přerušování osidlování jako velmi razantní, kdy sídelní boom koncem 14. století vrcholí a náhle nastupuje doba bez jediné nově založené vesnice, ve druhém případě je úpadek stejně markantní, avšak pozvolnější. Další znatelný rozdíl se objevuje v poslední, třetí kolonizační vlně, kdy se nám ve druhém grafu vyprofiloval výrazný pokles osidlování v době národního obrození, což v grafu prvním pozorovat nemůžeme.

Z nejjemnějšího rozčlenění po 25 letech jsem potom dostala graf, který nám kolonizační vlny jenom dále vnitřně strukturuje, ale nepřináší žádný nový zásadní poznatek (obr. 3). Při snaze získat z rozboru kvalitní výsledky a postihnout vývoj osídlení na daném území pokud možno co nejreálněji jsme přeci jen limitováni faktem, že známe pouze rok první zmínky o vesnici, nikoliv dobu jejího skutečného založení. Dá se předpokládat, že hlavně ve starším období mohly zárodky vesnic existovat o mnoho dříve, než se o nich zmínil

jakýkoliv psaný pramen a to hlavně v případě, že se ves nacházela ve vyšší nadmořské výšce a nebyla založena plánovitě. V prvních dvou případech (graf po 100 a 50 letech) by toto nemuselo výsledky ovlivnit nijak zásadně. Ale pokud u grafu po 25 letech vezmeme v úvahu, že rozkmit mezi první zmínkou a skutečným založením mohl činit například pouhých 15 let (což je v horských, špatně přístupných oblastech dle mého velmi reálná představa), výsledky by se zřejmě podstatně změnily.

Další sada grafů vychází z údajů o první zmínce o vesnici a zároveň její nadmořské výšce. Cílem bylo zjistit, zda spolu tyto dva údaje souvisí a pokud ano, tak do jaké míry.

Grafy jsem stvořila rovněž dva, v obou případech se jedná o bodový graf s osami X a Y. Nejprve jsem na osu X umístila jednotlivé vesnice (čísla 1-148) a na osu Y potom hodnoty jak jejich nadmořské výšky, tak data první zmínky (obr. 4). V grafu nám tak vznikly dvě oddělené řady bodů, přičemž ta s daty první zmínky velmi nejasně ukazovala na tři kolonizační vlny, ta s nadmořskou výškou naopak naznačovala postup osídlení v mladších dobách do vyšších poloh. Pro jasnější zobrazení výsledku jsem ke grafu s nadmořskou výškou přidala procento klouzavého průměru, které nám ukázalo, že osídlení začalo kolem poloviny 16. století postupovat do nadmořských výšek v průměru o 200 metrů vyšších, než tomu bylo doposud. Nicméně se data zpracovaná tímto způsobem nejevila přínosná a jednoznačná. Vytvořila jsem proto ještě druhý bodový graf, kdy osa X zobrazuje rok první zmínky a osa Y potom nadmořskou výšku vesnice (obr. 5). Výsledek nám přinesl tři jasně oddělené shluky bodů představující tři kolonizační vlny, a navíc každý další shluk byl na ose výš než ten předchozí, což opět poukazuje na fakt, že osídlení v mladším období postupovalo do větších nadmořských výšek. Když jsem do grafu přidala ještě spojnicí trendu, tento fakt se jednoznačně potvrdil. Domnívám se však, že v osidlování nehraje nejdůležitější roli nadmořská výška jako taková, ale že je zásadně ovlivněná tím, jak vypadá terén. Problémem může být i skutečnost, že pracujeme s takovou nadmořskou výškou vesnic, jaká je v dnešní době. Je možné, že třeba původní středověká vesnice neležela tak vysoko, jako leží dnes. Nicméně se domnívám, že nelze předpokládat, že by se vesnice za dobu své existence přestěhovala v horském terénu například o několik desítek výškových metrů a pokud se přesunula jen o několik metrů, s výsledky by to nijak podstatně nezahýbalo.

Vimpersko je geograficky rozděleno na část severovýchodní, jež zaujímá šumavské podhůří a na jihozápadní část, která je tvořena horským pásmem Šumavy. Při jednoduchém vynesení údajů o datech založení do mapy je stejně jednoznačně rozdělena i oblast středověké kolonizace regionu a oblast kolonizace novověké (obr. 6).

5.4. OSIDLOVÁNÍ NA ZÁKLADĚ ROZBORU PŮDORYSŮ VESNIC A TVARŮ JEJICH PLUŽIN

Důležitým bodem objasňujícím okolnosti vzniku vesnice a jejího prostorového vývoje je analýza půdorysného uspořádání sídel a na ně navázaných plužin. Ty v historickém kontextu odhalují způsob utváření osad a jejich hospodářského zázemí. Pravidelné tvary vesnic i plužin povětšinou poukazují na plánovitý vznik a rozměření, nepravidelné tvary naopak odkazují na samovolný organický vývoj. Podstatnou skutečností je i fakt, jak daleko od domu jsme schopni obdělávat půdu, aby se to ještě vyplatilo, což ve zpětném důsledku vede ke vzniku pevných obvodů extravilánu. Jejich velikost se potom řídila právě takzvanou docházkovou vzdáleností k poli, tedy dobou, kterou mohl rolník obětovat ze svého času na cestu na pole a z pole zpět (*Löw – Míchal 2003*).

Této problematice obecně není dle mého dosud věnována odpovídající pozornost, a to především ve smyslu komplexnějšího poznání většího územního celku za účelem lepšího pochopení struktury kolonizačního procesu. Povšechně lépe je na tom Morava, kde se této otázce věnoval hlavně Ervín Černý ve svých výzkumech středověkého osídlení na Dražanské vrchovině (*Černý 1979*). Pro oblast Čech jsou ze starších prací důležité studie Otakara Máčela (*Máčel 1955*) či Zdeňka Lázničky (*Láznička 1956*), v posledních letech se u nás tomuto tématu věnuje především Martin Dohnal (*Dohnal 2003; 2006*), Tomáš Klír (*Klír 2008*) nebo Jan Pešta (*Pešta 2000*).

Prostorové uspořádání vesnických sídel a typ jejich plužiny je ve velké míře ovlivněno nejen terénem, ale hlavně půdním typem, na kterém vznikají. Na Vimpersku registrujeme

kambizemě, podzoly, gleje a organozemě (<http://geoportál.gov.cz/web/quest/home>), přičemž kambizemě a podzoly mají největší zastoupení.

Kambizemě jsou půdy se střední až nižší kvalitou typické pro pahorkatiny a vrchoviny s nadmořskou výškou v rozmezí 450 – 800 metrů (v nížinách je najdeme minimálně) a na Vimpersku se vyskytují především v podhůří. Vyvinuly se pod původními listnatými a smíšenými lesy a využívány jsou k pěstování méně náročných obilovin (žito, oves) a brambor (Vopravil 2009, 86). Podzoly (na Vimpersku horské podzoly) jsou stále vlhké, neprosychající půdy s nízkou přirozenou úrodností. Vznikají hlavně v nejvyšších horských polohách pod jehličnatými lesy. Kvůli jejich kyselosti a vysokému obsahu hliníku a železa jsou využitelné pouze jako horské louky a pastviny (Vopravil 2009, 95). Gleje jsou rozšířeny u vodních toků a obecně v zamokřeném území a vyskytovaly se na nich nejprve luhy, poté zamokřené kyselé louky. Ze zemědělského hlediska jsou méněcenné a mohou sloužit jen jako nekvalitní louky (Vopravil 2009, 84). Organozemě jsou rašeliništní půdy prosycené vodou a s nedostatkem minerálních látek. Vyvinuly se na vrchovištních a slatinných rašeliništích a jsou důležité hlavně z hlediska vodohospodářské funkce. Lidé je využívaly povětšinou k těžbě rašeliny (Vopravil 2009, 92).

Zásadní překážku ve studiu samotného prostorového uspořádání osídlení spatřuji potom v absenci jednotné typologie, a to hlavně u půdorysů vesnic, jež by nám umožnila spolehlivě srovnávat jednotlivé práce. Typologie plužin, ve které se odráží především skutečnost, jak je v nich rozdělena pozemková držba a v jakém terénu se nachází, je v literatuře naproti tomu kupodivu poměrně jednotná a přehledná. Ve svojí práci jsem typologii půdorysů vesnic i plužin převzala od E. Černého (vesnice: lesní lánová ves, lesní lánová návesní ves, silniční ves, silniční návesovka, ulicovka, ves s řádkovým půdorysem, návesovka a okrouhlce – plužiny: úseková plužina, plužina dělených úseků, traťová plužina, nepravá traťová plužina, délková plužina, záhumenicová plužina, záhumenicová klínová a pásová plužina, paprscitě záhumenková plužina, rozštěpená plužina a rozptýlená plužina), vesnice jsem ještě doplnila o kategorie vhodné pro zkoumanou oblast, a to o samoty, vesnice s rozptýlenou zástavbou a o malé vísky (tuto kategorii charakterizují jako 3-4 domy shluklé u sebe, netvořící však žádnou zřetelnou náves, ale ani nesledující hlavní cestu).

Pracovala jsem s údaji ze stabilního katastru, který jako první mapové dílo podrobně zachycuje podobu vesnice a celkové využití jejího extravilánu. Ze 161 objektů, které zkoumám ve své práci, jich do základní analýzy vstupovalo 143 (nejsou zde zahrnuty sklářské hutě, vesnice založené až po pořízení otisků stabilního katastru, případně vesnice, města a městečka, u kterých je typologie nejednoznačná). U každé vesnice jsem se pokusila určit její půdorysnou strukturu, typ plůžiny potom tak, jak se jevila na většině daného katastrálního území.

Nejprve jsem zpracovala údaje o půdorysech vesnic. Největší zastoupení ve zkoumané oblasti mají návesovky, samoty a vesnice s rozptýlenou zástavbou, nezanedbatelný podíl mají i osady lesní lánové a silnicovky (obr. 7).

Následujícím krokem bylo zjištění souvislosti mezi půdorysnou strukturou vesnice a dobou jejího vzniku. Při vynesení údajů o jednotlivých vsích do jednoduchého spojnicového grafu se ukázalo, že zcela zřejmě jsou na dobu vzniku vázány pouze lesní lánová ves (registrujeme jí mezi roky 1708 – 1852), návesovka (vyjma jediného založení nepřesahuje rok 1584) a vesnice s rozptýlenou zástavbou (kromě dvou založení ve 14. století ji masivněji zaznamenáváme až po roce 1685 – obr. 8). Obecně se dá soudit, že nepravidelné půdorysy, které bychom očekávali v horském, špatně přístupném terénu, jako samoty, vesnice s rozptýlenou zástavbou případně lesní lánové vsi, většinou vznikají až v mladších obdobích. Pravidelné půdorysy obvykle s návší (návesovky, silniční vsi, lesní lánová návesní ves) naopak málokdy vznikají po roce 1600.

Z předchozí kapitoly víme, že se v mladších dobách posouvalo osídlení Vimperska do vyšších poloh. Je-li tento předpoklad pravdivý a můžeme-li za fakt považovat i to, že jsou výše popsané půdorysy vesnic skutečně typické pro určitá období, pak by nám měla korelovat struktura vesnice i s průměrnou nadmořskou výškou (čím méně pravidelný půdorys, tím vyšší nadmořská výška).

Podrobila jsem tedy tuto hypotézu analýze, kdy jsem ke každému jednotlivému půdorysu přiřadila průměrnou nadmořskou výšku, v které se dané vsi nacházejí. Ze získaného bodového grafu vyplývá, že osady s pravidelným půdorysem najdeme nejčastěji v nadmořské výšce 730 – 760 metrů n. m., ty s půdorysy rozptýlenými potom od 870 do 920 metrů n. m.

(obr. 9). To by znamenalo, že je správná jak teze o postupu osídlení do vyšších poloh, tak i o vesnicích určitého půdorysného uspořádání vznikajících v určité době.

V druhém kroku jsem se obdobným způsobem zaměřila na plužinu. Nejčastěji na Vimpersku registrujeme plužinu úsekovou, rozptýlenou a plužinu dělených úseků (celkem 70% - obr. 10).

S dobou vzniku jednotlivých typů plužin už nemáme takovou jistotu. Typická je pouze rozptýlená plužina a jednotlivé typy záhumenicové plužiny pro vesnice vznikající v mladším období, úseková a paprscitě záhumenková plužina potom pro období starší (obr. 11).

Další snahou bylo zjistit, jestli nějakým způsobem koreluje typ plužiny s nadmořskou výškou, ve které vzniká. Ani tato křivka bodového grafu však není tak jednoznačně rozdělená, jako ta u půdorysů vesnických sídel. Graf sice ne výrazně, ale přeci jen potvrzuje, že typy plužin vázané na starší založení nacházíme v menší nadmořské výšce (plužina úseková či traťová) a naopak, kdy záhumenicové a délkové plužiny jsou obecně položeny výše (obr. 12). Pokud tento fakt porovnáme s dobou vzniku jednotlivých typů plužin, opět nám to potvrdí skutečnost, že se osídlení v mladším období posouvalo do vyšších poloh.

Posledním krokem analýzy bylo identifikovat, jaký typ plužiny se nejčastěji nachází u jednotlivých vesnických půdorysů. Jelikož je plužina bezprostředně spjata s intravilánem vsi, dá se logicky předpokládat, že bude její půdorys v určitém vztahu s půdorysem vesnice. Z pochopitelných prostorových důvodů s rozptýlenými plužinami nejjednoznačněji korelují samoty (95%) a vesnice s rozptýlenou zástavbou (74%), na návesovky a silniční návesovky jsou vázány především plužiny dělených úseků a úsekové plužiny (73% a 67%) a konečně pro lesní lánovou ves je typická délková a záhumenicová plužina (60%) – (obr. 13).

Výše uvedené výsledky nám tedy ukazují nejpravděpodobnější uspořádání vesnických půdorysů a typů s nimi spojených plužin jak v čase, tak v krajinném kontextu Vimperska. Je jasné, že pokud bychom se chtěli dopídit podrobné analýzy vývoje systémů plužin v oblasti, museli bychom důkladně projít příslušné archivy a není v mých silách ani v mezích tématu této práce toto učinit na tak velkém území. Co se týče půdorysného uspořádání vesnic lze vyslovit domněnku, že základní koncept, s jakým osada vznikala, je i v jejím dnešním rozvržení stále jasně patrný. Poněkud více je tomu tak u vsí s pravidelným půdorysem, kde lze jádro a jeho tvar stále bezpečně identifikovat. Naopak vývoj extravilánu vesnice byl jednoznačně

mnohem složitější než proces rozrůstání intravilánu, o čemž svědčí i ne příliš jednoznačné výsledky analýzy plužin. Bylo by chybou předpokládat, že dnešní podoba vesnic a jejich okolí bezpečně odráží historický stav. Během života vesnice docházelo k různému slučování a dělení jednotlivých parcel a k posunům jejich hranic (*Klír 2008*). Je však třeba také vzít v úvahu skutečnost, že pokud mělo mnoho různých osad na rozličných místech Vimperska na vývoj k dispozici několik stovek let, je vysoce nepravděpodobné, že by se valná většina z nich rozrůstala podle povětšinou stejného klíče. Můžeme tedy říct, že v šumavském podhůří převládaly návesní typy vesnice (ty jsou v kombinaci s pásovými parcelami považovány za jednu ze základních půdorysných forem mladšího středověku – *Klír 2008*), naopak v horském pásmu jednoznačně dominuje rozptýlená zástavba, která je vývojově mladší a uplatňuje se především v novověku (*Horpeniak 2007*).

K tomu, aby se bezpečně potvrdily výše zmiňované skutečnosti, by bylo zapotřebí především důkladné analýzy archivních pramenů, podrobit vesnice terénnímu archeologickému výzkumu a v neposlední řadě provést obdobnou studii v dalších regionech, abychom měli k dispozici objektivní srovnávací materiál.

5.5. OSIDLOVÁNÍ NA ZÁKLADĚ ÚDAJŮ O POČTECH DOMŮ A OBYVATEL V LETECH 1869 – 2001

Posledním krokem v obecném rozboru kolonizace Vimperska bylo zpracování dat o počtech domů a obyvatel v jednotlivých vesnicích od roku 1869, které vycházejí z údajů v Historickém lexikonu obcí České republiky o pravidelném sčítání domů a obyvatel. První data se vztahují právě k roku 1869, poté od roku 1880 navazují záznamy v desetiletých intervalech, které jsou přerušeny nebo časově posunuty pouze v období první a druhé světové války a údaje končí rokem 2001.

Zpracovala jsem celkem čtyři území, a to osady spadající pod vesnici Zálezly (Bolíkovice – 1315; Kovanín – 1315; Setěchovice – 1227; Zálezly – 1370), pak vesnice patřící pod Horní Vltavici (Březová Lada - 1745; Horní Vltavice – 1257; Polka - 1730; Račí - 1735;

Slatina - 1790; Žlábky – 1708), dále osady přidružené ke Svaté Máří (Brdo – 1840; Smrčná – 1381; Svatá Máří – 1352; Štítkov – 1544; Trhonín – 1359; Vícemily – 1543) a konečně vesnice spadající pod osadu Nicov (Nicov – 1296; Popelná – 1790; Řetenice – 1584; Studenec – 1790). Záměrně jsem vybrala čtyři odlišné soubory vesnic, a to jak z hlediska doby jejich vzniku, tak i území, na kterém se na Vimpersku nacházejí. Jsou zde zachyceny jak vesnice lidnaté (400 – 500 obyvatel), tak i osady o deseti domech a necelé stovce obyvatel. Některé existují dodnes, jiné zcela zanikly po 2. světové válce.

V případě vesnic spadajících pod Zálezly se pohybujeme v době středověké kolonizace, osady patřící pod Horní Vltavici a Nicov vznikají povětšinou v čase novověké kolonizace a vesnice okolo Svaté Máří jsou zakládány v rozmezí let 1352 – 1840, tudíž v obou těchto kolonizačních vlnách. Zálezly se nacházejí v Šumavském podhůří, Nicov a Svatá Máří na rozhraní podhůří a horské části Šumavy a Horní Vltavice a k ní přidružené osady spadají už cele do horského pásma Šumavy.

Ke každé skupině vesnic jsem vytvořila dva spojnicové grafy, jeden pro obyvatele, druhý pro domy. Obecně můžeme říct, že od poloviny 19. století ve vesnicích velmi pozvolna přibývaly domy, ale ubývali obyvatelé. Nejmarkantněji je tento rozdíl patrný u vesnic náležejících k Zálezlům (obr. 14). Největší úbytek obyvatel zaznamenáváme po 2. světové válce. Z těchto statistických údajů nelze u většiny nezaniklých osad rozlišit, je-li to způsobeno válečnými událostmi, nebo až poválečným odsunem obyvatelstva. Nicméně 1. světová válka se výraznějším poklesem obyvatel ani v jedné zkoumané vesnici neprojevila, je tedy pravděpodobnější, že úbytek v 50. letech 20. století bude spíše způsoben vysídlováním.

U osad, které po 2. světové válce zcela zanikly, spatřujeme největší stavební aktivitu shodně ve 30. a 40. letech 20. století (např. osady patřící k Horní Vltavici – obr. 15), u těch dodnes existujících toto není tak jednoznačné. Sdružení vesnic do výše uvedených skupin vychází z jejich administrativního členění po roce 1960, přičemž zastřešující obec bývá logicky největší a nejlidnatější. To ovšem nemusí být historický vývoj a výjimku můžeme vidět třeba u vesnic náležejících k Nicovu, kde byly až do 2. světové války největší a nejlidnatější Řetenice, které jsou dnes téměř zaniklé (mají sice 16 domů, ale pouze 12 stálých obyvatel). Nicov se tak stává dominantní obcí až po roce 1950 (obr. 16).

Dále zjišťujeme, že průměrná vesnice mívá obvykle mezi 15 a 30 staveními, správní vesnice pro dané území mají většinou dvojnásobek. Také můžeme pozorovat, že se u administrativně významných vesnic projevuje v počtech obyvatel a domů opačný trend, než u vesnic ostatních, případně je obecný trend zesílen. Pokud u normálních vesnic klesá počet obyvatel a stavení, u těch administrativně významných naopak stoupá. Když u ostatních vesnic také stoupá, u vesnic správních stoupá zpravidla větším tempem (obr. 14 a 15).

Z hlediska územního rozložení je jasné, že nejvíce zaniklých vesnic najdeme nejbližší hranicím. Dalším poznatkem je, že pokud už vesnice částečně zanikne a nachází se mimo pohraniční oblast, postihne toto nejčastěji osady založené v novověku (např. Brdo – 1840; obr. 17), ty s dlouhou kontinuitou obvykle přetrvávají.

I v těchto statistických údajích však vznikají jisté odchylky. Například u vesnice Popelná jsou k roku 1950 uváděny čtyři domy, do roku 1980 pouze jeden a poté pět v roce 1991 a šest roku 2001. Nicméně čtyři aktuálně stojící domy jsou shodné s těmi, co stály i roku 1950 a jsou zachyceny na ortofoto mapě (Popelná snímkována roku 1949), dva další ještě přibily. Se stejnou situací se setkáváme i u dalších vesnic. Například Paseky spadající pod Borovou Ladu měly před rokem 1950 45 stavení, při dalších sčítáních je uváděn pouze jeden dům a k roku 2001 potom domy tři. Nicméně všechny tři stojící domy jsou původní a byly postaveny před rokem 1925, ale jen jeden z nich měl hlášený stálý obyvatel. Znamená to, že statistické údaje zachycují pouze domy trvale obydlené, nikoliv fyzicky existující. U obyvatel se tato skutečnost tak jednoznačně posoudit nedá.

5.6. ETNOEKOLOGICKÝ ROZBOR VIMPERSKA

Etnoekologie je poměrně mladá disciplína, která vychází z antropologie a jejímž hlavním předmětem zájmu je krajina osvojená člověkem. O studium krajiny se vždy zajímala především geografie, ekologie či etnologie a i obecné charakteristiky tohoto oboru vycházejí hlavně z geografického pojetí. V rámci archeologie se potom krajinně věnuje především environmentální a krajinná archeologie, ačkoliv obě z trochu jiného úhlu pohledu, než je

tomu u etnoekologie. Krajina jako ekosystém je tvořena řadou vzájemně provázaných prvků, které geografie či etnologie popsala a pojmenovala, ale již se nezabývala tím, jak tento systém funguje v rámci konkrétního osídlení, jak je člověk danými přírodními podmínkami ovlivňován a jak je případně schopen si tyto podmínky pozměnit ve svůj prospěch.

Etnoekologie jako taková je mezioborovou disciplínou, které však v našem prostředí stále není věnována odpovídající pozornost. Poprvé se jí u nás zabývali teprve v sedmdesátých letech ekoložka Eliška Nováková a architekt Václav Valtr ve své studii „*Étude paysagiste du territoire modèle de Třeboň*“. Dnes jsou výjimkou například studie Vítězslava Štajnochra nebo Barbory Viktoriové, které nalezneme ve sborníku *Česká etnoekologie: etnoekologické semináře v Liběchově z roku 1999 (kolektiv 1999)*.

Přitom je důležité, že hlavním přínosem etnoekologie je skutečnost, že odhaluje formování krajiny a její funkci ve vztahu k člověku, který ji obýval a využíval, čímž beze zbytku vystihuje podstatu takzvané antropogenní krajiny (krajina člověkem ovlivněná a přetvořená), která je pro archeologii důležitá. Musíme mít na paměti, že při zániku vesnic po roce 1945 v Českém pohraničí byla mimo jiné zničena i tradiční podoba kulturní krajiny. Etnoekologie nám může osvětlit důvody vnitřního členění sídelního území či nám poskytne informace o způsobu využívání krajiny na základě jejích ekosystémových možností.

Je nepochybné, že v době zakládání vesnic si lidé museli být velmi dobře vědomi vztahů a vazeb, které fungují mezi jednotlivými prvky krajiny, ve které se chystali usadit. Dbali na to, aby místo, které chtěli osídlit, splňovalo základní podmínky pro možnost obživy a aby bylo pokud možno co nejvýhodněji umístěno vzhledem k terénu. Poté si vybrané území dále modifikovali, aby co nejlépe vyhovovalo jejich požadavkům. Tímto způsobem byly utvářeny tzv. „kulturní niky“ (ekosystém vznikající kombinací lidských zásahů a přirozených přírodních podmínek – Štajnochr 1999), přičemž otázkou je, kdy a proč tyto niky vznikaly a jaká je jejich podoba.

Tato základní charakteristika nám poslouží jako východisko pro druhou část mojí práce, kdy součástí rozboru vybraných vesnic bude i postihnutí jejich hospodářské situace na základě přírodních podmínek, ve kterých se nachází jejich plůžiny a zhodnocení, zdali je extravilán využít nejlepším možným způsobem právě z hlediska etnoekologických vztahů.

5.7. SHRNUTÍ PROCESU OSIDLOVÁNÍ VIMPERSKA

V předchozích kapitolách jsem provedla rozbor různých aspektů, které se váží k osidlování Vimperska, a zde se pokusím o jejich shrnutí.

Typická vesnice, která byla založena v době středověké kolonizace, jež ve studované oblasti probíhala především ve 14. století, se nacházela v Šumavském podhůří a byla vázaná na nově založenou Vimperskou větev Zlaté stezky a následný rozvoj obchodu v této oblasti. Osady měly plánovitě vymezené půdorysy návěsovky či silniční návěsovky a nacházely se v průměrné nadmořské výšce 730 – 740 metrů. Plužina byla nejčastěji traťová, úseková či paprscitě záhumenková a byla situována na kambizemích, na nichž se daly pěstovat především nenáročné obiloviny (žito, oves) a brambory. Osidlovací snahy středověku zde končí v důsledku husitské revoluce.

V 16. století začíná přechod osídlení do vyšších poloh (průměrně 880 – 890 metrů n. m.) a je vázáno hlavně na obchod na Kašperskohorské větvi Zlaté stezky. Tato kolonizační vlna, která trvá až do počátku 17. století, je obecně slabší než ta středověká a je charakteristická zakládáním sklářských hutí (nejvíce jich je právě na Vimpersku – Korkusova Huť; Huťský Dvůr; Šeravská Huť...). Pokud už vznikají vesnice, jsou to obvykle samoty nebo silniční vsi. Jejich plužina je většinou úseková či dělených úseků a půda zde není nikterak bonitní, protože se nachází na rozhraní podzolů a kambizemí. Tato kolonizační vlna je přerušena jak úpadkem obchodu na Zlaté stezce, tak hlavně třicetiletou válkou. Většina zaniklých středověkých osad na území Vimperska je uváděna jako pustá právě v této době.

Novověká kolonizace probíhá v 18. a 1. polovině 19. století hlavně v horských zalesněných oblastech Vimperska a osídlení v této době dosahuje zemské hranice. Plánovitě jsou zakládány především dřevařské osady, ruku v ruce s tím jde prosperita místních skláren a brusíren skla a rozmach dřevozpracujících podniků (papírny, sirkárny, výrobní dřevěného drátu...). Typické jsou pro toto období lesní lánové vsi a osady s rozptýlenou zástavbou, jejichž průměrná nadmořská výška se pohybuje mezi 890 – 920 metry. Na půdorys vesnic jsou vázány hlavně rozptýlené a záhumenicové plužiny, objevuje se také plužina délková. Jelikož jsou z půdního hlediska osidlovány především kyselé a stále vlhké horské podzoly,

převažují v krajině horské louky či pastviny. Zániku po 2. světové válce potom čelí především vesnice, založené v této novověké kolonizační vlně.

6. PŘÍPADOVÁ STUDIE - OSÍDLENÍ VIMPERSKA NA ZÁKLADĚ ARCHEOLOGICKÝCH PRAMENŮ – ROZBOR OSAD KNÍŽECÍ PLÁNĚ, POLKA A SKLÁŘE

6.1. ÚVOD

Druhou částí mojí práce je postížení konkrétního osidlovacího procesu Vimperska na příkladu tří vybraných vesnic, a to Knížecích Plání, Polky a Sklářů. Jednotlivé osady byly záměrně zvoleny s ohledem na to, aby každá vznikla v přibližně jiné době, na jiném území a z jiného důvodu. Rozdílný je i jejich půdorys, typ plužiny, velikost či počet obyvatel.

Cílem je jak postihnout detailněji principy a podmínky pro osídlení daných lokalit, tak zjistit, do jaké míry vesnice odpovídá obecným závěrům, vyplývajícím z celkového rozboru Vimperska v první části práce. Případová studie nám taky poslouží k lepšímu pochopení a porovnání vnitřního uspořádání těchto sídel, které jistě nejsou na Vimpersku výjimkou.

U jednotlivých vesnic si nejprve vymezím katastrální území a charakterizuji mikroregion. Zmíním jejich stručnou historii, a pak zpracuji půdorys vesnice a typ její plužiny, zaměřím se na její vnitřní vývoj, etnoekologii a posoudím osadu z hlediska konceptu outland use. Závěr bude patřit terénním reliktním v intravilánu a extravilánu vesnice.

6.2. KNÍŽECÍ PLÁNĚ

6.2.1. VYMEZENÍ ÚZEMÍ

Zkoumaná vesnice se nachází na katastrálním území Knížecí Pláně a administrativně spadá pod obec Borová Lada. Pohybujeme se zde na samé hranici se Spolkovou republikou Německo a v I. zóně Národního parku Šumava.

Knížecí Pláně, jejichž nadmořská výška kolísá od 1000 do přibližně 1030 metrů, jsou součástí Šumavských plání, oblasti, která na Vimpersku zaujímá asi 40% jeho rozlohy, a která se obecně vyznačuje plochým reliéfem s nadmořskou výškou kolem 1000 metrů.

Katastrální území v jeho dnešní velikosti je vymezeno na jižní straně státní hranicí, která je v těchto místech tvořena Červeným potokem, na východní straně je potom ohraničeno Vltavským potokem. Základní osy vesnice představovaly tři důležité komunikace, a to Borová Lada – Knížecí Pláně (jediná cesta spojující vesnici s osadami ve vnitrozemí), potom spojnice z Bavorska přes Knížecí Pláně na Bučinu a konečně cesta vedoucí přes Horní Světlé Hory do Kunžvartu (dnes Strážný), z níž se ještě nedaleko za Knížecími Pláněmi odpojovala větev vedoucí do osady Polka a dále do Horní Vltavice (takzvaná Střední cesta). Tyto cesty jsou dnes asfaltové a vedou tudy značené turistické stezky a cyklostezky.

Dříve osídlená a zemědělsky využívaná plocha tvořila zhruba třetinu katastrálního území Knížecích Plání, zbytek byl pokryt lesem, jehož jasně dané okraje jsou na několika místech ohraničeny kamennými valy. Rozložení lesa a bezlesí je v dnešní době stejné, jako v minulosti. Důležitým prvkem, jenž utvářel a do značné míry limitoval podobu a rozlohu vesnice, byla rozsáhlá vrchovištní rašeliniště, která se nachází jak podél Vltavského potoka, tak okolo cesty vedoucí na Polku (Buková slať, dnes přírodní památka).

Jelikož se osada nacházela v hraničním pásmu, byla po druhé světové válce zbourána a do dnešních dnů přežilo z původních téměř 80 domů pouze jedno stavení. V terénu jsou patrné především mezní pásy k plužinám (dnes již zarostlé, o to lépe rozpoznatelné například na satelitních snímcích), najdeme zde i zplanělé ovocné stromy. Podél hlavních komunikací můžeme najít jak vzrostlé listnaté stromy (usnadňovaly orientaci na cestách především v zimě), tak křížky či boží muka.

6.2.2. STRUČNÁ HISTORIE

Osadu Knížecí Pláně (Fürstenhut – Knížecí Klobouk) založil roku 1792 kníže Josef Jan ze Schwarzenberka, který v té době vlastnil Vimperské panství (www.zamek-hluboka.eu/historie/strucne-dejiny-rodu-knizat-ze-schwarzenberku/dejiny-starsi-rodove-vetve/). Z důvodů velké poptávky po dřevě dal souhlas k tomu, aby si 48 rodin postavilo svoje domy na území, které se původně jmenovalo Schöne Ebene – Pěkná Vyhlídka, a které patřilo k panství Velký Zdíkov (*kolektiv 2003b, 60*). Název Knížecí Pláně se objevuje až roku 1877. Kromě dřeva těženého pro okolní dřevařský průmysl zajišťovala obyvatelům obživu také těžba rašelina, která byla dodávána do okolních sklářských hutí, kde se používala k výrobě generátorového plynu (*kolektiv 2003a, 629*).

V době největšího rozmachu bývala ve vesnici dvoutřídní škola, mlýn, pila, hájovna, myslivna a čtyři hostince (obr. 18). Také zde sídlila pohraniční stráž, přičemž budova celního úřadu a hraniční přechod do Německa se potom nacházely v sousední obci Bučina - Buchwald (*kolektiv 2003a, 402*). Vesnice prosperovala především díky výrobě ozvučného dřeva a dřevěného zboží (*kolektiv 1998*). Roku 1827 byla na Knížecích Pláních zřízena samostatná farnost (do té doby patřila vesnice pod osm kilometrů vzdálenou farnost Nový Svět - www.genealogy.net/reg/SUD/kb/fuerstenhut.html), od roku 1830 měla osada vysvěcený hřbitov, roku 1861 byl potom ve vesnici položen základní kámen kostela Svatého Jana Křtitele, který byl slavnostně vysvěcen 27. ledna 1864, a ke kterému byla později přistavěna fara (www.knizeciplane.cz/historie-knizecich-plani.htm). Roku 1912 kostel vyhořel (obr. 19). Od roku 1902 zde byl obecní úřad (do té doby přináležela osada k obci Kunžvart – dnes Strážný), od roku 1913 potom také pošta.

Obyvatelstvo Knížecích Plání bylo až na několik osob německého původu, ale většina z nich uprchla do Německa již krátce po skončení války. V řádném odsunu roku 1946 tedy odešlo pouze 58 osob z původních zhruba 400. První vlna demolic proběhla v letech 1952 – 1953, kdy byly srovnány se zemí především opuštěná stavení bez majitelů a menší sakrální stavby. Ještě roku 1957 žilo na území Knížecích Plání 53 osob. Dne 15. července 1957 byla potom pro hraniční pásmo vydána ministerstvem vnitra směrnice, která přikazovala zbořit i ty stavby, které dosud měly svoje vlastníky a ušly tak vlně demolic z roku 1952 (*kolektiv*

2003a, 459). Tehdy byla vesnice definitivně zbourána, Československou lidovou armádou byl odstřelen i kostel se hřbitovem, stát zůstala pouze budova bývalé myslivny. Až do pádu železné opony se do této oblasti vůbec nesmělo.

6.2.3. PŮDORYSNÁ STRUKTURA VESNICE A JEJÍ PLUŽINY A VNITŘNÍ VÝVOJ SÍDELNÍHO ÚZEMÍ

Vesnice Knížecí Pláně byla v rozboru svého půdorysného uspořádání klasifikována jako lesní lánová ves s rozptýlenou plužinou. Vesnice samotná se vizuálně v lecčems podobá vesnicím s řádkovým půdorysem, nicméně se domnívám, že je to způsobeno pouze faktem, že se osada nachází na křižovatce hned tří důležitých komunikací a tudíž se nerozrůstá pro lesní lánovou ves typicky v jediném podélném směru, ale zvětšuje se podél všech dostupných komunikací, které tvoří ty hlavní podélné osy sídelních aktivit. Vodní toky se nachází na okrajích vesnice a další rozrůstání spíše omezují, než aby ho určovaly a směřovaly. Obdobně limitující jsou také všudypřítomná vrchovištní rašeliniště, která především ze severní strany obepínají vesnici, a která tím směrem brání jak výstavbě nových domů, tak rozšiřování plužiny.

Plužina byla podle indikační skici stabilního katastru, jež byla pro Knížecí Pláně pořízena roku 1837, určena jako rozptýlená (obr. 20). Tento typ plužiny, který charakterizoval ve své práci Ervín Černý (Černý 1979), je typický tím, že na většině míst postrádá přímou návaznost na jednotlivé usedlosti, což je obvykle zapříčiněno terénem, ve kterém se vesnice nachází. Tuto neucelenost způsobují na katastru Knížecích Plání především již zmiňovaná rozsáhlá rašeliniště a několik vodotečí.

Když se ale podíváme na ortofoto mapu (oblast Knížecích Plání snímkaná roku 1949) a potom především na satelitní mapu aktuálního stavu katastrálního území vesnice, tak vidíme zcela zřejmé rozdělení jednotlivých lánů mezními pásy (obr. 21), které navíc vycházejí přímo od jednotlivých usedlostí. Je tedy zjevné, že by se plužina dala mnohem spíše klasifikovat jako úseková či dělených úseků. Překvapivé je, že ani jeden tento typ plužiny

žádná lesní lánová vesnice na Vimpersku nemá, ta je spojována hlavně se záhumenicovými plužinami.

Na Vimpersku vznikají lesní lánové vsi typicky v těch nejvyšších partiích (jejich průměrná nadmořská výška je 918 metrů) a tvoří 10% všech vesnic. Časově jejich zakládání registrujeme pouze v rozmezí let 1708 – 1852. To se shoduje i se vznikem rozptýlených plužin, které jsou typické pro 18. a 19. století a vznikají v nadmořských výškách okolo 900 metrů.

Celkový vnitřní sídelní vývoj osady Knížecí Pláně není z dostupných mapových pramenů a statistických údajů úplně jednoznačný. Problém spatřuji především v tom, že se často neshodují statistické údaje o počtech domů s domy skutečně zachycenými na mapách či ortofotosnímky.

Vesnice Knížecí Pláně byla založena roku 1792 jako dřevařská osada v původně nezalesněném rovinatém terénu Šumavských plání, které byly obklopeny lesem a rašeliništi. Zajímavé je, že ačkoliv je v pramenech poprvé zmíněna až výše uvedeného roku, tak na mapě I. vojenského mapování (1764 – 1768) je již označena a zakresleno je na ní celkem 55 objektů. Zdá se tedy, že roku 1792 byla šlechtou pouze posvěcena již existující osada a byla tedy slavnostně „založena“, ačkoliv již měla možná padesátiletou historii.

Díky této skutečnosti nejsme z map při zběžném pohledu schopni rozlišit, kde bylo původní jádro vesnice, od kterého se osídlení rozšiřovalo, či dokonce měla-li osada vůbec nějaké jádro. Terén to totiž ve své podstatě nevyžadoval. Jediným faktem zůstává, že se domy nacházejí podél komunikací otočené k nim povětšinou okapovou stranou, nicméně prostorově netvoří ani žádné skupinky, ani nedodržují pravidelné rozestupy. Také se pochopitelně vyhýbají zalesněnému terénu a rašeliništím.

Statistické údaje o počtech domů a obyvatel, které můžeme čerpat z Historického lexikonu obcí České Republiky, nejsou pro Knížecí Pláně průkazné, protože jsou tyto do roku 1961 uváděny souhrnně s obcemi Borová Lada, Pravětínská Lada a Zahrádky, mezi léty 1961 - 1991 ještě s osadou Černá Lada a do počtu domů v roce 1961 jsou započítány navíc ještě vesnice Nový Svět, Paseky, Svinná Lada a Šindlov. Někteří badatelé uvádějí počty domů a obyvatel samostatně pouze pro Knížecí Pláně, nicméně ne vždy odkazují na zdroj těchto

údajů a ve srovnání se skutečným vyobrazením na mapách mají počet uváděných stavení často rozdílný.

Vývoj vesnice jsem se tedy pokusila rekonstruovat výhradně na základě mapových podkladů. Jak jsem již zmínila, na mapě I. vojenského mapování (1764 – 1768) máme zakresleno 55 objektů, na mapě II. vojenského mapování (1836 – 1852) se píše, že je zde 59 stavení a na mapě III. vojenského mapování (1877 – 1880) jich je potom 63. Tyto údaje však minimálně na josefském a františkovo mapování zřejmě značí hospodáře a ne samotná stavení, jelikož na indikační skice stabilního katastru z roku 1837 máme zakresleno 80 domů, které mají přidělené vlastní parcelní číslo. Po reambulaci, která probíhala mezi roky 1869 – 1880 zbylo parcelních čísel pouze 64.

Velmi kvalitním pramenem je pro Knížecí Pláně ortofoto mapa z roku 1949 (obr. 22), jelikož je na ní na rozdíl od jiných pohraničních vesnic ještě zachycena většina domů nezbořených. Na těchto obrázcích napočítáme 83 stojících stavení, další dvě zachytíme již jenom v základech a tři domy, které byly zakresleny na mapě stabilního katastru, už jsou patrné pouze jako rumišťe výrazně světlé barvy. Jen jediný dům, který stál na parcele číslo 32, už na ortofoto mapě není viditelný v žádné podobě a dokonce mu ani při reambulaci nebylo přidělené nové parcelní číslo. Je tedy možné, že tento dům byl opuštěn již kolem toho roku 1880 a zbořen mohl být nedlouho poté. Naopak dva domy patrné na ortofoto mapě už pouze v základech mohou být zaniklé jen několik let, čemuž odpovídá jak míra dochování reliktnů, tak i skutečnost, že na mapě z roku 1945, která zaznamenává k jednotlivým domům popisná čísla, je uváděno celkem 85 stavení (což je těch 83 stojících a dva v základech). Na ortofoto mapě najdeme také 13 domů, které ještě nejsou zachyceny na skice stabilního katastru, ani pro ně není určen nový stavební pozemek.

Víme, že na mapách stabilního katastru byla zaznamenávána čísla pozemkových parcel červenou barvou a čísla parcel stavebních barvou černou. Na indikačních skicách najdeme jak černá čísla stavebních parcel, tak čísla červená, která značí jejich nové očíslování po reambulaci. Nicméně při bližším zkoumání a porovnávání katastrálních map, skic, ortofoto map a map s popisnými čísly jsem zjistila (a to nejen u vesnice Knížecí Pláně), že reambulovaná čísla stavebních parcel na indikačních skicách odpovídají u jednotlivých domů číslům popisným. Tato skutečnost zaprvé vysvětluje, proč některé domy na mapách

stabilního katastru reambulované číslo nemají, ačkoliv přetrvaly až do zániku vesnice (v době přečíslování ani v době zániku vesnice nebyly obytné), zadruhé objasňuje i to, proč některé domy bez reambulačního parcelního čísla mají nakonec v mapě popisných čísel svoje číslo přidělené (zřejmě byly časem přestavěny na obytná stavení) a zatřetí se nám otevírá možnost rekonstruovat vnitřní vývoj vesnice podle sledu čísel popisných, jelikož v následujících letech zjevně nebyly měněny. Také je evidentní, že ačkoliv do skic stabilního katastru už nebyly doplňovány nově postavené domy, k těm již existujícím, které se přeměnily na obytné, byla čísla vepisována ještě i později (např. čp. 67 či 79).

Ačkoliv je na mapě prvního vojenského mapování zachyceno na Knížecích Pláních 55 staveb, nemuselo se zdaleka jednat jen o obytná stavení. Pokud vycházíme ze skutečnosti, že čísla popisná byla přidělována domům v logickém sledu, pak se jádro vesnice nacházelo spíše v západní polovině katastrálního území, hlavně podél komunikace směřující na Bučinu. Poté se vesnice rozrůstala hlavně okolo cesty k osadě Polka. V relativně nepřerušném sledu za sebou jde celkem 48 popisných čísel, ta další už patří domům porůznu vklíněným do původní zástavby. Zajímavé je, že například komplex budov mlýna má až číslo 56. Časově ohraničující je popisné číslo 59, které má přidělené fara. U ní totiž víme, že byla postavena až kolem roku 1865.

Poslední vlna osidlování probíhala v Knížecích Pláních především v severní části intravilánu, a to při další cestě směřující do osady Polka. Podél ní stály původně pouze tři domy, nově jich zde bylo postaveno devět.

Při tomto porovnávání zjišťujeme, že se nakonec údaje z map vojenského mapování musí shodovat s počtem obytných domů, staveb jako takových (i neobytných, např. stodoly, sýpky) bylo ve vesnici mnohem více. Tím mohou být způsobeny jisté nesrovnalosti ve statistických údajích.

6.2.4. ETNOEKOLOGIE A KONCEPT OUTLAND USE

Etnoekologický rozbor vesnice Knížecí Pláně je proveden na základě map stabilního katastru z roku 1837 (obr. 20) a je dělán plošně, nikoliv v řezech.

Plužina vesnice byla klasifikovaná jako rozptýlená a proto není využití extravilánu jednotné v určitých úsecích, ale přesto vykazuje na celém území jistou podobnost. Jednotlivá stavení se nachází podél několika komunikací, které prochází Knížecími Pláněmi a veškerá zbylá plocha mezi nimi je zemědělsky využívána. Severní část katastru, kde již domy nestojí, je tvořena pouze lesem s malými ostrůvky hlavně podmáčených luk (v součtu se jedná zhruba o dvě třetiny celého katastru).

Domy se nacházejí v určitých rozestupech od sebe a nikdy nestojí dva domy proti sobě. Vždy jsou umístěny podél komunikace tak, aby byl na obě strany od cesty prostor pro zemědělskou půdu a nebránilo tam jiné stavení. Rozložení je ve většině případů takové, že směrem za stavení navazují záhumenicově poměrně krátké plužiny, na druhé straně cesty najdeme obdobně dělené suché louky. Tato kombinace na drobné výjimky zabírá celý extravilán.

Po obvodu plužin a luk nacházíme pastviny, které bývají v nivách potoků a pak především v severní části extravilánu podmáčené. Zde registrujeme také největší podíl vrchovištních rašelinišť, která nicméně slouží také jako pastviny. Zajímavé je, že se zde nenachází žádné obecní pastviny, jak je to běžné u okolních vesnic. Koryta potoků porůznu protínají pastviny a louky, nikdy však neprochází plužinou, ani nikde v její blízkosti.

Je zřejmé, že tím, že se nacházíme na území plání, kde nadmořská výška kolísá jen minimálně, není kladen takový důraz na umístění plužin vzhledem k terénu, ale spíše se dbá na to, aby byly dobře dostupné z jednotlivých stavení a aby se vyhýbaly podmáčeným místům. Půda v těchto nadmořských výškách (průměrně 1020 m n. mořem) není nijak bonitní, a tak v zemědělské strategii převládá pastva na loukách a pastvinách.

Zalesněné území je nejbližší k obdělávaným plochám půdy rozparcelováno a dřevo, které zajišťuje hlavní prosperitu osady, je těženo nejen na vývoz, ale především na místní výrobu ozvučného dřeva a dalších dřevěných předmětů. Jistým přílepením je i těžba rašeliny na okolních slatích, která je potom dodávána do nedalekých sklářských hutí.

Dnes je v terénu patrné pouze vymezení jednotlivých plužin snosy kamenů, nicméně skladba vegetace nám předešlé rozdělení na pastviny a plužiny neidentifikuje. V případě jiných zaniklých vesnic se setkáváme s tím, že bývalé plužiny se v terénu obvykle projevují jako louky, bývalé louky a pastviny zarůstají přirozenou sukcesí lesa v momentě, kdy přestanou být vystaveny pravidelnému sešlapávání a okusu. V případě Knížecích Plání tomu tak není, náletovými stromy zarůstají pouze mezní pásy k plužinám a přirozená vegetace se navrátila také na dřívě těžená rašeliniště. Domnívám se tedy, že rozmístění plužin a luk nebylo stále. Ty se podle potřeby a podle aktuálních možností půdy měnily, krajina se využívala tak, jak to bylo v danou chvíli nejvýhodnější a do pravidelného zemědělského cyklu byly zřejmě včleňovány i úseky pastvin.

Z hlediska konceptu outland use jsou Knížecí Pláně plánovitě založená osada, jejímž úkolem bylo produkovat dřevo pro okolní podniky a vrchnost. Její poloha ani mnoho jiných možností neskýtala. Nicméně její význam rostl i díky faktu, že se zde nacházelo sídlo pohraniční stráže a nedaleko byl přechod do sousedního Německa. Ve vsi se tak bez problémů užívaly čtyři hostince a z místa, které bylo kvůli přírodním podmínkám v jistém slova smyslu periférií, se stala jedna z největších a nejlidnatějších osad v okolí.

6.2.5. TERÉNNÍ RELIKTY

Při terénním průzkumu katastrálního území vesnice Knížecí Pláně můžeme najít jeden stojící dům, a to budovu bývalé myslivny (dnes čp. 1), která je přestavěna na restauraci a penzion (obr. 23). Ačkoliv byla vesnice poměrně rozlehlá, jsou ve většině případů z domů zachovány pouze nízké kamenné rozvaliny a sklepy, které se projevují buď jako deprese v terénu, nebo je z nich zachován vchod. Místo, kde stál dům, můžeme také indikovat jako rovnou plochu na nízké kamenné podezdívce.

Na území vesnice se nachází také několik křížků a boží muka, nedaleko kostela byl roku 1913 vztyčen kamenný obelisk, který upomínal obyvatele na vyvázání se z nájmu (obr.

24). Na místě stojí dodnes a najdeme na něm symboly staré Šumavy, a to sekeru, krumpáč a smrk (obr. 25).

Na nedalekém návrší nad zachovaným domem čp. 1 najdeme pozůstatky kostela (na jeho místě byl vztyčen nejprve dřevěný, později kovový kříž) a hřbitova, který byl roku 1992 bývalými německými obyvateli Knížecích Plání a jejich potomky pietně obnoven (obr. 26). Po požáru kostela v roce 1912 k němu byl instalován kovový malovaný alianční erb Josefa ze Schwarzenberka a Idy z Lichtenštejna. Ten dnes můžeme vidět před pozůstatky schodů, které do kostela vedly (obr. 27).

V prostoru dnešní přírodní památky Buková slať identifikujeme pravidelné pásy, které vznikly jako důsledek těžby rašeliny, takzvaného borkování. Rašeliniště bylo těžbou narušeno i přes to, že zde přírodní rezervaci vyhlásil už Jan Schwarzenberg roku 1923 (*kolektiv 2003b, 61*).

V lese v severní části katastrálního území byla zřízena umělá nádrž na plavení dřeva (nádrž U Tokaniště), která je napojena na tok Vltavského potoka a je zřetelně patrná na ortofoto mapě z roku 1949. Dnes stále existuje, nicméně je výrazně zarostlá.

Na loukách jsou dodnes patrné kamenné mezní pásy k plužinám (dnes zarostlé náletovou vegetací), obdobně je rozdělen i les v blízkém okolí zemědělsky využívaného území Knížecích Plání.

6.3. POLKA

6.3.1. VYMEZENÍ SÍDELNÍHO ÚZEMÍ A CHARAKTERISTIKA MIKROREGIONU

Zkoumaná vesnice se nachází na katastrálním území Polka a administrativně spadá pod nedalekou Horní Vltavici. Tato oblast se nachází již uvnitř Národního parku Šumava a těsně přisedá k jeho hranici s chráněnou krajinnou oblastí. Samotná osada Polka je dělena na dvě části, a to na původní Polku (Elendbachel – založena 1730) a pak na severněji položenou Novou Polku (Neu-Elendbachel – založena kolem roku 1830). Pohybujeme se zde

v nadmořské výšce okolo 950 metrů a oblast je součástí takzvaných Šumavských plání, přičemž dominantou je nedaleký Polecký vrch s nadmořskou výškou 1120 metrů. Katastrální území je na místech, která byla dříve využívána jako plužiny, bezlesé, zbytek je pokryt smrkovým lesem. Důležitými faktory utvářejícími formální podobu osady jsou zde především vodní toky, a to Teplá Vltava a Polecký potok, na jejichž soutoku se nacházelo jádro vesnice a pak původní stará komunikace ve směru Horní Vltavice – Knížecí Pláně, která je také označována jako Střední cesta a podél níž se jak Polka, tak Nová Polka v průběhu roků rozrůstala. Dnes je tato cesta asfaltová a slouží jako turistická stezka, nová hlavní komunikace ve směru Borová Lada – Horní Vltavice zde začala být stavěna v roce 1936 a po celé svojí délce sleduje tok Teplé Vltavy (www.staralenora.cz/polka.htm).

Původní zemědělsky využívané území se rozkládá na obou stranách mělkého údolí Poleckého potoka, jehož orientace je východ - západ.

S výjimkou jednoho stavení jsou všechny domy obce zbořeny, původně osídlené území můžeme tudíž v terénu rozpoznat například podle zplanělých ovocných stromů (jabloně, třešně), v osadě Nová Polka jsou ve velké míře zachovány mezní pásy k plužinám a nejvíce využívané komunikace potom charakterizují boží muka, která na katastru vesnice najdeme celkem tři. Již z hlavní komunikace je pak vidět část náhonu, který byl vybudován v roce 1913 a který přiváděl vodu do nedaleké hydroelektrárny.

6.3.2. STRUČNÁ HISTORIE

Osada Polka (Elendbachel) je poprvé zmiňována roku 1730 a byla založena Schwarzenberky jako jedna z několika dřevařských osad v této oblasti. Administrativně spadala správou i farností pod nedalekou Horní Vltavici (Ober Moldau). Český název osady pochází z roku 1921 podle situování zdejšího potoka, který tvořil rozhraní Vimperského panství a dělil je na půlku či pólku. Kolem roku 1830 vznikla podél cesty na Knížecí Pláně přidružená osada s šesti domy, takzvaná Nová Polka (Neu – Elendbachel, místními nazývaná také Berg či Diana). Ta je již zakreslena i na mapě stabilního katastru, jejíž otisk byl pro tuto oblast pořizován v letech 1837 – 1838. Pod Polku spadaly ještě sousední osady Březová Lada

a Slatina. Od roku 1882 měly tyto vesnice společnou jednotřídní školu (nacházela se v domě čp. 18), od roku 1887 byla potom tato dvojtřídní. Společný byl i zájezdní hostinec Adolfa Hasenbergera a starosta obcí.

Jelikož základem obživy místních lidí bylo dřevo a osada ležela na soutoku Teplé Vltavy a Poleckého potoka, byla na jeho horním toku roku 1839 vybudována umělá nádrž (Polecká) a potok byl upraven na plavení palivového dřeva.

Ottova encyklopedie z roku 1894 uvádí, že měla osada mlýn, pilu, cihelnu, hamr a vyráběla dřevěné hračky (*kolektiv 1997*). V Nové Polce potom stávala obecní pec a pazderna. Roku 1913 byl místní Paulův mlýn přestavěn na hydroelektrárnu o celkovém výkonu 600 koňských sil a při té příležitosti byl vybudován téměř dva kilometry dlouhý náhon z Teplé Vltavy se spádem 16 metrů. Tento projekt realizoval Jacob Kraus, majitel obdobné vodní elektrárny a papírny ve Františkově (ta byla dokončena 1897). Od roku 1919 spadaly obě tyto elektrárny pod akciovou společnost Spojené továrny na papír a ultramarín, Praha – Karlín. Polecká elektrárna byla s tou ve Františkově propojena vysokonapěťovým vedením a již roku 1926 byla napojena přes Volary na síť Jihočeských elektráren. Budova i technické vybavení elektrárny se dochovalo do dnešních dnů a patří tak mezi nejvýznamnější technické památky Šumavy (*kolektiv 2003a, 665*).

Jelikož obyvatelé obce byli většinou německého původu, byla vesnice po roce 1945 kompletně vysídlena. Kolem roku 1947 ještě probíhaly snahy o její dosídlení, byla zde i nákladně opravena škola, ale již roku 1950 byla vesnice uváděna jako pustá a stavení byla rychle zbořena. Do dnešních dnů se tady zachoval pouze dům čp. 5, který byl v posledních letech opraven a dnes je z něho penzion (www.zanikleobce.cz/index.php?obec=733; www.staralenora.cz/polka.htm).

6.3.3. PŮDORYSNÁ STRUKTURA VESNICE A JEJÍ PLUŽINY A VNITŘNÍ VÝVOJ SÍDLENÍHO ÚZEMÍ

Osada Polka byla při rozboru půdorysného uspořádání klasifikována jako lesní lánová ves, na kterou je vázaná záhumenicová klínová a pásová plužina. Podle J. Pešty se lesní

lánová ves vyskytuje jak v rovinatém, tak v horském terénu, který bývá před založením vesnice většinou neosídlen. Podélnou osu tohoto uspořádání tvoří buď komunikace, nebo vodní tok. Půdorysná struktura vesnice je závislá na plužině, která bývá lánová či také záhumenicová, a která vyplňuje celou obdělávanou plochu katastru. Stáří půdorysné struktury se většinou shoduje s dobou vysazení vesnice a případné rozrůstání probíhá v podélném směru (*Pešta 2000*).

Doktor Říkovský typologicky řadí lesní lánovou ves mezi vesnice řadové, které mají protáhlý nepravidelný půdorys, skládají se z jedné či více řad domů, přičemž typický je jistý rozestup mezi jednotlivými usedlostmi. Takovéto řadové půdorysy u nás vznikají především na takzvaném mladém sídelním území, které bylo odlesněno nejdříve v pozdním středověku. I on uvádí, že charakteristickým typem plužiny je pro ni plužina záhumenicová (*Říkovský 1939*).

Jak již víme z kapitoly 5.4., zakládání lesních lánových vsí je na Vimpersku typické hlavně pro 18. a 1. polovinu 19. století. Charakteristicky také vznikají v nadmořské výšce nad 900 metrů, což je i případ vesnice Polka. Z výše uvedeného rozboru také vyplynulo, že na lesní lánové vsi obecně je na zkoumaném území vázána především záhumenicová plužina a její různé varianty (například záhumenicová klínová a pásová).

Vesnice Polka byla založena v zalesněném území blízko soutoku Teplé Vltavy a Poleckého potoka, přičemž z mapy I. vojenského (josefského) mapování vyplývá, že bezlesé byly původně pouze nivy vodních toků. Na indikační skice stabilního katastru jsou již odlesněné více jak dvě třetiny katastrálního území.

Nejstarší zástavba vsi probíhá podél hlavní komunikace ve směru Horní Vltavice – Knížecí Pláně (takzvaná Střední cesta) a okolo ní se vesnice v dalších letech také rozrůstá. Z mapy I. vojenského mapování se zdá, že původní počet usedlostí ve vesnici byl osm. Na tuto skutečnost by poukazovala jak mnohem větší velikost těchto domů (tak jak je zaznamenává indikační skica stabilního katastru), tak i původní parcelní čísla, která jim byla udělena. Tyto usedlosti nakonec vymezují i maximální délku vesnice. Na osm dílů jsou potom členěny i jednotlivé úseky plužiny a pastvin. V dalších letech je toto jádro zahušťováno dalšími domy, které už jsou však podstatně menší a zřejmě ani nemají rozsáhlejší plužinu.

Ve stejné době se začíná formovat i přidružená osada Nová Polka, ve které vzniká u postranní komunikace, která se odpojuje z hlavní Střední cesty, pět domů. Na mapě stabilního katastru u nich není zaznamenána žádná plužina a všechny se nacházejí v lese.

Na indikační skice stabilního katastru najdeme v obou Polkách dohromady zakresleno 25 domů, které mají přidělené parcelní číslo, pouze 17 z nich má i číslo popisné a můžeme je tedy považovat za stavení obytná (obr. 28). Od roku 1869, kdy máme v Historickém lexikonu obcí ČSR k dispozici údaje o sčítání domů a obyvatel, se počet stavení pohybuje mezi 18 – 22. Z jednoduchého spojnicového grafu nám vyplývá, že počet domů ve vsi pozvolna roste, ale postupně nám klesá počet obyvatel (obr. 29). Jejich nejvýraznější úbytek zaznamenáváme mezi roky 1880 – 1890 a pak logicky po roce 1950. Tento trend je patrný i z bodového grafu průměrného počtu obyvatel na jeden dům (obr. 30). Z historických zpráv víme, že vesnice byla po druhé světové válce vysídlena. Statistické údaje nám naznačují, že roku 1950 stálo v Polce ještě 21 domů, ale trvale zde žilo už pouze 11 lidí. Na ortofotosnímkování, které bylo pro území vesnice Polka pořízeno roku 1949, můžeme také ještě najít 18 stojících domů, jeden zbořený, z nějž jsou patrné už jen základy (čp. 7) a stavení čp. 4 a 10, které se v terénu projevují již jen jako rumišťe výrazně světlé barvy (obr. 31). Oproti skice stabilního katastru už na tomto snímkování nenajdeme ani domy s parcelním číslem 10 a 15.

Z dnešních satelitních snímků katastrálního území Polka je na mnoha místech ještě dobře patrné rozdělení plužin mezními pásy, stále stejný průběh mají i komunikace. Oproti snímkům ortofota zde můžeme registrovat mnohem větší zalesnění, než tomu bylo v minulosti, a to především na území bývalých plužin. Jediný stojící dům (čp. 5) je dnes o trochu menší, než jak je značen na starých mapách, nicméně velikosti na snímcích ortofota se blíží.

6.3.4. ETNOEKOLOGIE A KONCEPT OUTLAND USE

Etnoekologickou analýzu zkoumaného území jsem provedla na dvou řezech vycházejících ze skici stabilního katastru a to tak, aby v prvním případě zachytil situaci ve vesnici Polka a ve druhém potom v osadě Nová Polka.

Vesnice Polka je nejen starší, ale i níže položená a méně zalesněná, než je tomu o Nové Polky. Hlavní osu území tvoří Polecký potok, náhon k mlýnu či hamru a komunikace, která v intravilánu vesnice probíhá pokud možno po vrstevnici. Cesta je navíc vodním tokem velmi účinně odvodňována. Budeme-li vycházet od potoka směrem na jih po svahu nahoru, nejbližše potoku najdeme podmáčené louky a pastviny, potom o něco užší pás plužin a vrcholová část údolí je pokryta lesem. Opačným směrem, kde se terén zvedá jen mírně, najdeme hned za potokem, umělým kanálem a komunikací většinu stavení, následuje dlouhý pás záhumenicové plužiny, poté jen krátký úsek pastvin (které navíc nenavazují za každou plužinou) a konečné partie katastru jsou opět pokryty lesem.

Zdá se, že toto uspořádání je za daného rozložení terénu to nejlepší možné. V této horské oblasti bývá niva i u drobné vodoteče poměrně široká a velmi podmáčená, a to i v letních měsících. Lze tedy předpokládat, že jak komunikace, tak pak především domy budou ležet mimo nivu. Dále je logické, že plužina bude mnohem spíše situována v místech, kde je terén rovinnatý, než aby se nacházela ve svahu a jediná cesta k ní by navíc vedla hned přes dvě vodní překážky (potok a kanál). Ty plužiny, které se přece jen nachází na jižním svahu extravilánu, jsou situovány v nejlepší možné části údolí. To je totiž charakteristické vertikálním vzdušným prouděním a tudíž přirozeným transportem vody z nižších poloh okolo potoka a nivy do poloh vyšších, kde navíc les ve vrcholových partiích pomáhá s její cirkulací. Je totiž schopen vláhu přes den zadržet a v noci ji vracet zpět do oběhu.

Naproti tomu využití extravilánu v osadě Nová Polka je značně odlišné. Celá tato část vesnice je položena téměř o 100 výškových metrů výše než mateřská Polka a cesta v místech mezi jednotlivými osadami prochází poměrně strmým stoupáním. Niva potoka se v této části extravilánu nachází až při jeho jižní hranici, celý zbytek území zaujímá svah s jižní expozicí. Od potoka směrem na jih najdeme pouze les, který je jen na několika místech rozparcelován a zjevně cíleně hospodářsky využíván. Na straně od potoka do svahu se nachází poměrně úzká niva, na kterou plyně navazují jednotlivé parcely, jež jsou zhruba ve dvou třetinách prořaty komunikací, a které jsou velmi nepravidelně děleny na část s plužinou a na úseky s pastvinami. Samotná stavení jsou potom situována podél postranní cesty, která se odpojuje od hlavní komunikace a jež probíhá po celé svojí délce lesem, který v těchto místech vyplňuje zbytek severní části katastrálního území. Je tedy zjevné, že obyvatelé osady

Nová Polka hospodařili zpočátku především v lese, z mapy je navíc patrné, že stavení nemají připojenou ani zahradu. Taky se zdá, že zdejší území s plužinami bylo zřejmě rozparcelováno ještě před vznikem Nové Polky, protože mnohem výhodnější by pro nové domy byla poloha u hlavní komunikace, kde navíc nebyl les. Tato varianta však už v té době asi nebyla z majetkových důvodů možná.

Z ortofoto mapy je zřejmé, že v průběhu existence osad byly mnohé plochy, které dříve zaujímal les, vykáceny a rozděleny na dodatečné plužiny. Tuto skutečnost pozorujeme hlavně v Nové Polce, kde je jih katastru zcela zbaven lesa a pak také v bezprostředním okolí stavení, kde je les vykloučen do té míry, že umožnil vznik záhumenicových parcel.

I na dnešním stavu terénu je patrné, jakým způsobem byl v minulosti využíván. Pokud se podíváme na satelitní snímek katastrálního území Polka (obr. 32), můžeme zřetelně rozpoznat oblasti, které bývaly obdělávanými plužinami (jasně zelená barva indikující travnatou louku) a ty, které sloužily jako pastviny (světle hnědá barva odkazující na podmáčenou louku s přirozenou skladbou rostlin).

Z hlediska konceptu outland use je Polka typická tím, že je založena účelně jako dřevařská osada, která bude produkovat a dodávat surovinu do okolních dřezpracujících podniků, případně do velkých měst. Není zde zřejmě tolik kladen důraz na zemědělskou produkci, což může mít původ i v terénu a nadmořské výšce. Nicméně se vesnice jeví jako do značné míry nezávislá, má dokonce vlastní produkci dřevěných hraček a cihel, což je v okolí netypické. Navíc se postupem času stala sama centrálním místem pro nedaleké vesnice Slatina a Březová Lada.

6.3.5. TERÉNNÍ RELIKTY

Při terénním průzkumu katastrálního území vesnice Polka byl zjištěn jeden stojící dům (čp. 5) a několik stavení se v terénu projevovalo jako zarostlá rovná plocha na kamenné podezdívce. V mírném svahu směrem od hlavní komunikace k potoku je patrný kamenný nájezd do nějaké stavby. V těchto místech dům nikdy nestál, zřejmě jde tedy o přístup do stodoly či sýpky. Jiný relikv vztahující se ke stavbám nebyl rekognoskován.

Z technických pozůstatků se dochoval v nezměněné podobě přírodní kanál k nedaleké hydroelektrárně, který je dodnes funkční (obr. 33). Jižně od hlavní cesty byl na mapě stabilního katastru značen umělý kanál, který se před vesnicí odpojoval z Poleckého potoka, obcházel několik stavení a zpět se k němu napojoval v místech soutoku potoka s Teplou Vltavou. V terénu je přibližně metr široký kanál se stěnami z lomového kamene stále dobře patrný, jeho aktuální hloubka kolísá mezi 20 – 50 cm (obr. 34 a 35), nicméně shodně se skicou stabilního katastru probíhá pouze ve svojí spodní části. Ve vrchních partiích se zdá, že byl v určité době o několik desítek metrů zkrácen a od potoka se odpojuje až zhruba v polovině své původní délky. Má pouze nepatrný sklon, nicméně i to by stačilo, aby fungoval jako náhon. Závěr kanálu je přehrazen výpustí se třemi stavidly (do levého ústí kanál, do zbylých dvou Polecký potok - obr. 36) a protíná ho náhon k hydroelektrárně. Pod stavidlem se ještě nacházel jeden dům (stavení čp. 1), předpokládám tedy, že to byl buď hamr, nebo další mlýn. V obou případech by fungoval na vrchní vodu.

Nedaleko tohoto kanálu lze pozorovat ještě jedno koryto, které je široké jen několik desítek centimetrů a probíhá poměrně blízko hlavní cesty. Zdá se, že jeho funkcí bylo cestu drenovat, jelikož od nejvyššího bodu, který je zároveň nejbližší komunikaci, se oběma směry svažuje k potoku.

Kolem silnice se v osadě Polka zachovaly dva křížky, jeden u stavení čp. 5 a druhý na konci vsi směrem na Novou Polku s letopočtem 1800 (obr. 37). V ní je potom k vidění ještě jeden křížek. V místech, kde jedna cesta k plužinám přetínala potok, najdeme mostek ze tří velkých kamenů (obr. 38).

V Polce již není tolik patrné původní rozdělení polí mezními pásy, nicméně v osadě Nová Polka je můžeme pozorovat nejen na dnešních loukách, ale především v lese. Zde najdeme i několik cele ohrazených polí s kamennými zídkami vysokými přes metr a s několika samostatnými vstupy (obr. 39 a 40).

Cesta k domům osady Nová Polka se odpojovala z hlavní komunikace a dodnes je její úvoz v lese patrný. Ve své střední části se ztrácí a znovu zachytitelná je až v místech, kde okolo ní stála stavení a kde je zpevňována kameny. V tomto místě vede po vrstevnici svahu, do kterého je zapuštěna a je stabilizována kamennou podezdívkou. Domy v Nové Polce už v terénu nejsou zachytitelné, případně mohou jejich pozůstatky splývat s rozpadlými snosy

kamenů. V místech, kde stával dům čp. 17, najdeme v lese tři zplaněné třešně, které indikují jeho zaniklou zahradu.

6.4. SKLÁŘE

6.4.1. VYMEZENÍ ÚZEMÍ

Vesnice Skláře se nachází na katastrálním území Skláře a administrativně spadala nejprve pod Pravětín, poté pod Klášterec a dnes je součástí Vimperka. Středem vesnice prochází hranice chráněné krajinné oblasti Šumava.

Samotné katastrální území je děleno na dvě rozlohou zhruba shodné části, a to na část severní, ve které se nacházelo jádro vesnice a její zemědělsky využívaný extravilán, a která je v podstatě rovinatá, a na část jižní, která je tvořena vrchy Medník (974 m n. m.) a Sklářský vrch (993 metrů n. m.). Obecně se zde pohybujeme v nadmořské výšce přibližně 900 metrů.

Katastrální území je na východní straně vymezeno v jedné části Pravětínským potokem, ve druhé potom komunikací směřující do Pravětína. Na západní straně probíhá hranice katastru nedaleko cesty, která vede ze Sklářů a dnes pouze obchází vrchy Medník a Sklářský vrch a opět se do vesnice vrací. Severní část je vymezena rozsahem bývalého zemědělsky obdělávaného území.

Dnes protíná vesnici pouze jedna hlavní cesta, a to ve směru Solná Lhota – Vimperk, ale dříve ze Sklářů vycházelo hned několik komunikací, a to dvě do Vimperka, jedna do Pravětína, další do Solné Lhoty a jedna oklikou i do osady Arnoštka.

Vesnice Skláře sice existuje do dnešních dnů, ale ve velmi redukované podobě oproti minulosti. Intravilán vesnice postrádá někdejší pravidelnou podobu a zemědělsky využívaný extravilán na mnoha místech pokrýl les. Nicméně rozložení původních plužin je stále velmi dobře patrné z mezních pásů, některé okraje katastrálního území potom vymezují kamenné snosy. Celá jižní část katastru, kterou dříve tvořil jen na několika místech les, ale hlavně ji

pokrývaly pastviny a louky, je dnes kompletně zarostlá lesem. V jádře vesnice zůstal do dnešních dnů zachovaný rybníček, malá kaplička a několik křížků podél komunikací.

6.4.2. STRUČNÁ HISTORIE

Vesnice Skláře spadala administrativně i farností pod město Vimperk, v dnešních dnech je pokládána za část města. O osadě Skláře (Glasshütten) toho z dostupných historických pramenů mnoho nevíme. Je známo to, že první zmínka o vesnici pochází z roku 1359, kdy Karel IV. v listině z 20. července 1359 propůjčuje Petrovi z Janovic v léno hrady Vimperk, Hus a Kunžvart, tři městečka a 36 vesnic v jejich okolí, mimo jiné Skláře, které jsou zde uváděny pod zkomoleným názvem Deskarzich (*kolektiv 2003a, 616*).

Osada byla založena jako jedna z vesnic nedaleko vimperské větve Zlaté stezky, ačkoliv její trasa přes Skláře nikdy nevedla.

Nedaleko samotné vesnice, u staré cesty vedoucí do Sklářů, je roku 1531 uváděna sklářská huť Mikamon, která je v urbářích zmiňována roku 1552 (jako pustá), 1554 – 1565 a 1581 (*Fröhlich 1989, 6*). Podle sklářské hutě je odvozován i název vesnice.

Z berní ruly se dozvídáme, že se do Vimperka dopravovalo sáhové dříví, a to z okolních vesnic Klášterec, Skláře a Lipka (*Haas 1954a, 24*).

Roku 1898 byla pro Vimperskou knihtiskárnu zřízena hydroelektrárna, která navíc dodávala proud do Vimperka i do Sklářů (*kolektiv 2003a, 641*).

Osadu Skláře bychom řadili mezi vesnice částečně zaniklé, kdy byly zbořeny nebo opuštěny přibližně dvě třetiny stavení a kdy se podstatně změnila celková podoba a vnitřní uspořádání vesnice. Domy, které zůstaly stát, dnes slouží především rekreačním účelům a dle statistických údajů je v obci nahlášeno pouze osm stálých obyvatel.

6.4.3. PŮDORYSNÁ STRUKTURA VESNICE A JEJÍ PLUŽINY A VNITŘNÍ VÝVOJ SÍDLENÍHO ÚZEMÍ

Při rozboru půdorysné struktury intravilánu i extravilánu vesnice byly Skláře, poprvé zmiňované roku 1359, klasifikovány jako návesní vesnice s uzavřenou návší a s traťovou plužinou. Ta se obvykle skládá z několika velkých pravidelných částí (tratí), které jsou dále děleny na úzké rovnoběžné pásy, parcely. Tato plužina vyžaduje trojpolní hospodaření a obvykle jí najdeme u návesních nebo silničních vsí, které se nachází v rovinatějším terénu. Tento typ plužiny k nám byl přinesen východoněmeckými kolonisty ve 13. století (Černý 1979, 90) a i samotný půdorys vesnice je často spojován s emfyteutickou reorganizací staršího osídlení. Návesní vesnice se svou půdorysnou strukturou blíží středověkým lokačním městům a představují vrchol středověkého urbanismu Českých zemí (Pešta 2000, 162). Stáří těchto vesnic a navazujících plužin se obvykle shoduje s dobou vysazení vsí.

I na Vimpersku je traťová plužina typicky vázaná na vesnice vznikající ve 14. století v průměrné nadmořské výšce 760 metrů. Vesnic s návesním půdorysem najdeme na Vimpersku celkem 44, což je 31% z jejich celkového počtu a v největší míře se na ně váže plužina úseková či dělených úseků. Až na jedinou výjimku vznikají pouze do konce 16. století v průměrné nadmořské výšce 740 metrů. Ta se přibližně shoduje s nadmořskou výškou, v níž se nacházejí i traťové plužiny.

Skláře mají náves téměř čtvercového půdorysu, na které se nachází umělý rybníček, boží muka a jedno stavení. Okolo návsi stojí jednotlivé hospodářské dvory, za kterými navazují v některých případech přímo na jednotlivé záhumenky samotné tratě plužiny. Ty potom pokračují až na hranici katastrálního území (obr. 41). Výjimkou je jihozápadní cíp extravilánu vesnice, kde převažuje plužina dělených úseků.

Již na mapách vojenských mapování je patrné jasné rozdělení katastrálního území na část severní, kterou zaujímá intravilán a extravilán vesnice a na část jižní, která je tvořena zalesněnými vrchy Medník a Sklářský vrch. Na mapě stabilního katastru můžeme pozorovat skutečnost, že velké plochy lesů na obou zmíněných kopcích jsou již vyklučeny a půda je z větší části přeměněna na pastvinu.

Reprodukovat vnitřní vývoj vesnice, která byla založena kolem roku 1360, není snadné a jednoznačné. Nicméně se zdá, že pravidelný půdorys, který má vesnice na mapě stabilního katastru je jasně plánovaný již v době jejího vzniku a pravděpodobně se do dnešních dnů výrazně nezměnil. Ze statistických údajů víme, že maximální počet domů ve vesnici byl 22.

Na mapě stabilního katastru tvoří náves a tudíž jádro vesnice 16 usedlostí, které se všechny vyjma domů čp. 7 a 9 skládají z několika budov, jež obvykle ze všech stran obepínají dvůr. Pouze tři stavby jsou na skice stabilního katastru značeny jako spalné, všechny ostatní jsou zděné. Jeden jediný dům stojí v prostoru návsi, a to čp. 17. Předpokládám tedy, že tento je z té zástavby nejmladší. Celkem je zde zakresleno 17 domů s číslem popisným (všechny v prostoru návsi) a jedenáct dalších staveb dokreslených převážně až při reambulaci, které mají přidělené pouze číslo parcelní (18 –28), a které najdeme mimo jádro vesnice obvykle u přístupových cest do polí. Pravidelnost návsi a tudíž počáteční plánované rozvržení vesnice je zjevné, nicméně domy čp. 7, 9 a 17 do tohoto plánu nezapadají. Dům čp. 7 je natěsno vklíněn mezi statky čp. 6 a 8 (usedlosti mezi sebou mají obvykle jistý rozestup), stavení čp. 9 je vedené jako spalné a stojí v rohu návsi, nicméně mimo její pravidelnou osu a dům čp. 17 je vystavěn přímo v prostoru návsi. Domnívám se, že se jedná o mladší zástavbu chalupníků, jelikož k těmto popisným číslům nejsou na celém katastru přiděleny ani žádné pozemky. Z berní ruly víme, že k roku 1654 je ve Sklářích zmiňováno šest rolníků, jeden nově osedlý rolník (Kašpar Paur z Kryštofovy Hutě, kterou zakoupil roku 1643), pět chalupníků a tři nově osedlí a jeden zahradník (*Haas 1954b*). To je 16 stavení, přičemž je možné, že minimálně ty dva malé domy v zástavbě kolem návsi mohou patřit nově osedlým chalupníkům. Všech 17 domů muselo existovat již před zavedením popisných čísel, neboť jimi není udělená řada čísel přerušena.

V roce 1840 je ve vesnici uváděno všech 17 domů zaznamenaných na mapě stabilního katastru (*Sommer 1840*) a do roku 1945 se jejich počet zvolna zvyšuje na konečných 22. Podle statistických údajů, které máme k dispozici od roku 1869, se počet obyvatel pohybuje mezi 160 a 200. Nicméně ačkoliv se vesnice nenachází v pohraniční oblasti, byla po druhé světové válce z větší části vysídlena, a to hlavně kvůli většinovému německému obyvatelstvu (Ottův naučný slovník uvádí k roku 1900 ve sklářích 179 obyvatel pouze německé národnosti

– kolektiv 2000). V roce 1950 už je ve vesnici uváděno jen 16 domů a 34 stálých obyvatel (obr. 42). Na ortofoto mapě, která byla pro Skláře pořízena roku 1951, můžeme zaznamenat celkem 22 budov, přičemž domy čp. 1 a 12 – 16 jsou zbořené a patrné jsou pouze v základech (obr. 43). Na této mapě také vidíme, že domy, které jsou do skicy stabilního katastru zaneseny zatím pouze červeným šrafováním a jsou jim přidělena parcelní čísla 18 a 24 – 28, všechny stojí. Nenajdeme už zde domy původních parcelních čísel 19 – 23.

Dnes je ve vesnici Skláře evidováno devět domů a osm stálých obyvatel. Z původní zástavby se zachovaly domy čp. 3, 5, 6, 8, 9 a 20 (bývalé čp. 17), dům s původním parcelním číslem 18 je dnes stavení čp. 23, dům s parcelním číslem 28 je dnes stavení čp. 22. Na parcele zaniklého statku čp. 16 je postaven rodinný dům čp. 38 a úplně stranou původní zástavby vesnice najdeme nový dům čp. 39. Na parcele domu čp. 4 stojí malý dům, který má přidělené pouze číslo evidenční. Původní charakteristika vesnice a její rozvržení intravilánu dnes již není vůbec patrné, stavení netvoří žádnou náves a ani v terénu není původní podoba vesnice zachytitelná (obr. 44).

6.4.4. ETNOEKOLOGIE A KONCEPT OUTLAND USE

Etnoekologický rozbor bude i u osady Skláře vycházet z indikační skicy stabilního katastru, jejíž otisk byl pořízen roku 1837 (obr. 41). Nejprve se zaměřím na severní část katastru, kterou zaujímá intravilán vesnice a plužiny, poté se budu zabývat využitím krajiny vrchů Medník a Sklářského vrchu, tedy jižní části katastru.

Jak již víme z kapitoly 6.4.3., v roce 1837 tvořilo jádro vesnice 17 domů, vesměs statků. Tři z těchto stavení byly pouze chalupy bez přidělené zemědělské půdy. Ostatní zemědělci vlastnili půdu v celé severní části katastru, která byla rozdělena do jednotlivých tratí, jež někdy vycházely již od záhumenek stavení. Skutečnost, že plužina navazuje záhumenicově za usedlostí, ke které patří, můžeme pozorovat pouze u domů čp. 4, 5, 6 a 8. Východním směrem od návsi vychází svazek tratí, který je uspořádán dle popisných čísel v tomto pořadí shora dolů: čp. 16, 2, 15, 3, 12, 4, 5, 6, 8, 10, 11, 1, 13 a 14. Stejně pořadí tratí

najdeme i západním směrem od návsi a v obou případech končí tyto až na hranicích katastru. Ve zbytku extravilánu už se toto pravidelné rozložení nedodrží. Je také třeba zmínit, že intravilán vesnice se nachází na mírném návrší a všechny svazky traťové plužiny tak spíše klesají směrem od osady. Nicméně i tak mají plužiny snahu sledovat vrstevnici, což zajišťuje nejmenší možnost eroze půdy a zároveň výrazně ulehčuje samotný proces jejího obhospodařování.

Pokud se podíváme podrobněji na organizaci plužiny východně od návsi, najdeme nejbližší usedlostem plužinu, pastvinu, poté opět plužinu, kus lesa (ten v některých partiích chybí) a celá trať končí úzkým pásem pastvin, remízků, křovin a potokem. V části, kde plužina navazuje na stavení záhumenicově, ještě za domy registrujeme zahrady. Na opačné straně od návsi najdeme hlavně pastviny, v menší míře plužiny. Statkáři, kteří mají na západní straně víc plužin, mají na straně východní víc pastvin a obráceně. Především vnitřní rozdělení východních tratí jasně ukazuje na trojpolní hospodaření, kdy registrujeme dva díly plužiny (na jař a ozim) a jeden díl pastviny (úhor). Je jasné, že zjištěné uspořádání plužina – pastvina – plužina pro nás tudíž nemůže být závazné, jelikož se pravidelně střídalo. Podstatné je, že lesní enklávy se nacházely na nejzazším konci katastru, což poukazuje na skutečnost, že práce v lese v této době již nebyla tím hlavním zdrojem obživy místních lidí. Krátké tratě jsou potom přidány ještě v severní části extravilánu (najdeme zde hlavně plužiny) a jižním směrem od návsi registrujeme spíše plužinu dělených úseků, která se skládá převážně z pastvin.

Jižní část katastrálního území, která je tvořena vrchy Medník a Sklářský vrch, je ještě na mapě prvního vojenského mapování zobrazena jako z větší části zalesněná. Na mapě stabilního katastru je již přeměněna na obecní pastviny, ve kterých jsou zachovány ostrůvky lesa. Nejjižnější cíp katastru, který vybíhá do katastrálních území Arnoštka a Solná Lhota, je ještě rozdělen na pastviny hospodářů z čp. 5 (Pawliczko), 10 (Fuss), 11 (Jungwirth) a 12 (Kieweg).

Celé toto rozložení je velmi logické, protože nejbližší usedlostem najdeme plužiny, takže je k nim nejlepší možný přístup. Čím dále se nacházíme od intravilánu vesnice, tím častěji převládají pastviny a lesy. Pochopitelné také je, že je zbytečné využívat vrchy jako plužiny, když máme dost místa na podstatně rovinnatějším terénu.

Z berní ruly se dozvídáme, že pastva byla významnou součástí místního hospodářství, protože Sklářští rolníci vlastnili 89 jalovic, 57 krav, 57 ovcí a 54 volů a pouze 20 sviní a jednoho koně (*Haas 1954b*).

Z pohledu konceptu outland use můžeme říct, že vesnice Skláře je jednoznačně zaměřená na zemědělskou produkci, ostatně plůžiny a pastviny zaujímají většinu katastrálního území. Osada se jeví jako hospodářsky nezávislá a je pravděpodobné, že jejím hlavním odbytištěm byl trh v nedalekém Vimperku (což nám dokládá i zmínka v berní ruce o dřevě, které je sem ze Sklářů dodávané). Zde tudíž vidíme zřetelně odlišné využití vesnice založené plánovitě již ve středověku, u které se předpokládalo, že bude samostatná, od vesnic zakládáných v novověku především jako specializované dřevařské osady.

Původní využití katastrálního území se odráží i v jeho aktuální podobě. V místech, kde se nacházely plůžiny, najdeme dnes především louky, nemnoho zachovaných mezních pásů, které oddělovaly jednotlivé úseky, je zarostlých náletovou vegetací a o to více jsou v terénu zřetelné. Naopak oblasti, kde byly pastviny, jsou v podstatě bez výjimky pokryté lesem, což je důsledek přirozené sukcese lesa do míst, kde po celou dobu převládalo umělé bezlesí, které bylo v době fungování vesnice vystaveno pravidelnému sešlapávání a okusu zvířaty.

6.4.5. TERÉNNÍ RELIKTY

Vesnice Skláře byla po druhé světové válce z větší části vysídlena a zbořena, takže její obraz je dnes podstatně odlišný od toho původního. Do vesnice aktuálně vede jediná silnice odpojující se z cesty z Vimperka na Strážný, která byla původně pouze krátkou cestou do polí a ústila by vprostřed jihozápadní strany návsi. Původní svazek tří hlavních cest vycházel z jižního rohu návsi, dnes je patrný jen jako úvoz se stromy po stranách.

Původní tvar návsi nejsme schopni v terénu zachytit, jelikož byla její západní strana zbořena a existují pouze stavení v její východní a severní části. Zbořené domy nejsou v terénu patrné, pouze zplanělé ovocné stromy indikují jejich někdejší zahrady. Na mapě stabilního katastru jsou na návsi zakreslena boží muka, dnes tu stojí malá kaplička, bohužel

bez data založení (obr. 45). Dále zde registrujeme původní obecní studnu (dnes malý zděný domek patřící společnosti Veolia a.s.) a relikv zániklého rybníčku, který je takéž zanesen na mapě stabilního katastru. Dnešní náves je tvořena pouze prostranstvím mezi kapličkou a rybníčkem na straně jedné a zachovanými staveními čp. 3, 5, 6, 8, a 9 na straně druhé (obr. 46).

Většina usedlostí je podstatně předělána, v původním duchu je zachován jen jeden dům náležející ke stavení čp. 5 (obr. 47).

7. SHRUTÍ POZNATKŮ Z PŘÍPADOVÉ STUDIE A JEJICH SROVNÁNÍ S OBECNÝM OSIDLOVÁNÍM VIMPERSKA

V případové studii byly zpracovány tři vesnice založené v jiné době a na jiném území, a to Knížecí Pláně, Polka a Skláře. Cílem bylo detailněji postihnout zákonitosti a principy osidlování Vimperska na konkrétních rozdílných lokalitách.

Studie ve většině případů potvrdila závěry získané obecným rozborem Vimperska a některé skutečnosti lépe objasnila. S obecným rozborem velmi dobře koreluje typ plužiny a půdorys vesnice a jejich nadmořská výška, doba založení osad vzhledem k oblasti, kde se nachází a jejich hospodářské využití v kontextu přírodních podmínek a původního záměru při jejich zakládání (dřevařská osada, zemědělská vesnice...).

Vnitřní vývoj vesnice můžeme sledovat především u novověkých založení, kdy největší rozmach nastává obvykle nedlouho po první zmínce o vsi. Naopak středověká založení se zdají být mnohem stabilnější, což dobře dokumentuje osada Skláře, kde se počet domů (16) nijak nemění od poloviny 17. až do poloviny 19. století a i půdorysná struktura jádra vesnice je zjevně původní.

Při rozboru aktuální podoby intravilánu a především extravilánu vesnic bylo zjištěno, že území, které bylo na mapách stabilního katastru vedeno jako plužina, se dnes v terénu projevuje jako louka, naopak původní luční enklávy a pozemky pastvin jsou téměř vždy zarostlé lesem či náletovou vegetací. Pokud už je na nich louka, je většinou podmáčená a najdeme na ní odlišnou skladbu rostlin, než na loukách, které vznikly z plužin. Domnívám se, že je to způsobeno především rozdílným způsobem využití těchto ploch v minulosti. Parcely, které sloužily jako pastviny či louky a po zániku vesnice či jejího hospodářství přestaly být vystavovány stálému sešlapování a okusu zvířaty, snadno zarostly náletovou vegetací popřípadě okolním monokulturním lesem. Pokud je na nich louka, většinou na ní najdeme v oblasti přirozené a původní druhy rostlin, jako například rdesno hadí kořen, pryskyřník, bodláky či zvonečník horský. Naopak bývalé plužiny, na nichž byla vegetace jednotná podle

aktuálně pěstovaných plodin, po opuštění zarůstaly hlavně travou a na půdu nenáročnými invazivními druhy, jako je například bolševník velkolepý nebo vlčí bob mnoholistý.

Cenným bylo zjištění o číslování pozemkových a stavebních parcel na mapách a skicách stabilního katastru a jejich vztahu k číslům popisným. Stavební parcely mají na mapách stabilního katastru přidělené jedno číslo, které je černou barvou vepsáno do plochy domu. Domy ve skicách stabilního katastru mají naproti tomu čísla dvě, jedno černě psané, které se shoduje s číslem na katastrálních mapách, a potom číslo červené, které se od černého liší a většinou ve vesnici navazuje u jednotlivých domů logicky za sebou. Domnívala jsem se tedy, že jedno z těch čísel bude číslo popisné, jelikož v této době měla již stavení popisná čísla přidělena, červeně se však zapisovaly údaje po reambulaci. Při delším zkoumání a porovnávání jednotlivých map stabilního katastru s mapami, které zachycují popisná čísla ve vesnicích obvykle k roku 1945, včetně dnešních map, na kterých popisná čísla najdeme také, jsem dospěla k závěru, že černá čísla jsou na skice skutečná čísla parcelní, červená reambulovaná čísla se však ve většině vesnic na Vimpersku shodují s čísly popisnými. Zřejmě zde byla snaha tato dvě číslování pro lepší orientaci sjednotit.

Z konceptu outland use vyplynulo, že na Vimpersku logicky najdeme jak centrální oblasti, tak v jistém smyslu periférie. Nicméně periférie mají po určité době svojí existence tendenci přeměnit se na centra (většinou výroby), případně pozorujeme jejich stále menší závislost na centrech., která se projevuje hlavně nějakou specifickou produkcí (dřevěné hračky v případě Polky, ozvučné dřevo u Knížecích Plání).

Případová studie tedy splnila účel a pomohla nám lépe zasadit do kontextu poznatky získané z obecného rozboru vesnic na území Vimperska.

8. ZÁVĚR

Cílem práce bylo postihnout zákonitosti, dynamiku a principy středověkého a novověkého osídlování Vimperska, které bylo plošně vymezeno jako území vesnic, které administrativně spadají pod Vimperk jako obec s přenesenou působností. Takto velká oblast byla vybrána záměrně, abychom postihli strukturu osídlení na rozmanitém území, které bylo kolonizováno v průběhu několika staletí. Z Vimperska poté byly vyčleněny tři vesnice, které byly samostatně zpracovány v případové studii. Základními prostředky byly mapové podklady (stabilní katastr, vojenská mapování, ortofoto mapy a satelitní snímkování), etnoekologický rozbor, terénní situace a nedestruktivní archeologický výzkum.

Vimpersko je geograficky rozděleno na severovýchodní část, jež zaujímá šumavské podhůří a na část jihozápadní, která se nachází v horském pásmu Šumavy. Ve sledované oblasti byly zjištěny celkem tři kolonizační vlny: středověká, která kulminovala koncem 14. století a probíhala hlavně v podhůří, poté v 16. století vzniká osídlení vázané na obchod na Kašperskohorské větvi Zlaté stezky a na nově zakládané sklářské hutě a obecně postupuje do vyšších poloh, a konečně třetí, novověká vlna dosahuje svého vrcholu na konci 18. století a probíhá téměř výhradně v horské části Šumavy. Středověké osídlení v několika případech sleduje trasu Vimperské větve Zlaté stezky, což je jediný případ, kdy je ve středověku trvale osídlena horská část sledovaného území.

Jednotlivé kolonizační vlny jsou pak charakteristické určitým půdorysem vesnice a typem na ní navazující plužiny. Pro středověk jsou to hlavně pravidelné půdorysy osad (návesovky či silniční návesovky) s traťovými plužinami, pro novověk zase lesní lánové vsi se záhumenicovými či rozptýlenými plužinami. Doba vzniku jednotlivých půdorysů vesnic a plužiny a jejich vzájemná vazba ve většině případů odpovídá závěrům, které byly učiněny již ve starších studiích E. Černého, Z. Lázničky či F. Říkovského a odpovídají tak obecnému trendu, který se vyskytuje i v jiných částech Čech.

Půdy na Šumavě jsou obecně málo bonitní, hospodářství bylo tudíž založeno na nenáročných plodinách (oves, žito, len, zelenina a později brambory) a práci v lese, která

nabyla na významu hlavně v novověku, kdy jsou ve velké míře plánovitě zakládány dřevařské osady. I přesto se hospodářům podařilo využít krajinu maximálně ve svůj prospěch, o čemž svědčí nejlepší možné uspořádání extravilánů vesnic, které byly zkoumány v případové studii. I dnes je v extravilánech bývalých vesnic patrné jejich hospodářské využití, a to především prostřednictvím vegetace. Bývalé pastviny a louky zarůstají náletovými dřevinami či monokulturním lesem, naproti tomu zaniklé plužiny se v terénu projevují jako převážně suché louky.

Ze statistických údajů bylo potom zjištěno, že od roku 1869, kdy proběhlo první sčítání domů a lidí, klesl průměrný počet osob v jednom domě z 10-12 po polovině 19. století až na 8-6 před druhou světovou válkou. Také se ukázalo, že středověká založení mají větší tendenci setrvat do dnešních dnů, byť v redukované podobě, než založení novověká, která ve většině případů při vysídlování pohraničí po druhé světové válce zanikla, přičemž důvodem bylo hlavně umístění v blízkosti státních hranic, vystěhování německého obyvatelstva, nebo malá sídelní kontinuita daného místa (po roce 1945 zaniklo jen 8% vesnic založených ve středověku, ale 60% osad založených v novověku).

Primární rozbor celého území Vimperska se ukázal jako nutný pro pochopení širších souvislostí a jako základ pro případovou studii, jejíž závěry by bez tohoto rozboru byly vytržené z kontextu a nedávaly by dostatečně smysl. Práce také ověřila potenciál mapových pramenů a dalších způsobů výzkumu lokalit (statistické údaje, etnoekologie, půdorysná struktura vesnic a plužin), které se tradičně neberou jako primární zdroje informací, ale obvykle slouží pouze k doplnění poznatků získaných z písemných pramenů. Domnívám se však, že je škoda těchto pramenů nevyužívat, jelikož nám mohou podat informace o velkém území a pomohou nám lépe vyhodnotit lokality pro jejich další, podrobnější výzkum.

9. SUMMARY

This study describes principles, natural relations and dynamics of medieval and modern colonization of Vimperk region. Actually there are 161 villages or their parts (included existing and destroyed ones) and such a big area was intentionally chosen to capture the structure of settlement in a different space which were colonized during different periods.

After the general analysis of Vimperk region there were chosen three villages from this area (Knížecí Pláně, Polka and Skláře) for the case study.

The main sources were maps (maps of regular register, current satellite maps, satellite maps from the 50's), nondestructive archaeological research or ethno ecological research.

Vimperk region is geographically divided into the northeastern part, which included foothills of the Šumava Mountains and into the southwestern part, which included mountain part of the Šumava Mountains. There were recognized three colonization waves. First in the Middle Ages (this one took place especially in the foothills of the Šumava Mountains), second had the peak in the 16th century and were connected to the formation of the glass factories and finally the third wave in the Modern Period with the peak at the end of the 18th century, which was situated mainly in the mountain part of Vimperk region.

Every colonization wave had the characteristic ground plans of the villages and the types of the field system. In the Šumava Mountains is generally the infertile soil, so there were grown especially modest plants as oats, rye, potatoes or flax. Very important was the work in the woods. Today we can still recognize the use of the rural area in the past times. The parts which formerly were fields are now meadows and the parts of the former meadows and pasturages are now forests.

There were also made the research of statistical data of census and houses from the year 1869. It looks like the villages founded in the Middle Ages usually continues till these days even their shape and number of residents are reduced, but the modern villages were

mostly destroyed after the World war 2nd mainly because of German residents, their nearness to the border or because of their low continuity of settlement. In the Vimperk region were after the World war 2nd destroyed just 8% of the villages founded in the Middle Ages but more than 60% of the villages founded in the last 300 years.

The primal research of the whole Vimperk region emerged to be very usual. It helped us to understand more things and connections in the case study of three villages. The study also verified the potential of the non destructive research of the maps and terrain relicts which are usually not used as primal information sources, but are used just for adding information to the written sources. I think it's useful to use these sources especially for better choice of the locality for their next, detailed research.

10. SEZNAM LITERATURY

- Andersson, H. a kolektiv 1998: Outland Use in Preindustrial Europe, Lund Studies in Medieval Archaeology, 20.*
- Czudek, T. 1972: Geomorfologické členění ČSR. Academia. Praha*
- Černý, E. 1979: Zaniklé středověké osady a jejich plužiny - Metodika historicko-geografického výzkumu v oblasti Dražanské vrchoviny. Academia. Praha*
- Dohnal, M. 2003: Historická kulturní krajina v novověku: vývoj vsi a plužiny v Borovanech u Bechyně. Ústav archeologické památkové péče středních Čech. Praha*
- Dohnal, M. 2006: Vesnická sídla a kulturní krajina na Táborsku v 15. – 19. století. Etnologický ústav AVČR. Praha*
- Doskočil, K. 1953: Berní rula 1,2 – Popis Čech r. 1654. SPN. Praha*
- Fröhlich, J. 1989: Sklárný střední Šumavy (výsledky archeologického průzkumu). Sušice*
- Haas, A. 1954a: Berní rula 27, kraj Prácheňský, I. díl. SPN. Praha*
- Haas, A. 1954b: Berní rula 28, kraj Prácheňský, II. díl. SPN. Praha*
- Hajník, R. 2007: Vimperk. Paseka*
- Holý, V. 2007: Královský hvozd na Šumavě před třicetiletou válkou. Nakladatelství Českého Lesa*
- Horpeniak, V. 2007: Střední Šumava. Paseka*
- Chalupa, A. 1964: Tereziánská katastr český. Sv. 1, Rustikál kraje A-K. Archivní správa ministerstva vnitra. Praha*
- Chalupa, A. 1966: Tereziánská katastr český. Sv. 2, Rustikál kraje K-Ž. Sumář a rejstřík. Archivní správa ministerstva vnitra. Praha*
- Karpaš, R. – Martan, M. 2003: Album starých pohlednic, Šumava – Album alter Ansichtskarten vom Böhmerwald und Bayerischen Wald. Nakladatelství RK*
- Klír, T. 2008: Osídlení zemědělsky marginálních půd v mladším středověku a raném novověku. FFUK v Praze*

- kolektiv 1959*: Vývoj mapového zobrazení území Československé republiky, I. díl – Mapy Českých zemí do poloviny 18. století. Kartografický a reprodukční ústav. Praha
- kolektiv 1979*: Vimperk, město pod Boubínem. Jihočeské nakladatelství České Budějovice
- kolektiv 1997*: Ottův slovník naučný VIII. Argo. Praha
- kolektiv 1998*: Ottův slovník naučný XI. Argo. Praha
- kolektiv 1999*: Česká etnoekologie: etnoekologické semináře v Liběchově / editoři Filip Malý, Barbora Viktoriová. Praha
- kolektiv 2000*: Ottův slovník naučný XXIII. Argo. Praha
- kolektiv 2003a*: Šumava – Příroda, historie, život. Baset
- kolektiv 2003b*: Šumava, Pláně, Vimpersko. Turistický průvodce. Kartografie Praha
- kolektiv 2006a*: Historický lexikon obcí České republiky 1869 – 2005, I. díl. Český statistický úřad. Praha
- kolektiv 2006b*: Historický lexikon obcí České republiky 1869 – 2005, II. díl. Český statistický úřad. Praha
- kolektiv 2007*: Zmizelé Sudety. Nakladatelství Českého lesa. Domažlice
- kolektiv 2009*: Vladislav II., druhý král z Přemyslova rodu. Nakladatelství LN
- Kubů, F. – Zavřel, P. 2007*: Zlatá stezka – 2. Úsek Vimperk – státní hranice, České Budějovice
- Kubů, F. – Zavřel, P. 2009*: Zlatá stezka – 3. Úsek Kašperské Hory – státní hranice. České Budějovice
- Lázníčka, Z. 1956*: Typy venkovského osídlení v Československu. Práce Brněnské základny ČSAV 3, XXVIII, 95 – 134. Brno
- Löw, J. – Míchal, I. 2003*: Krajinný ráz, lesnická práce. Kostelec nad Černými lesy
- Máčel, O. 1955*: Základní problematika urbanistické struktury vesnice v Čechách a na Moravě I a II. Brno
- Novotná, M. 2001*: Vimpersko – geografická analýza příhraničního mikroregionu, ZČU, Katedra geografie. Plzeň
- Pešta, J. 2000*: Několik poznámek ke studiu půdorysné struktury venkovských sídel na území Čech. Průzkumy památek II/2000. 153 - 166
- Petráňovi, L. a J. 2000*: Rolník v evropské tradiční kultuře. Historica. Praha
- Podhola, R. 2006*: Ozvěny šumavských zvonů. Český Krumlov

- Roubík, F. 1959: Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách. Nakladatelství ČSAV. Praha*
- Říkovský, F. 1939: Základy k sídelnímu zeměpisu Česko-Slovenska. Brno*
- Sommer, J. G. 1840: Das Königreich Böhmen. Achter Band, Prachiner Kreis / statistisch-topographisch dargestellt von Johann Gottfried Sommer. J. F. Calve. Prag*
- Šmilauer, V. 1960: Osídlení Čech ve světle místních jmen. Nakladatelství Československé akademie věd. Praha*
- Štajnochr, V. 1999: Náčrt problematiky etnoekologických vztahů. In: Česká etnoekologie: etnoekologické semináře v Liběchově / editoři Filip Malý, Barbora Viktoriová. Praha*
- Štiess, B. 1971: Páteříkové hutě – Kapitola k dějinám šumavských skláren, In: Sklář a keramik 1971. ročník 21, č. 11. SNTL. Praha*
- Trpáková, I. – Trpák, P. 2005: Dvě století proměn krajinného rázu Mostecka. In: Krajinný ráz, jeho vnímání a hodnocení v evropském kontextu. Sborník ekologie krajiny 1. Brno*
- Vopravil, J. a kol. 2009: Půda a její hodnocení v ČR. I. díl. Praha*

<http://archivnimapy.cuzk.cz/>

http://cs.wikipedia.org/wiki/Antonio_Bonfini

http://cs.wikipedia.org/wiki/Královský_hvozd

<http://geoportal.gov.cz/web/quest/home>

<http://kontaminace.cenia.cz/>

<http://maps.google.com/>

<http://mapy.1188.cz/>

<http://oldmaps.geolab.cz/>

www.ckrumlov.info/docs/cz/region_histor_zeldop.xml

www.ekoregion-uhlava.cz/kralovsky-hvozd

www.genealogy.net/reg/SUD/kb/fuerstenhut.html

www.knizeciplane.cz/historie-knizecich-plani.htm

www.mapy.cz/

www.mekapha.cz/cz/historie/

www.plzenskykraj.kct.cz/prechody/opona.htm/

www.staralenora.cz/polka.html

www.vimperk.cz/142/cz/normal/historie-vimperka/

www.zamek-hluboka.eu/historie/strucne-dejiny-rodu-knizat-ze-schwarzenberku/dejiny-starsi-rodove-vetve/

www.zanikleobce.cz/index.php

10.1. SEZNAM ZKRATEK POUŽITÝCH V TEXTU

č. – číslo

čp. – číslo popisné

kol. - kolektiv

m – metrů

m. - mořem

n. – nad

např. – například

obr. - obrázek

sv. – svatého

Sv. - svazek

tab. - tabulka

tzv. - takzvaný

11. SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH

- obr. 1.** graf počtu vesnic zmiňovaných v určitém období; interval 100 let
- obr. 2.** graf první zmínky o vsích; interval 50 let
- obr. 3.** graf počtu vesnic založených v určitém období; interval 25 let
- obr. 4.** graf doby první zmínky o vsi a její nadmořské výšce
- obr. 5.** graf závislosti nadmořské výšky vesnice a roku jejího vzniku
- obr. 6.** mapa kolonizace Vimperska
- obr. 7.** zastoupení jednotlivých půdorysů vesnic na Vimpersku
- obr. 8.** doba vzniku vybraných půdorysných struktur vesnic na Vimpersku
- obr. 9.** průměrná nadmořská výška jednotlivých půdorysných struktur na Vimpersku
- obr. 10.** zastoupení jednotlivých typů plužin na Vimpersku
- obr. 11.** doba vzniku vybraných typů plužin
- obr. 12.** průměrná nadmořská jednotlivých typů plužin na území Vimperska
- obr. 13.** typy plužin u vybraných půdorysů vesnic na Vimpersku
- obr. 14.** grafy počtu domů o obyvatel vesnic spadajících pod Zálezly
- obr. 15.** grafy počtu domů o obyvatel vesnic spadajících pod Horní Vltavici
- obr. 16.** grafy počtu domů o obyvatel vesnic spadajících pod Nicov
- obr. 17.** grafy počtu domů o obyvatel vesnic spadajících pod Svatou Máří
- obr. 18.** Knížecí Pláně kolem roku 1930
- obr. 19.** kostel sv. Jana Křtitele
- obr. 20.** Knížecí Pláně na indikační skice stabilního katastru
- obr. 21.** satelitní snímek Knížecích Plání
- obr. 22.** Knížecí Pláně na ortofoto mapě
- obr. 23.** Knížecí Pláně, dům čp. 1
- obr. 24.** vztyčení kamenného obelisku na Knížecích Pláních; 1913
- obr. 25.** kamenný obelisk na Knížecích Pláních
- obr. 26.** hřbitov na Knížecích Pláních

- obr. 27.** alianční erb Josefa ze Schwarzenberka
- obr. 28.** vesnice Polka na indikační skice stabilního katastru
- obr. 29.** vývoj počtu obyvatel a domů ve vesnici Polka
- obr. 30.** vývoj průměrného počtu obyvatel na jeden dům ve vesnici Polka
- obr. 31.** ortofoto mapa vesnice Polka
- obr. 32.** satelitní snímek katastrálního území vesnice Polka
- obr. 33.** náhon k hydroelektrárně
- obr. 34.** umělý kanál
- obr. 35.** umělý kanál
- obr. 36.** výpuště se třemi stavidly na Poleckém potoce
- obr. 37.** boží muka v osadě Polka
- obr. 38.** kamenný mostek přes Polecký potok
- obr. 39.** vymezení polí kamennými snosy
- obr. 40.** vjezd na pole
- obr. 41.** vesnice Skláře na indikační skice stabilního katastru
- obr. 42.** graf vývoje počtu obyvatel a domů ve vesnici Skláře
- obr. 43.** ortofoto mapa vesnice Skláře
- obr. 44.** satelitní snímek jádra vesnice Skláře
- obr. 45.** kaplička ve vesnici Skláře
- obr. 46.** část původní návsi osady Skláře
- obr. 47.** dům čp. 5 v osadě Skláře

Veškeré foto osobní archiv autorky, vyjma obrázků číslo:

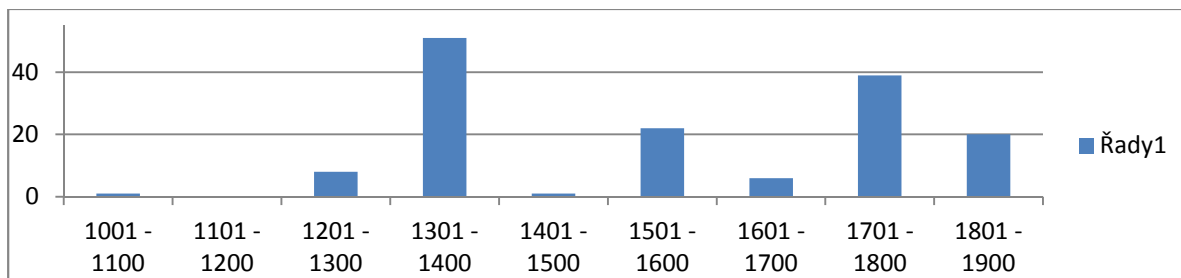
18, 24: zdroj - www.zanikleobce.cz/index.php

19: zdroj – Karpaš – Martan 2003

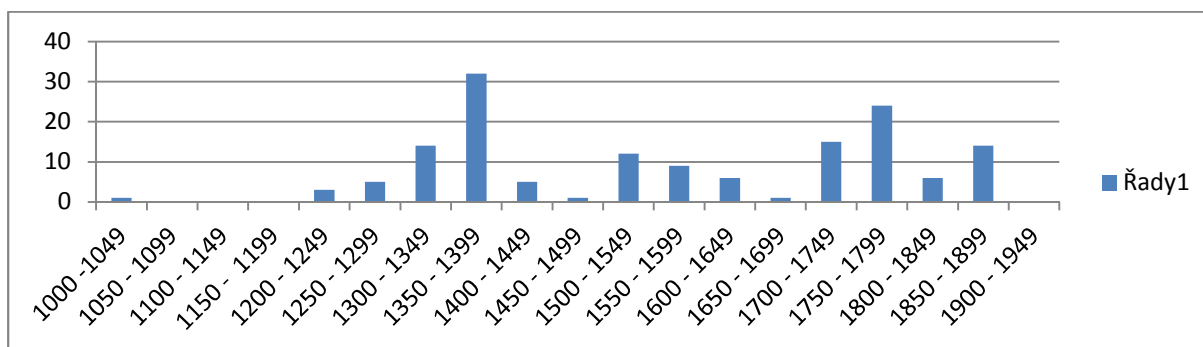
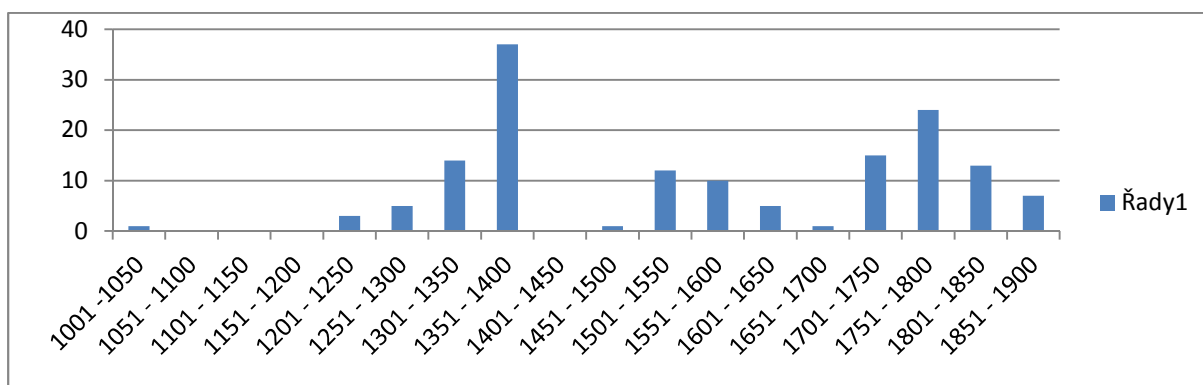
20, 28 a 41: zdroj - <http://archivnimapy.cuzk.cz/>

21, 22, 31, 32, 43 a 44: zdroj - <http://kontaminace.cenia.cz/>

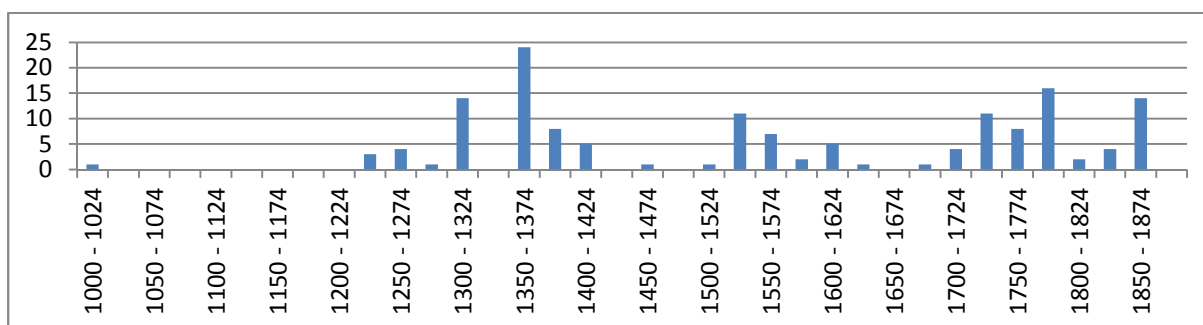
12. PŘÍLOHY

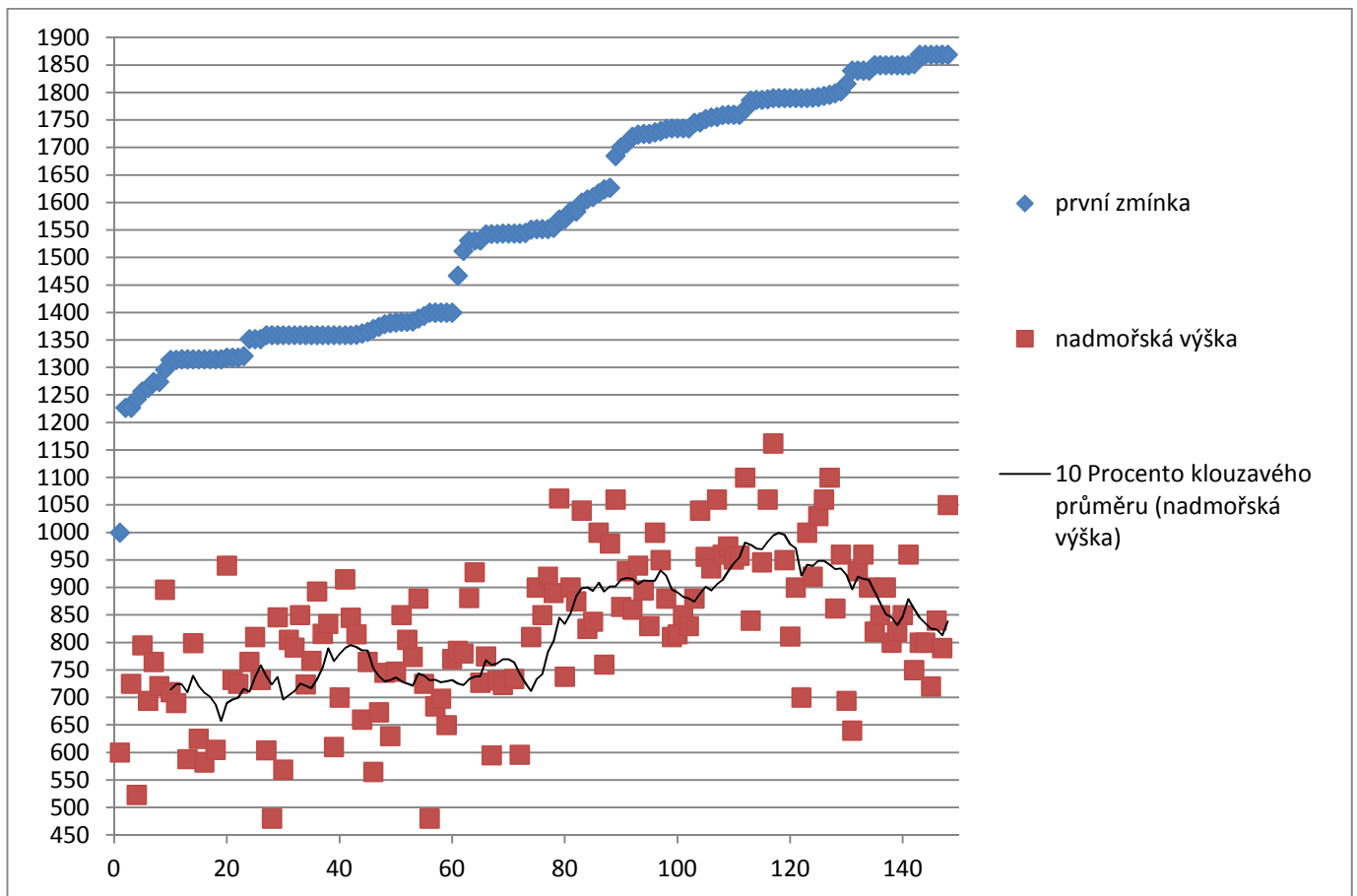
obr. 1 – graf počtu vesnic prvně zmiňovaných v určitém období; interval 100 let

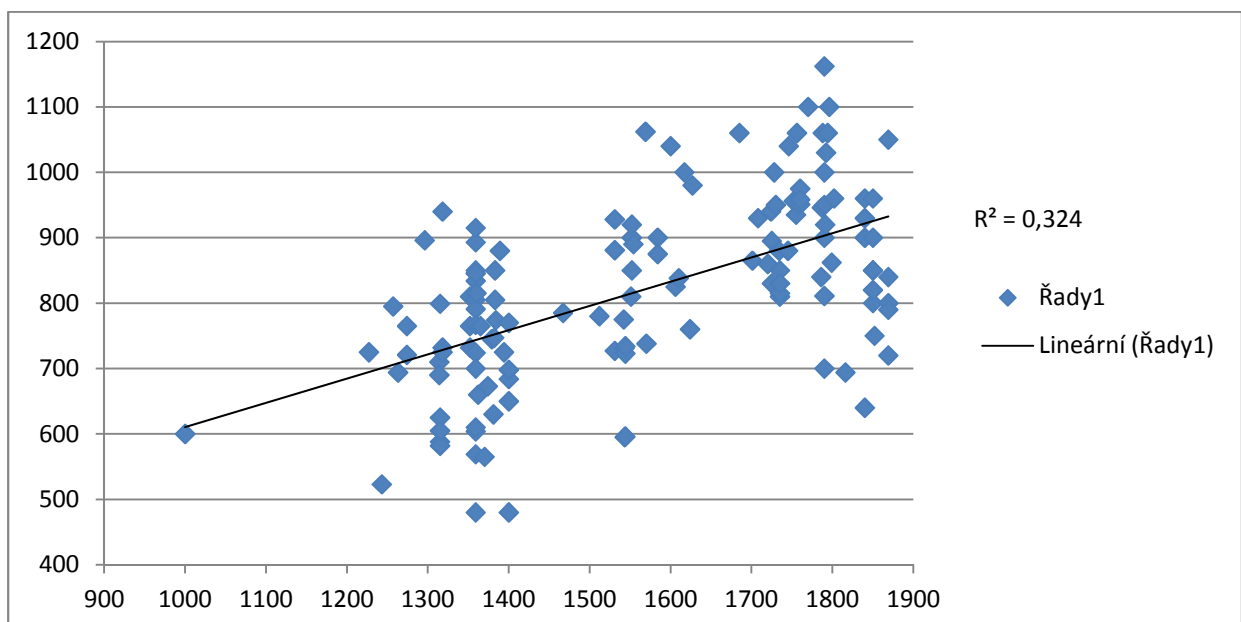
obr. 2 – graf první zmínky o vsích; interval 50 let; osa X začíná nahoře jedničkou, dole nulou

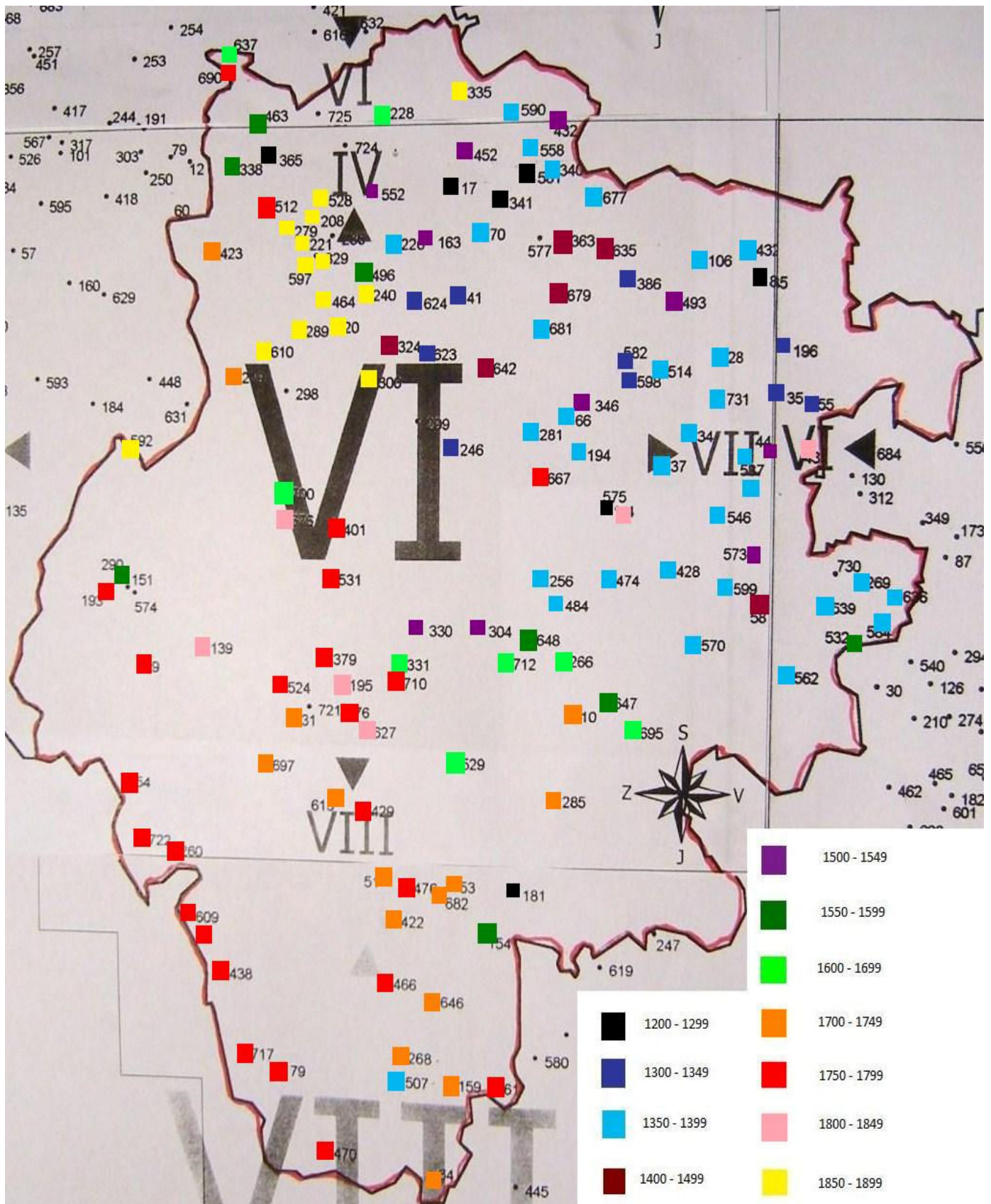
obr. 3 – graf počtu vesnic prvně zmiňovaných v určitém období; interval 25 let

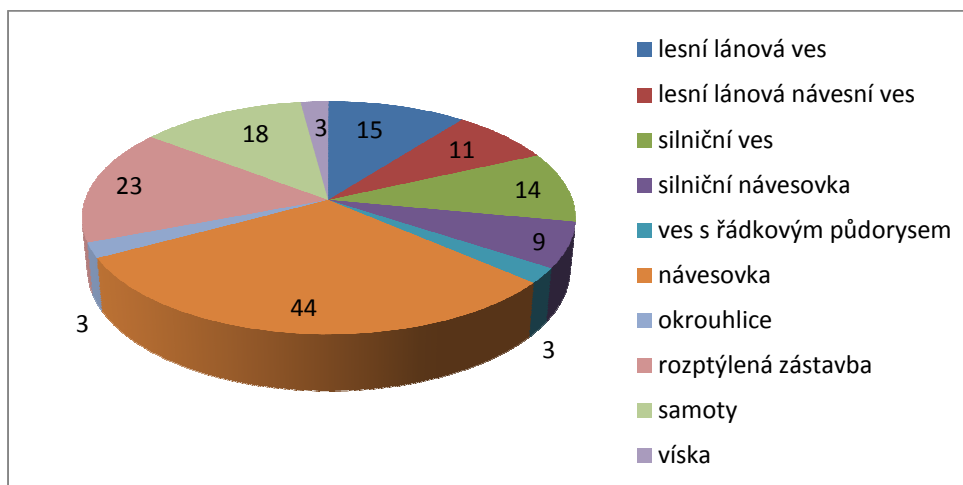
obr. 4 – graf doby první zmínky o vsi a její nadmořské výšce

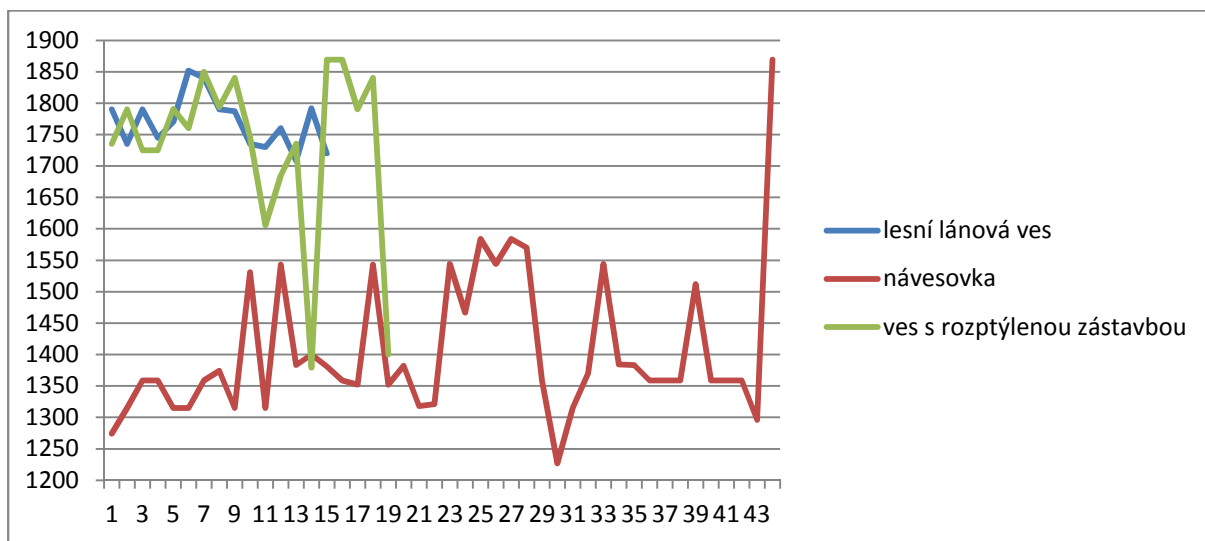
obr. 5 – graf závislosti nadmořské výšky vesnice a roku jejího vzniku; osa X představuje rok první zmínky a osa Y nadmořskou výšku vesnice

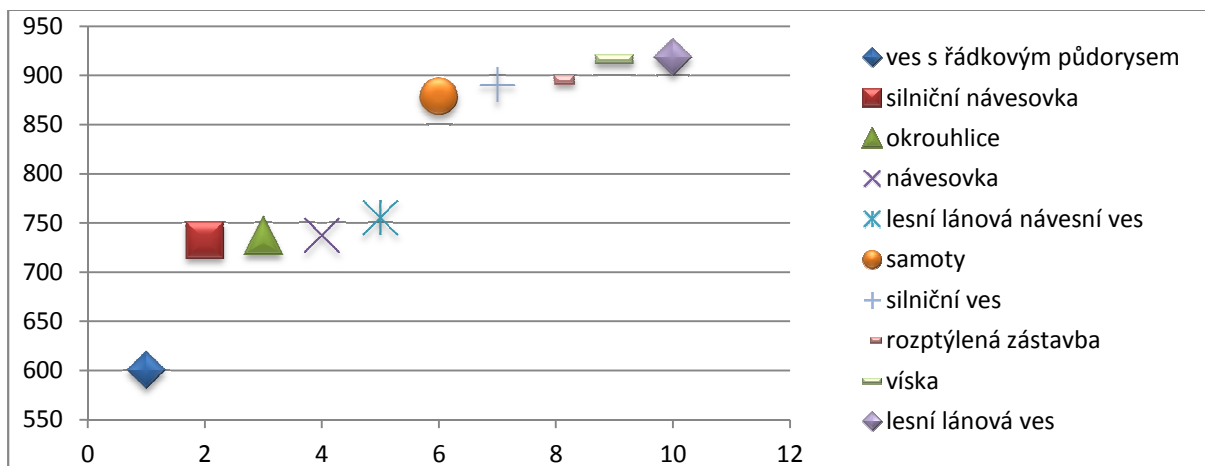
obr. 6 – mapa vesnic zachycující postupující kolonizaci Vimperska

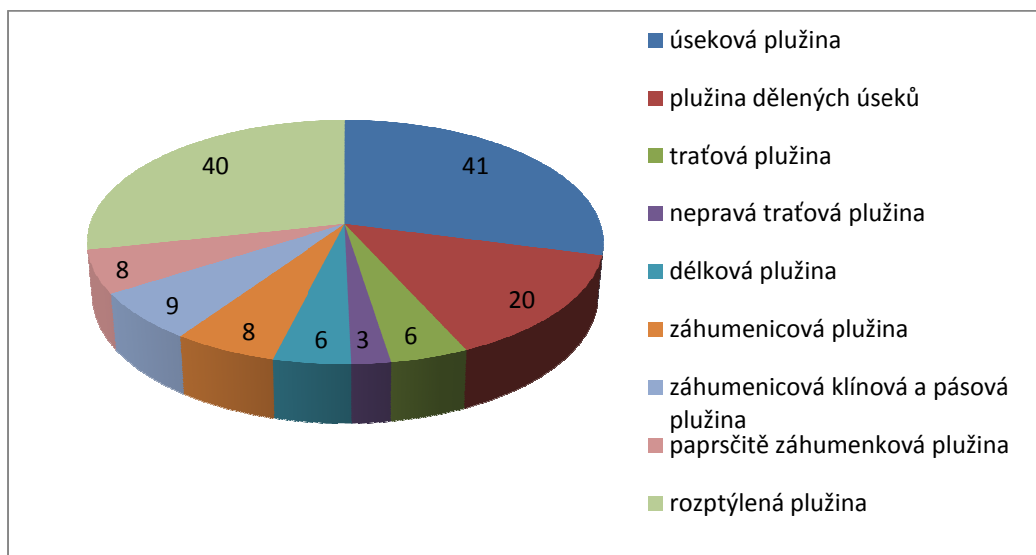
obr. 7 – zastoupení jednotlivých půdorysů vesnic na Vimpersku

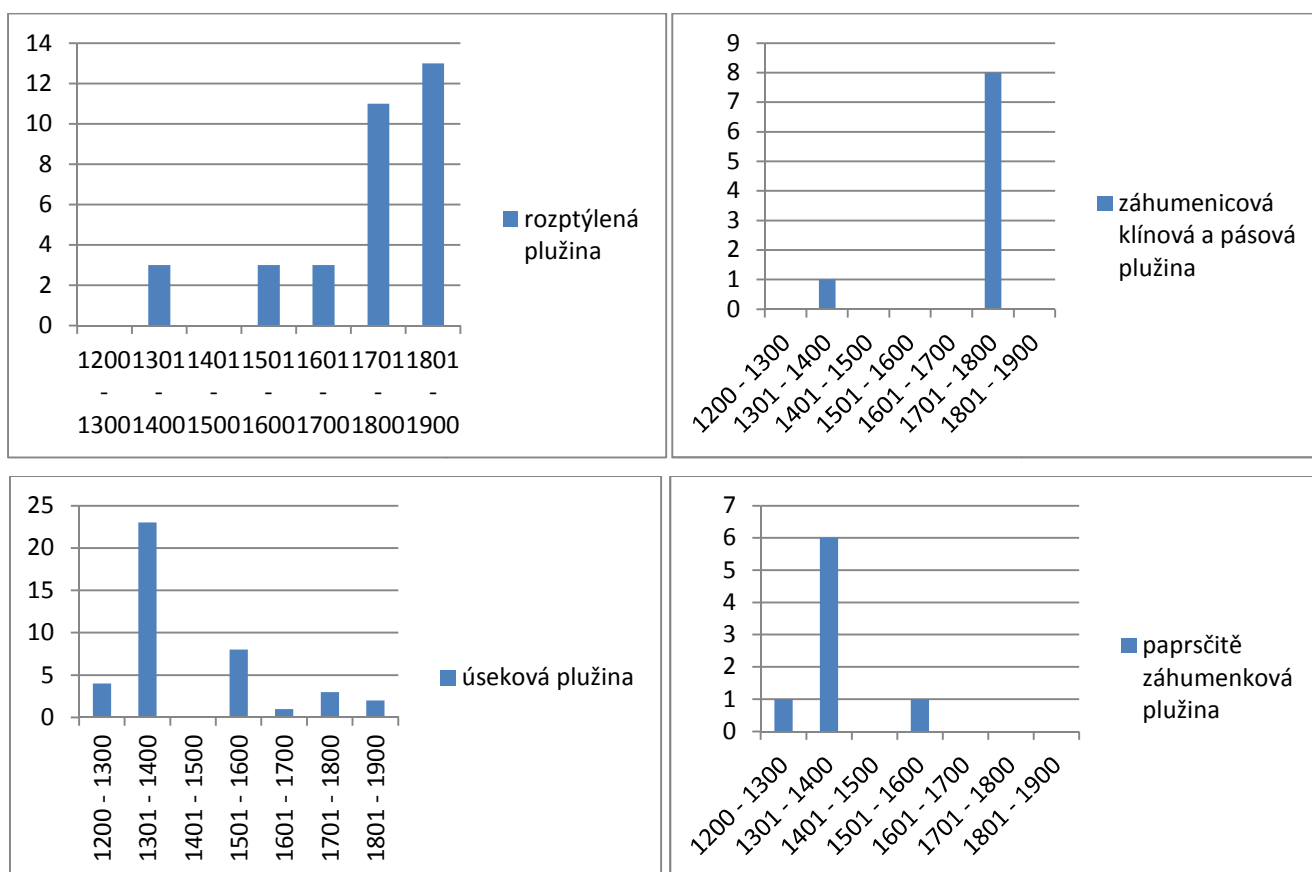
obr. 8 – doba vzniku vybraných půdorysných struktur vesnic na Vimpersku

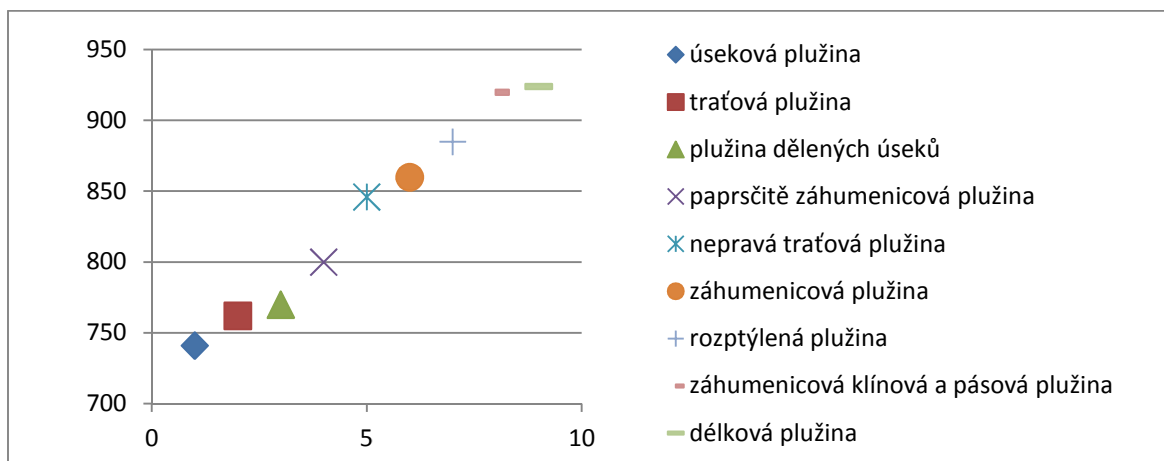
obr. 9 – průměrná nadmořská výška vesnic s uvedeným půdorysem

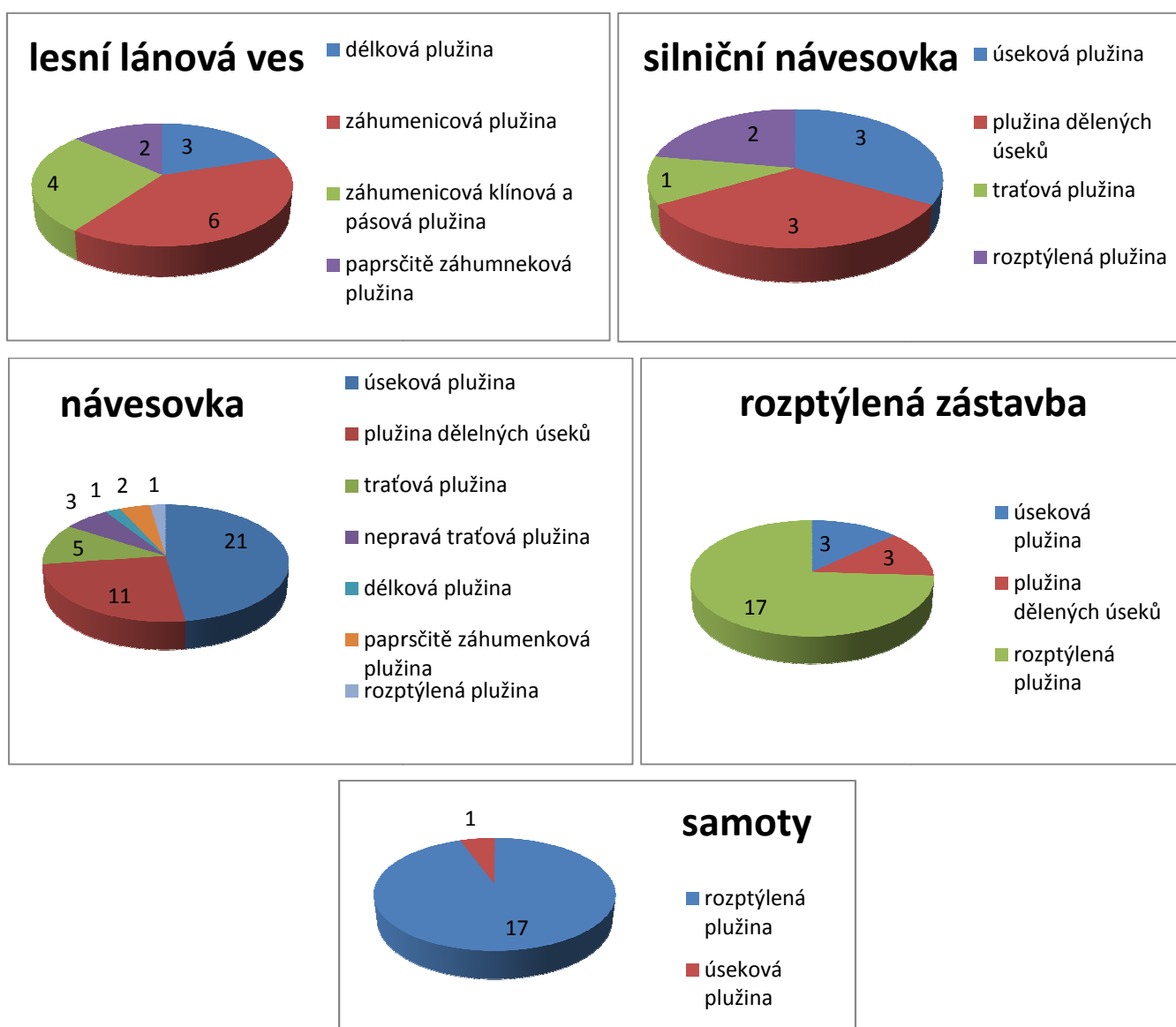
obr. 10 – zastoupení jednotlivých typů plužin na Vimpersku

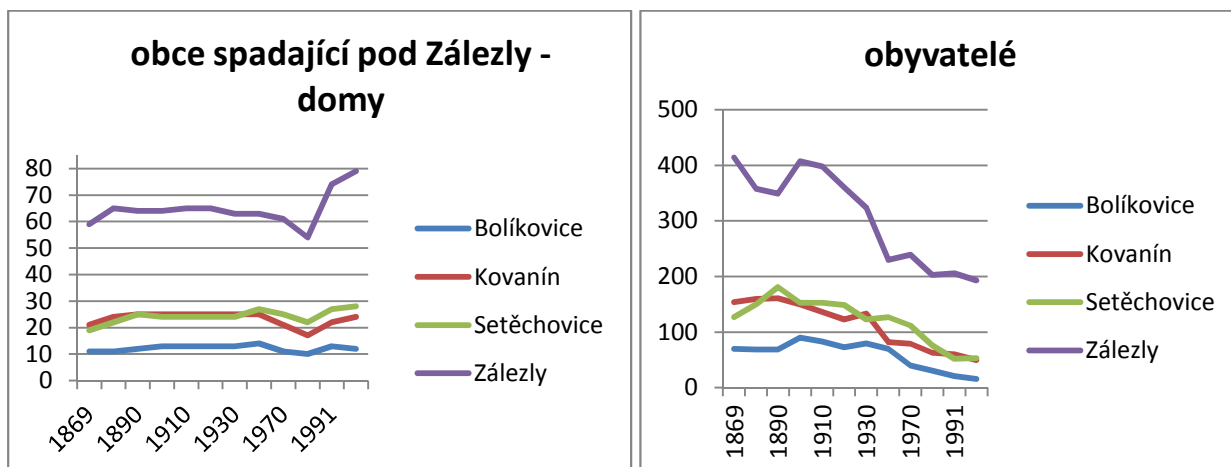
obr. 11 – grafy znázorňující nejčastější dobu vzniku vybraných typů plužin na Vimpersku

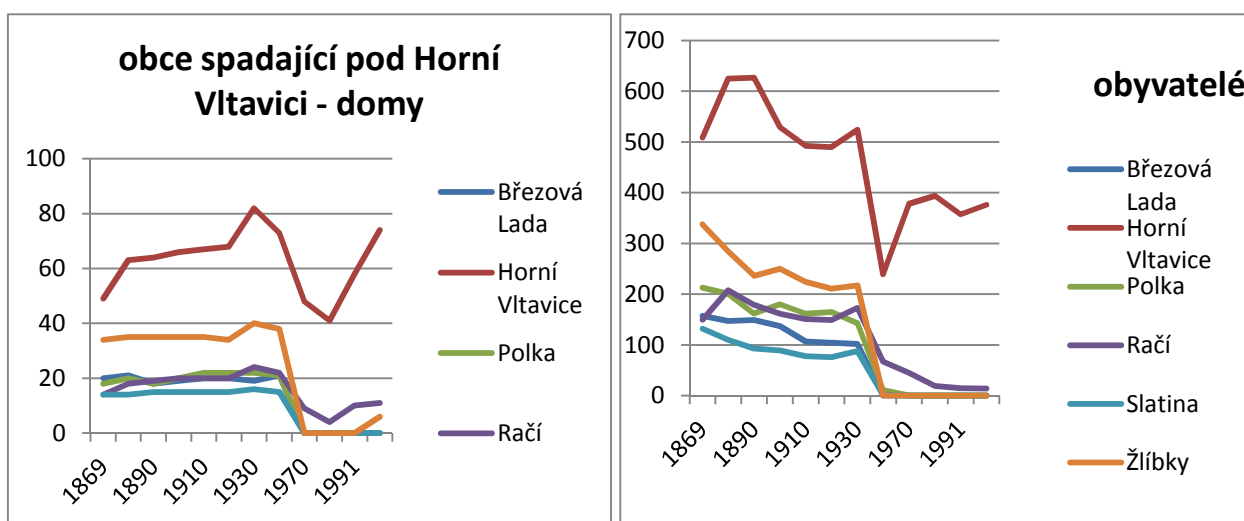
obr. 12 – průměrná nadmořská jednotlivých typů plužin na území Vimperska

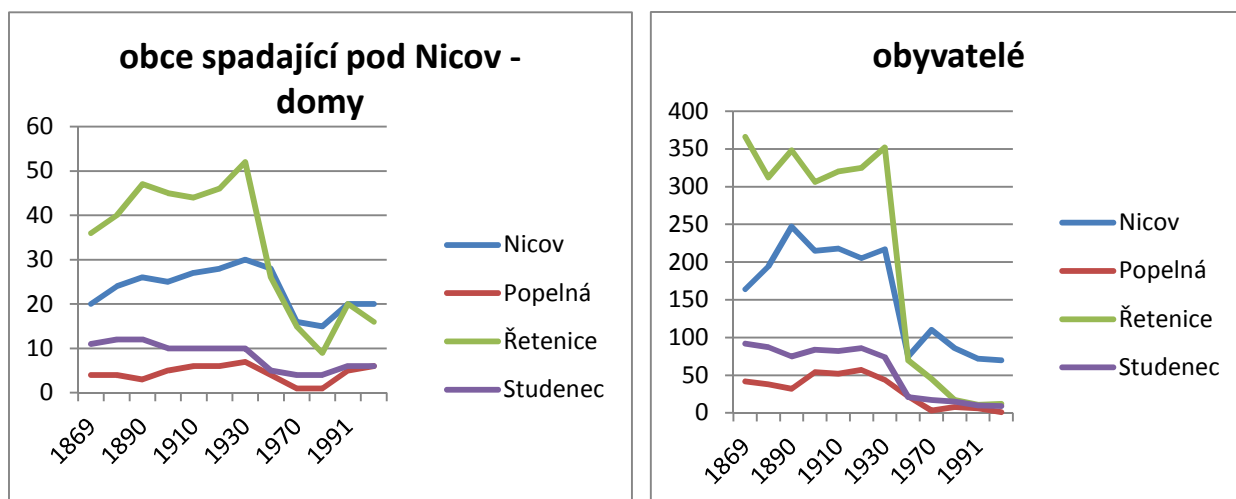
obr. 13 – typy plužin u vybraných půdorysů vesnic na Vimpersku

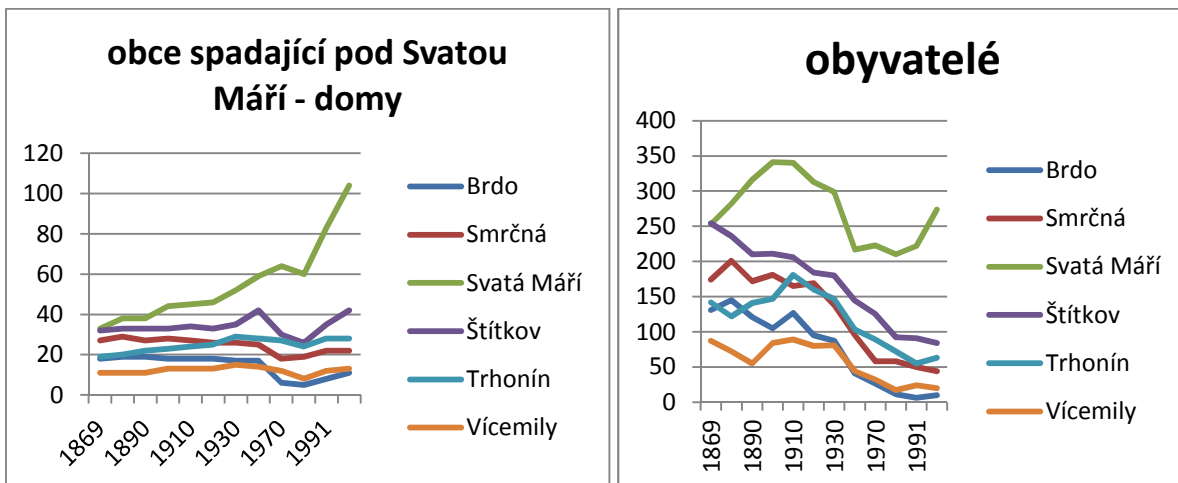
obr. 14 – vývoj počtu domů a obyvatel ve vesnicích spadající pod obec Zálezly

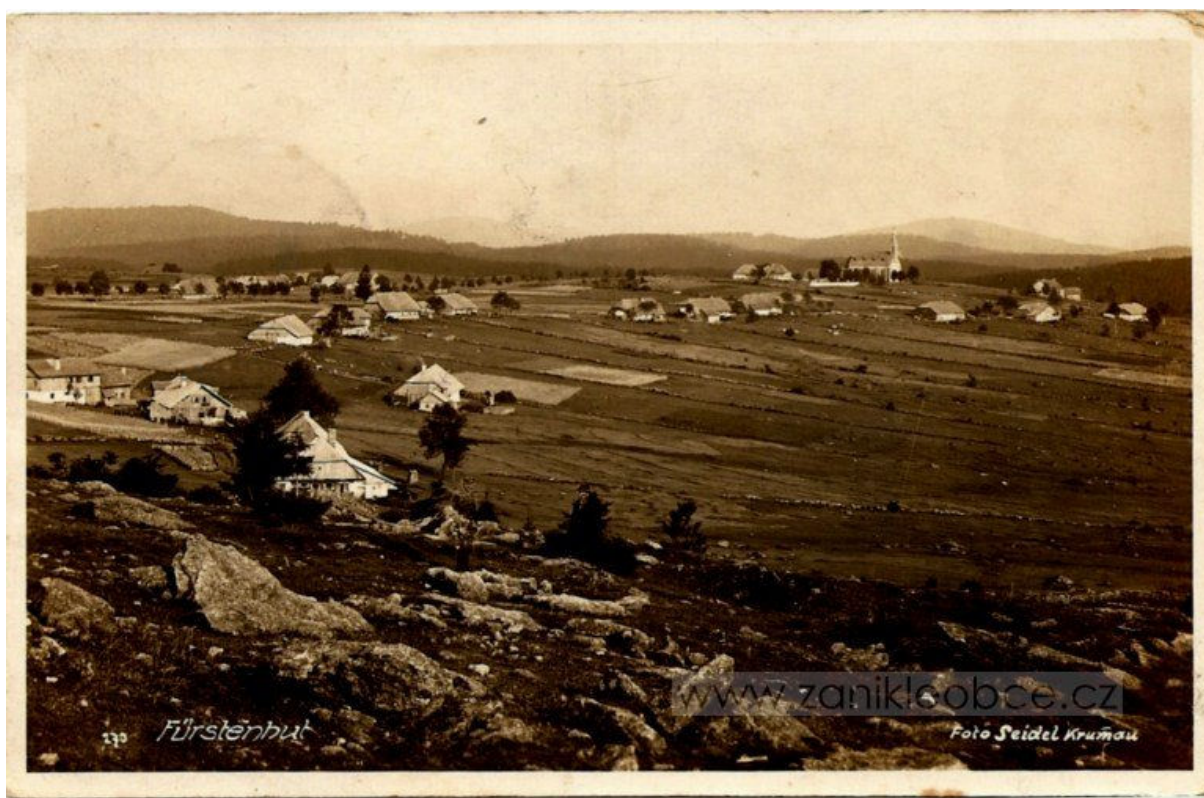
obr. 15 - vývoj počtu domů a obyvatel ve vesnicích spadající pod Horní Vltavice

obr. 16 - vývoj počtu domů a obyvatel ve vesnicích spadající administrativně pod Nicov

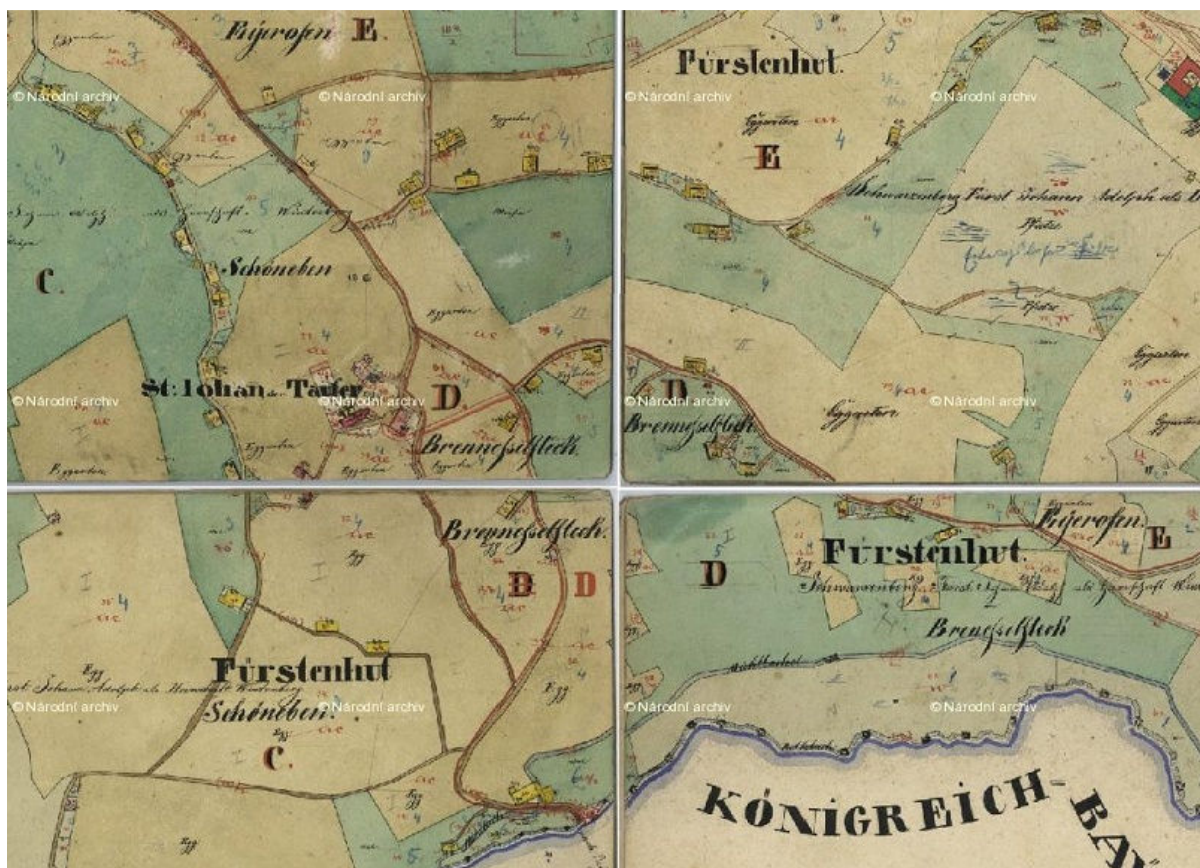
obr. 17 - vývoj počtu domů a obyvatel ve vesnicích spadající administrativně pod Svatou Máří

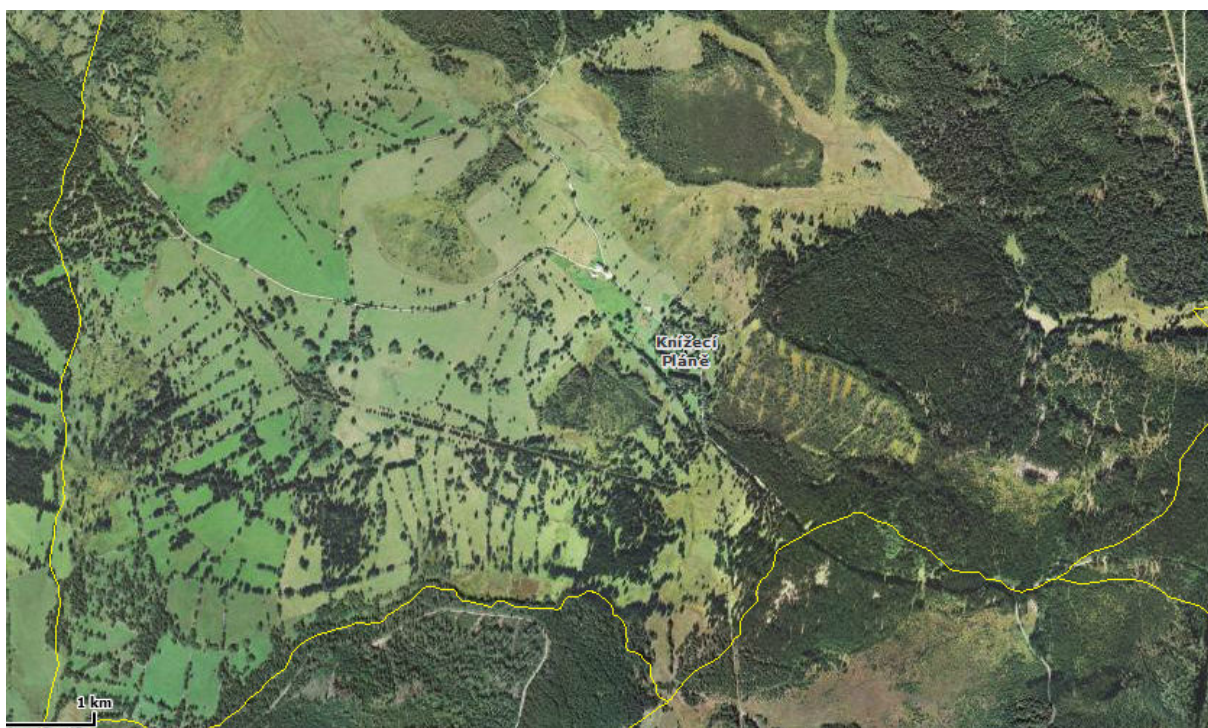
obr. 18 – Knížecí Pláně kolem roku 1930

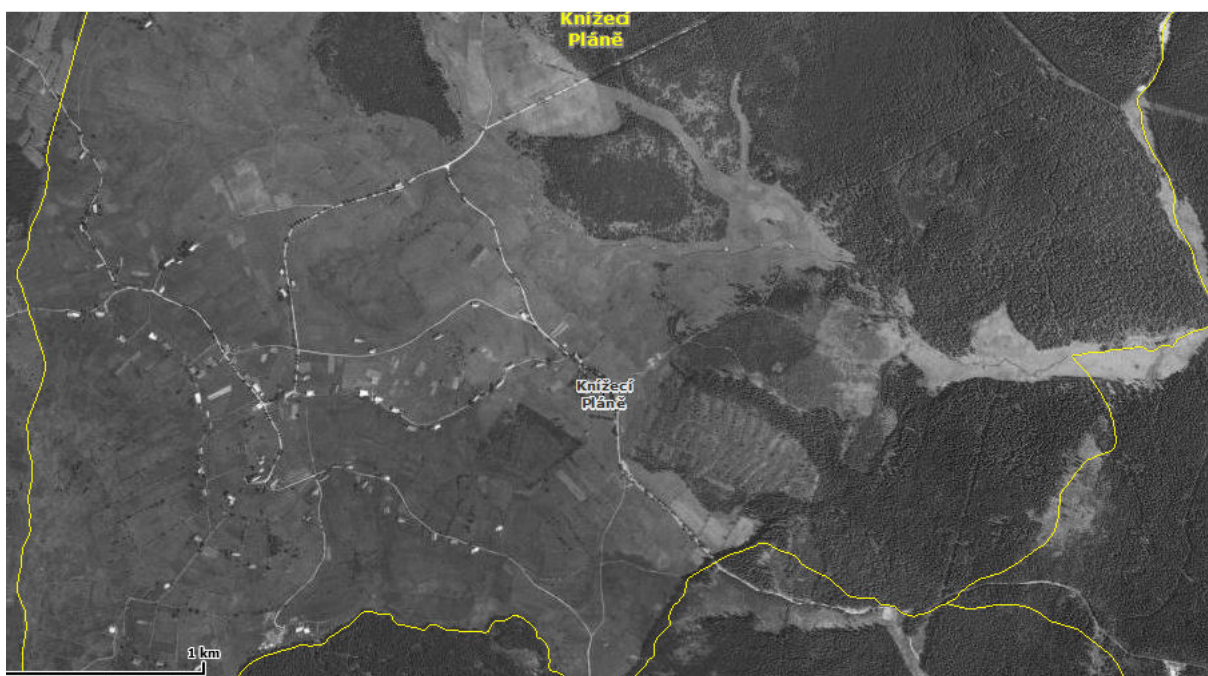
obr. 19 – kostel sv. Jana Křtitele na Knížecích Pláních po požáru v roce 1912

obr. 20 – Knížecí Pláně na indikační skice stabilního katastru; 1837

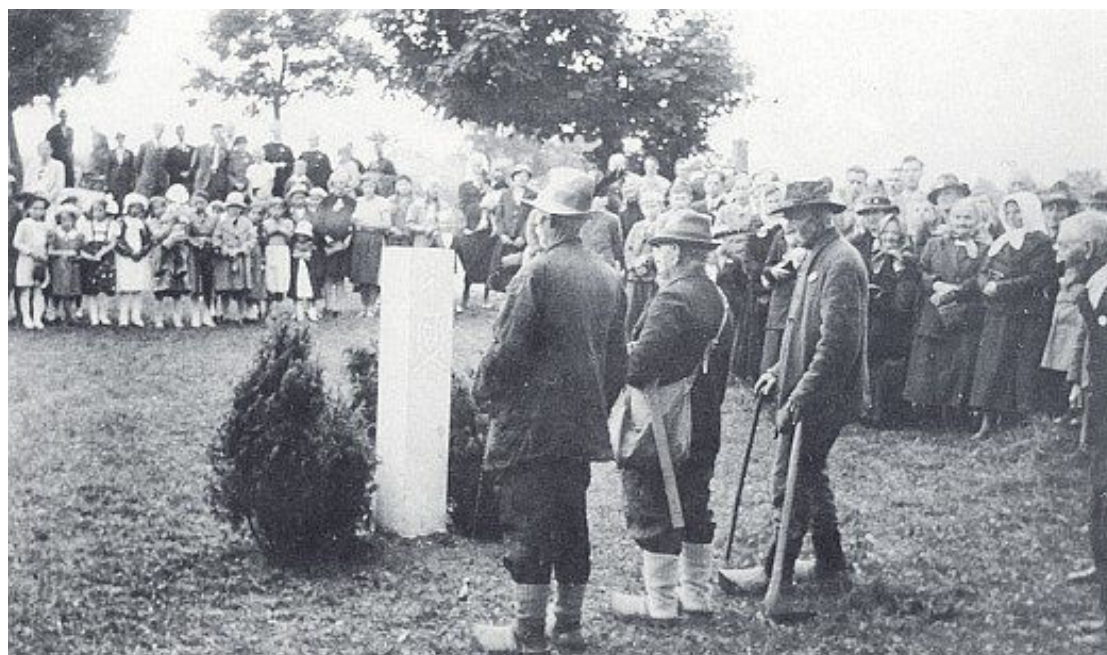
obr. 21 – satelitní snímek Knížecích Pláně; viditelné jsou mezní pásy k plužinám a vpravo od názvu vesnice těžené rašeliniště

obr. 22 – Knížecí Pláně na ortofoto mapě z roku 1949

obr. 23 – dům čp. 1, bývalá myslivna; jediný stojící dům osady Knížecí Pláně

obr. 24 – slavnostní vztyčení kamenného obelisku na Knížecích Pláních; 1913

obr. 25 – kamenný obelisk na Knížecích Pláních vztyčený roku 1913; na něm symboly staré Šumavy - smrk, krumpáč a sekera

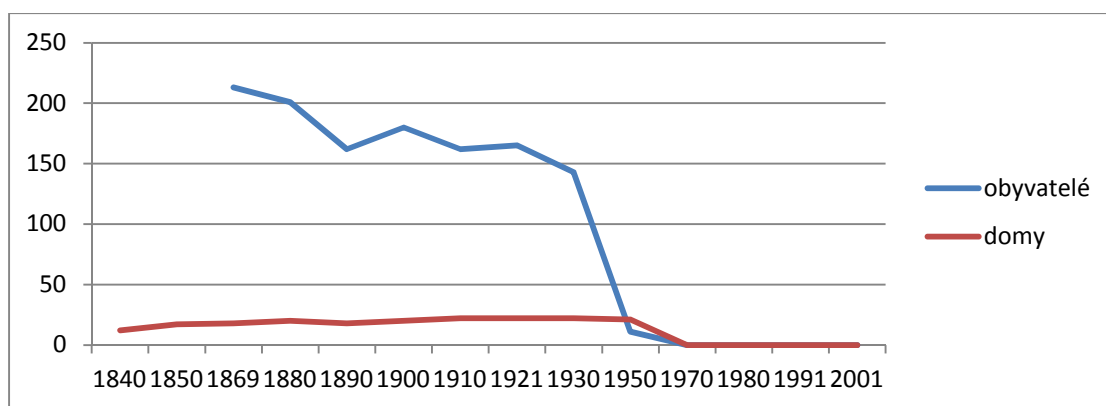
obr. 26 – hřbitov na Knížecích Pláních

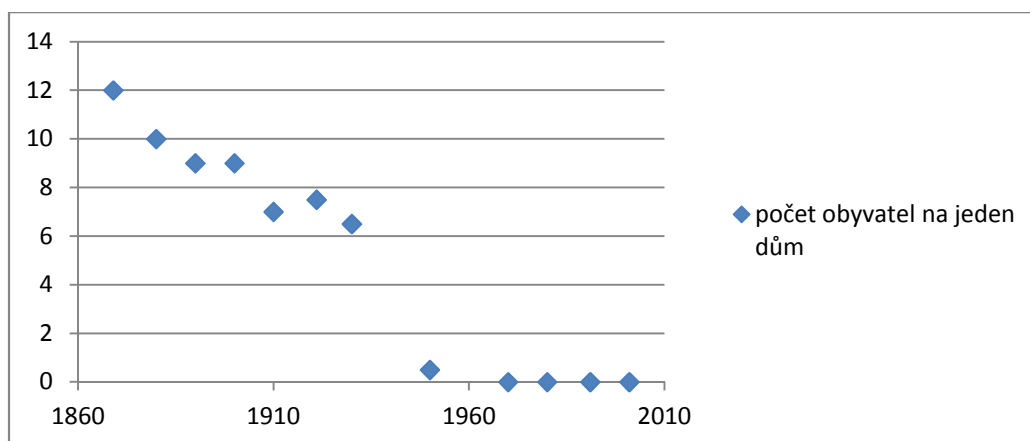
obr. 27 – alianční erb Josefa ze Schwarzenberka

obr. 28 – vesnice Polka na indikační skice stabilního katastru, 1837

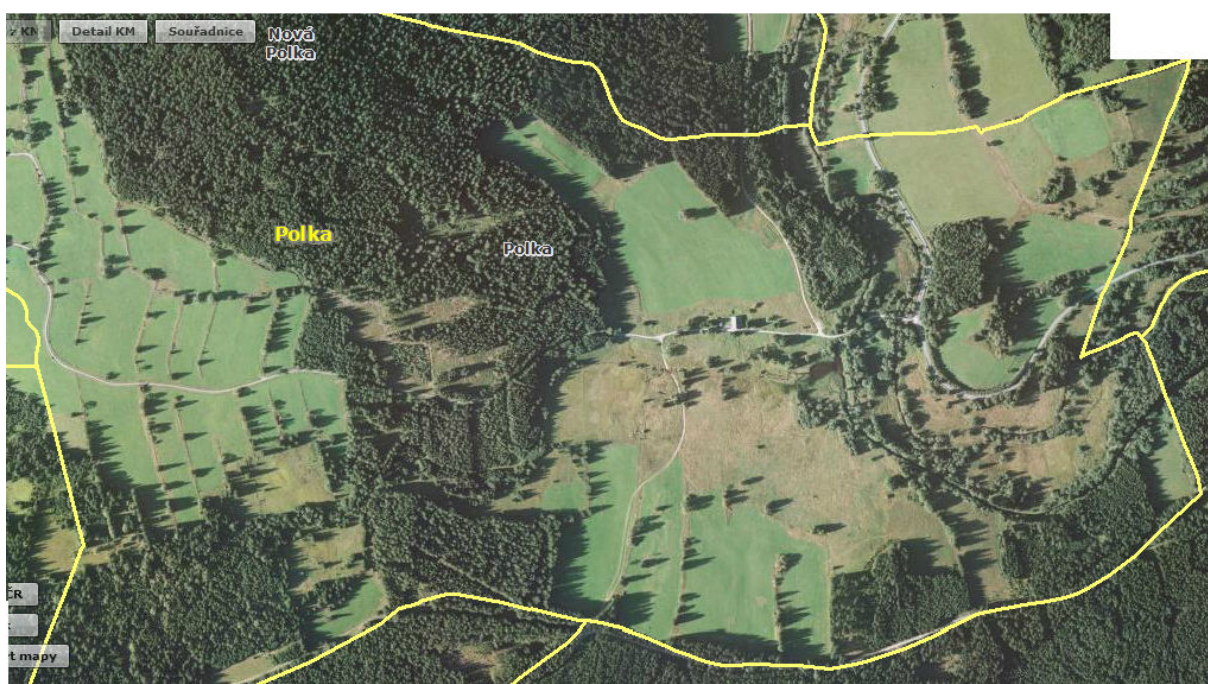
obr. 29 – vývoj počtu obyvatel a domů ve vesnici Polka; 1840 – 2001

obr. 30 – vývoj průměrného počtu obyvatel na jeden dům; vesnice Polka; 1869 - 2001

obr. 31 – ortofoto mapa vesnice Polka; snímkováno 1949

obr. 32 – aktuální satelitní snímek katastrálního území vesnice Polka; na loukách stále patrné mezní pásy k plužinám, v pravé části snímku vlevo od silnice viditelný potok a náhon k nedaleké hydroelektrárně

obr. 33 – náhon k hydroelektrárně; osada Polka

obr. 34 – umělý kanál vedoucí intravilánem vesnice Polka

obr. 35 – umělý kanál vedoucí intravilánem vesnice Polka

obr. 36 – výpusť se třemi stavidly na Poleckém potoce

obr. 37 – zachovaná boží muka v zaniklé osadě Polka

obr. 38 – kamenný mostek přes Polecký potok

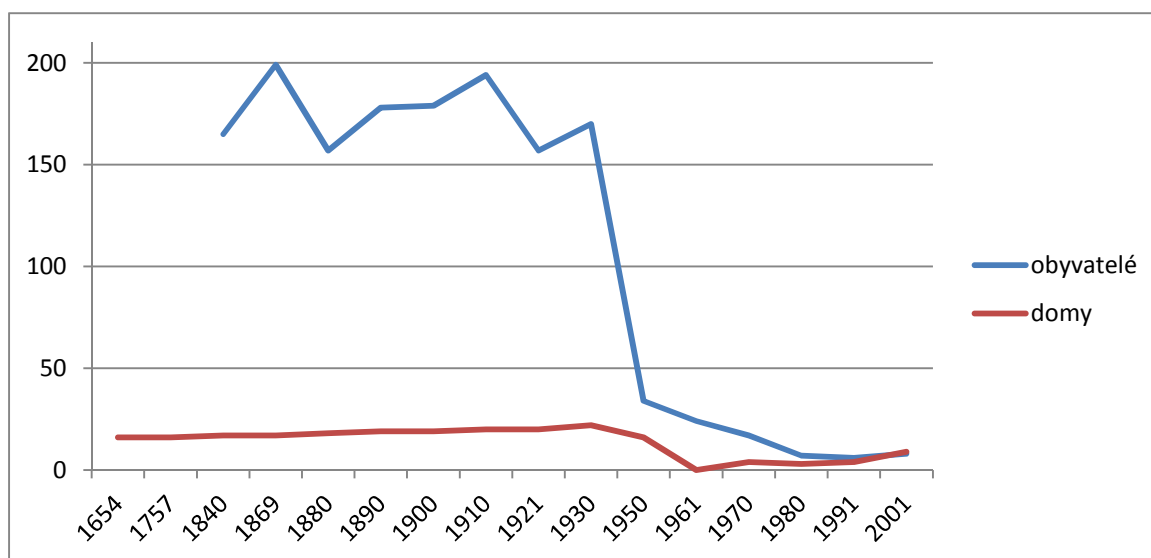
obr. 39 – vymezení původních polí kamennými snosy; katastrální území zaniklé osady Polka

obr. 40 – vjezd na jedno z polí bývalé osady Nová Polka

obr. 41 – indikační skica severní části katastrálního území vesnice Skláře; 1837

obr. 42 – graf vývoje počtu obyvatel a domů ve vesnici Skláře; 1654 – 2001

obr. 43 – ortofoto mapa vesnice Skláře; snímkováno 1951

obr. 44 – aktuální satelitní snímek jádra vesnice Skláře; původní půdorys osady již není na snímku patrný

obr. 45 – kaplička na návsi ve vesnici Skláře

obr. 46 – část původní návsi osady Skláře; vlevo kaplička

obr. 47 – dům čp. 5; jedno z původních stavení z větší části zaniklé vesnice Skláře –
zde zřejmě výminek patřící ke statku